MARTHA CRAVEN NUSSBAUM'UN EĞİTİM ANLAYIŞI

Cem Nikravan

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Felsefe Anabilim Dalı
Danışman: Prof. Dr. Betül Çotuksöken

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Haziran, 2018

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Cem NİKRAVAN' nın "Martha C. Nussbaum' un Eğitim Anlayışı" başlıklı tezi 28/06/2018 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek "Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği" nin ilgili maddeleri uyarınca, Felsefe Anabilim Dalında Yüksek Lisans/~~Doktora~~ tezi **oy birliğiyle** / ~~**oy çokluğuyla**~~ olarak kabul edilmiştir.

Unvanı. Adı ve Soyadı	İmza
Üye (Tez Danışmanı) : Prof. Dr. Betül ÇOTUKSÖKEN	.....
Üye : Prof. Dr. Sevgi İYİ	.....
Üye : Prof. Dr. Muhsin YILMAZ	.....

Doç. Dr. Ahu TUNÇEL ÖNKAL

Enstitü Müdürü

Revizyon Takip Tablosu

REVİZYON NO	TARİH	AÇIKLAMA
00	01.03.2018	İlk yayın.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI

28/06/2018

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarından bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; çalışmanın Maltepe Üniversitesinde kullanılan "bilimsel intihal tespit programı" ile tarandığını ve öngörülen standartları karşıladığını beyan ederim.

Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Cem Nikravan

T.C.
MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
KÜTÜPHANESİ
22.05.2018

Martha Nussbaum'un eğitim anlayışı

ORIJINALLIK RAPORU

%7	%6	%2	%3
BENZERLIK ENDEKSI	İNTERNET KAYNAKLARI	YAYINLAR	ÖĞRENCI ÖDEVLERI

BIRINCIL KAYNAKLAR

1	tr.scribd.com İnternet Kaynağı	%1
2	dergi.alternatifegitimdernegi.org.tr İnternet Kaynağı	<%1
3	felsefeturk.org İnternet Kaynağı	<%1
4	Submitted to Anadolu University Öğrenci Ödevi	<%1
5	jaminchains.blogspot.com İnternet Kaynağı	<%1
6	vaydin.blogcu.com İnternet Kaynağı	<%1
7	www.amerikaliturk.com İnternet Kaynağı	<%1
8	fcms.emu.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
9	www.ebe.anadolu.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1

Uygundur.
22.05.2018
Prof. Dr. Betül ÇOLLUOĞLU (Danışman)

TEŞEKKÜR

Tez danışmanlığımı kabul etmesiyle başlayan süreçte, çalışma konumun belirlenmesi ve geliştirilmesi aşamalarındaki ufuk açıcı katkılarından; yapıcı, yönlendirici ve anlayışlı yaklaşımından dolayı değerli hocam sayın Prof. Dr. Betül Çotuksöken'e çok teşekkür ederim.

Tez çalışmam süresince, gerek yüz yüze gerekse internet ortamında iletişim kurmuş olduğum sayın Prof. Dr. Çiğdem Dürüşken ve sayın Prof. Dr. Hatice Nur Erkızan'a göstermiş oldukları ilgi dolayısıyla teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek Lisans programı boyunca, ders içinde ve ders dışında bizlerle paylaştığı aydınlatıcı, özgün görüşlerinden sıklıkla faydalandığım hocam sayın Doç. Dr. Muttalip Özcan'a da teşekkür etmek isterim.

Cem Nikravan

Haziran 2018

ÖZ

Martha Craven Nussbaum'un Eğitim Anlayışı

Hazırlayan: Cem Nikravan

Yüksek Lisans Tezi

Felsefe Ana Bilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Betül Çotuksöken

Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018

Tarihin her döneminde; toplumda egemen olan insan ve değer görüşü, eğitim dizgesini belirleyici bir etkiye sahip olmuştur. Çağımızda; varlığını sürdürebilme kaygısıyla hareket eden, tüm yapıp etmelerini yarar/çıkar ekseninde değerlendiren, yaşama dünyasına yaklaşımı ekonomik boyutla sınırlı bir insan kavrayışı hâkimdir. Bu bakış açısı; kaçınılmaz olarak, insan doğasına içkin olanakların tek yanlı geliştirilmesi sonucunu doğurmakta olan uzmanlaşma odaklı bir eğitim modelinin genel kabul gördüğü bir ortam oluşturmuştur. Bireylere sadece ilgilendikleri mesleğin gerektirdiği nitelikleri kazandırmayı hedefleyen bu sistem, bizleri; çevresine karşı kayıtsız, dış dünyadaki başkalıkların farkında olmayan, sosyal yaşama katılmada isteksiz, mesleğinin insana yakışan bir yaşam kurmadaki işlevini sorgulama gereksinimi duymayan, parça-bütün bağlantısını kurabilecek donanımdan yoksun, tüm eylem ve ilişkilerinde kendisini merkeze alan "sıradan insan'' tarafından belirlenen bir toplumsal gerçeklikle karşı karşıya bırakmaktadır.

Bütünü görememe olgusu kapsamında değerlendirilmesi mümkün olan bu gerçeklik durumunun, orta/uzun vadede toplumda yerleşik bir anlamsızlık ve değersizlik ortamı yaratma kaygısından yola çıkan bu tez çalışması; Martha Craven Nussbaum'un, insanın değerinin bilgisinden hareket eden felsefi söylemi çerçevesinde yer alan ve söz konusu kaygının giderilmesine yönelik zihin açıcı belirlemeler içeren eğitim anlayışını konu edinmektedir.

Anahtar Sözcükler: İnsanlığın yeşermesi, liberal eğitim, özgür sanatlar, anlam, değer

ABSTRACT

Martha Craven Nussbaum's Understanding of Education

Cem Nikravan

Master Thesis

Philosophy Department

Thesis Advisor: Prof. Dr. Betül Çotuksöken

Maltepe University Institute of Social Sciences, 2018

Throughout history, the overriding human and value understanding in society has had a defining effect on the education system. In our world today, the dominant principle of humanity is one where people live only to survive individualistically, are only interested in their own well-being and adopt a limited view of life defined largely by economic concerns. Inevitably, this understanding of life leads to the general acceptance of an education system where specialization is in the forefront due to the unilateral development of characteristics inherent to human nature. In this system, individuals are expected to only adopt know-how related to their profession of choice. As a consequence, we become a society of egocentric "common individuals" who are largely indifferent to their environment, are ignorant to the differences of the outside world, unwilling to socialize, lack the necessary tools to be able to construct part to whole relations and do not feel the urge to question the function of one's chosen profession in creating a life in tune with human dignity.

This limited view of reality can be seen as "not being able to visualize the big picture" and in the mid/long term, may lead to a dominant sense of worthlessness and valuelessness within society. This thesis aims to help identify ways to overcome this concern by referring to Martha Craven Nussbaum's view of education which reflects her human and value understanding within the framework of her philosophical discourse.

Key words: Human flourishing, liberal education, liberal arts, meaning, value

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI……2
ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI……..3
İNTİHAL RAPORU……4
TEŞEKKÜR……..5
ÖZ……6
ABSTRACT……7
İÇİNDEKİLER……8
ÖZGEÇMİŞ……..9

GİRİŞ…….....10

BÖLÜM 1: NUSSBAUM'UN YAŞAMI, ESERLERİ VE ANA HATLARIYLA FELSEFİ SÖYLEMİ……15

BÖLÜM 2: NUSSBAUM'UN İNSAN VE DEĞER GÖRÜŞÜ……..25

2.1 Eleştirel Akıl Sahibi Olarak İnsan……30
2.2 Ortak İnsanlık Düşüncesi Sahibi Olarak İnsan…….....34
2.3 Anlam Veren ve Gerçekleştiren Varlık Olarak İnsan……....38

BÖLÜM 3: NUSSBAUM VE LİBERAL EĞİTİM…….....43

3.1 Liberal Eğitim Kavramının Tarihsel Arka Planı……....45
3.2 İnsanlığın Yeşermesinde Liberal Eğitimin Rolü……....50
3.3 Liberal Eğitim-Tarihsel Varlık Alanı İlişkisi……59

SONUÇ ……...67
KAYNAKÇA……..75

ÖZGEÇMİŞ

Cem Nikravan

Felsefe Anabilim Dalı

Eğitim

Derece	Yıl	Üniversite, Enstitü, Anabilim/Anasanat Dalı
Y.Ls.	2018	Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı
Y.Ls.	1991	Stanford Üniversitesi - ABD, Yapım Yönetimi
Ls.	2017	Anadolu Üniversitesi, Açık öğretim Fakültesi Felsefe Anabilim Dalı – 1. Sınıf (Devam Ediyor)
Ls.	1988	Boğaziçi Üniversitesi, İnşaat Mühendisliği
Lise	1983	Saint Joseph Fransız Erkek Lisesi

İş/İstihdam

Yıl	Görev
2016 -	Serbest
1988 - 2016	İnşaat sektöründe yurtiçi ve yurtdışı projelerde yöneticilik

Alınan Burs ve Ödüller

Yıl	Burs/Ödül
1988	Türk Eğitim Vakfı (TEV) Yurtdışı Eğitim Bursu
1988	Türk Ytong- İnşaat Mühendisliği Bölüm Birinciliği Ödülü

Kişisel Bilgiler

Doğum yeri ve yılı: İstanbul, 1964 Cinsiyet: Erkek

Yabancı diller: Fransızca, İngilizce

E-posta: cemnikravan@yahoo.com

GİRİŞ

Bireysel ve toplumsal bir gereksinim olarak eğitim, genel anlamda, tür olarak insanın sahip olduğu olanakların hayata geçirilmesi süreci olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu olanaklar, insanın dünyaya gelirken beraberinde getirdiği henüz olgunlaşmamış yeteneklerdir. Bu yeteneklerin işlenmesini, gelişmesini kendisine verilen eğitim sağlar. Günümüzden yaklaşık 200 yıl önce Kant; "insanın ancak eğitim sayesinde insan olabileceğini, insanın eğitimin meydana getirdiğinden başka bir şey olmadığını'' (Mengüşoğlu, 2015, s.69) söylemiştir. Kant'ın bu belirlemesi, eğitim olgusunu bir insanlaşma süreci olarak tanımlayan Eskiçağ anlayışının farklı bir ifadesidir.

Eskiçağda insanlaşma kavramı, tür olarak insanın değerinin ortaya çıkma süreci olarak tanımlanmaktadır. Bu süreçte akıl, insan için tek başına ayırt edici bir özellik olarak değerlendirilmez. Çünkü insan; sahip olduğu aklı erdeme uygun şekilde kullanabileceği gibi, bireysel yarar/çıkar doğrultusunda da yönlendirebilir. Kişi, akla ve aynı zamanda erdeme uygun bir yaşam sürdüğünde gerçek anlamda insanlaşmış olur. Adalet, dürüstlük, ölçülülük, sevgi, şefkat, saygı, merhamet, dostluk, güven birer erdemdir. Sadece insana mahsus özellikler olarak, insan olmanın anlam ve değerini belirlerler. Eskiçağın insana yönelik bu bakış açısının "insan olmak''/"erdemli olmak'' özdeşliği çerçevesinde şekillendiği söylenebilir.

Eğitim modellerinin tasarımı aşamasında, toplumdaki egemen insan ve değer anlayışı her dönemde belirleyici olmuştur. Diğer bir deyişle; eğitim sistemleri, nasıl bir insan yetiştirilmek istendiği sorusuna verilen yanıt çerçevesinde şekillenmiştir. Bu bağlamda, Eskiçağda erdemli insan hedefine odaklanan bir eğitim anlayışının benimsendiğini ifade etmek mümkündür. Cicero, "Hepimize insan deniyor, ancak sadece insani bilimler aracılığıyla uygarlaşmış olanlarımız insandır'' (Dürüşken, 2014, s.328) ifadesi ile; insanlaşma sürecinin, insani bilimleri temel alan bir eğitim modeliyle yönetilebileceği hususunun altını çizmiştir. İnsani bilimler bu çalışmanın daha sonraki bölümlerinde özgür sanatlar kavramı çerçevesinde serimlenecek olup, insanı ekonomik anlamda değil, entelektüel açıdan geliştirmeyi amaçlayan disiplinlerden oluşmaktadır. Eskiçağın eğitim modeli; günlük hayatın pratik ihtiyaçlarının ötesinde, "insanlığın daha yüce amaçlarıyla uğraşacak kişileri yetiştirmeye yöneliktir''(Dürüşken, 2014, s.334). Felsefe, tarih, hukuk, sanat, retorik, gramer, matematik ve astronomi gibi zihinsel içerikli disiplinler üzerine

kurulu bu modelin; insana karşı duyduğu derin saygı çerçevesinde onu her zaman bir amaç olarak değerlendiren ve insana yakışır, insanca bir yaşam kurmaya yönelik sorumluluk duygusuna sahip nesiller yetiştirmeyi hedeflediğini söyleyebiliriz.

Bu bağlamda, Eskiçağ insan ve değer görüşünün gözardı edilmemesi gereken bir özelliğine dikkat çekmemiz gerekmektedir. İnsanlar arasında yapısal farklılığa vurgu yapan Eskiçağ felsefesinde, "üstün kişi'' odaklı bir insan anlayışı hâkimdir. Üstün azınlığın yaşamında ortaya çıkabilen özellikler üzerinden, bütün tür tanımlanmıştır. Bu kişilerin tarihsel varlık alanına kattıkları değerlere bakılarak, bir tek insan bunu yapabiliyorsa her bir insan teki için de bu bir olanaktır düşüncesinden hareketle, tür olarak insanın neliği dile getirilmiştir (Özcan, 2016a, s.113,114). Bu dönemde; insanlaşmış, diğer bir deyişle erdemli olma olanağını hayata geçirebilmiş azınlıktan hareketle tür olarak insanı tanımlamak mümkün olmuştur. Eskiçağ eğitim anlayışının, türe açık söz konusu olanağı hayata geçirmeyi ve böylelikle üstün/yaratıcı kişi yetiştirme idealini içselleştirmiş olduğunu ifade edebiliriz.

Eskiçağın insanlaşma odaklı eğitim anlayışı; insan ve değer görüşündeki değişime paralel olarak, tarihsel süreç içinde ciddi bir dönüşüme uğramıştır. Bu değişim süreci sonunda, çağımızda farklı bir insan kavrayışı egemen olmuştur. Günümüz insanının tek kaygısı varlığını sürdürmektir. Her türlü insani oluşum, ekonomik ilişkinin güdümünde değerlendirilmektedir. Tür olarak insan, ekonomik ağırlıklı çıkarlarını hayata geçirmeye çalışan bir varlık olarak görülmektedir (Çotuksöken, 2013, s.302,303). Eskiçağda pratik bilgelik ile özdeşleştirilmiş olan akıl, çağımızda neyin yararlı olduğunu belirleyen bir yeti olarak tanımlanmaktadır. Bu anlayışla insan; bilim, sanat, felsefe, din, devlet, hukuk gibi tarihsel varlık alanı ögeleri ile bireysel fayda/çıkar ölçeğinde ilişki kurmakta ve bu değerleri harcayarak araçsallaştırmaktadır.

İnsan ve değer görüşündeki bu değişimle birlikte; devlet, toplum ve siyaset anlayışına da farklı bir bakış açısı hâkim olmuştur. Eskiçağda devlet, erdemli ve soylu bir yaşam için gerekli koşulları yaratmak üzere kurulmuş bir yapı olarak tanımlanırken, günümüzde can ve mal güvenliğini sağlayan, bireyler arasındaki ticari ilişkilerin ekonomik ve hukuksal altyapısını hazırlayan bir araç halini almıştır. Böylesi bir yapı tarafından tasarlanacak olan eğitim politikasının tür olarak insanı "homo economicus'' olarak değerlendiren bir anlayıştan hareket edeceğini söyleyebiliriz.

Bu durumda; insanı, varlık koşulları bütünlüğü içerisinde ele alan bir yaklaşımdan söz etmek mümkün değildir. Mengüşoğlu; çağımızdaki eğitim bilgisinin insanı biyopsişik bir bütün olarak inceleyeceği yerde, onu çeşitli alanlara bölmekte olduğunu ifade etmiştir. İnsanı şu veya bu amaç için bir araç olarak hazırlayacak olan eğitim, insansal olanakları ancak tek yanlı geliştirebilecektir; ona bir form veremeyecek, onu olgunlaştıramayacaktır. Bu şekilde yetişen insan günümüzde "uzman'' terimiyle adlandırılmaktadır (Mengüşoğlu, 2015, s.280,281).

Uzmanlık odaklı meslek eğitiminin hedefi, insanın taşıdığı tüm özellikleri dikkate almaktan ziyade; bireyi, yaşamını kazanmasını sağlayacak belli bir işin veya mesleğin gerektirdiği verimliliğe sahip hale getirmektir. Bu yararcı ve meslekçi kavrayış, modern zamanların bir hastalığı olan ve sınırlı bir bakış açısı beraberinde miyobik bir görüş olarak ortaya çıkan bütünü görememe olgusuna yol açmıştır (Gutek, 2014, s.27). Bu durum; yaşama dünyasına bakışı ekonomik boyutla sınırlı, kendisini merkeze alarak çevresindeki her şeyi yarar/çıkar bağlamında değerlendiren; mevki, makam, şan, şöhret, zenginlik gibi içerikli ilkeleri birer değer olarak gören, küreselleşme ürünü "sıradan insan'' kavramının gelişmesine ve günümüzde toplumsal bir gerçeklik haline gelmesine neden olmuştur. Bu kavramla birlikte yaşama dünyasına yansıyan sığlık, sıradanlık, zihinsel tembellik, kayıtsızlık ve duygusal yoksunluk durumu insanlığın geleceğine yönelik ciddi kaygıların oluşmasına yol açmaktadır.

Küreselleşme olgusu; kendini bireysel özne olarak kuramayan, çevresinde olup bitenleri sorun olarak kavrayamayan, toplumsal yaşama yeterince katılamayan, değer yaratamayan, kendi bireysel ekseninin ötesinde daha geniş davaların sahiplenilmesi ihtiyacını duymayan "sıradan insan'' kaynağından beslendikçe, insanlar için daha iyi bir dünyanın yolunun açılmasına katkıda bulunamayacaktır. Çotuksöken, bu yolu açacak olanların; evrensel insani değerlere öncelik tanıyanlar, insanın kendi varlıksal yapısına ilişkin bilincini her türlü bilgi edinme sürecinin temeli yapanlar olduğunu vurgulamaktadır (Çotuksöken, 2013, s.303-306).

Martha Nussbaum, yüzyılımızdaki egemen insan ve değer görüşünün, dünyamızı olabildiğince yaşanacak bir yer olma noktasından her geçen gün daha da uzaklaştırdığını gözlemlemektedir. Çağımızda uygulanmakta olan eğitim modelinin, insanın varlık koşullarının bütünlüğüne ilişkin bilinci kalkış noktası yapan bir kavrayıştan hareket

etmediğini düşünmektedir. Belirli bir uzmanlık alanının bilgisiyle yetişen ve mesleklerinin insanca/insana yakışır bir yaşam kurmadaki katma değerini sorgulama ihtiyacı duymayan bireylerden meydana gelen bir toplumda zaman içerisinde hâkim olacak kayıtsızlık, amaçsızlık, anlamsızlık ve değersizlik ortamının, Nussbaum'un felsefi kaygısının oluşumunda etkin bir rol oynadığını ifade edebiliriz.

Nussbaum'un felsefi söylemi, tür olarak insanı varlık bütünlüğü içerisinde anlamaya yönelik olup, insanın değerinin bilgisinden hareket etmektedir. İnsan dünyasındaki çeşitlilikte/çoğullukta ortaya çıkan yapıların arkasındaki ana doğrultuyu, diğer bir deyişle tekilliklerin ardındaki ortak paydayı tanımlamayı amaçlamaktadır. Nussbaum, insanla ilgili evrensel bir görüşün, bir belirlemenin gerekli olduğu düşüncesini savunur. Kültürlerarası tartışmaları aşmış, transendental bir insan tanımı peşindedir. Çokkültürlülüğü yönetmede, insana ilişkin asgari bir müşterek geliştirilmesi gerektiğine inanan Nussbaum, kültürel gereksinimlerin çok iyi analiz edilip insanca karşılanması gerektiğini vurgular. Bu bağlamda, Nussbaum'un felsefi söylemini bir insan felsefesi olarak değerlendirmek mümkündür.

Felsefenin bir dalı olan insan felsefesi, insan kavramının bilgisi üzerine kurulu bir disiplindir. Nussbaum'un felsefi söylemi, evrensel bir insan tanımını temel alması dolayısıyla insan felsefesi olarak nitelendirilebilir. Sevgi İyi'nin, *Dünden Bugüne İnsan ve İnsan Felsefesi* adlı yazısında Abdullah Kaygı'dan yaptığı alıntı, Nussbaum'un insan felsefesi temelli söylemine ilişkin aydınlatıcı bir belirleme içermektedir:

> Farklılıkları yüzünden insanları çatışmalara götüren, değişken olan insan tasarımlarıdır. Ama bu, ancak insan tasarımları ile insan kavramı ayırt edildiğinde anlaşılabilir (İyi, 2013, s.45).

Nussbaum'un felsefi söylemi herhangi bir insan tasarımı üzerine kurulu değildir. Çünkü tasarımlar yerel özellik taşırlar. Yerellik ise, tür olarak insanın değişmez bir özü olduğu kabulünden yola çıkar ve insan dünyasında karşılaştığımız çoğulluğa, başkalıklara anlayışla yaklaşmamızı olanaksız kılar. Oysa, tür olarak insanı varlık koşulları bütünlüğünde ele alan Nussbaum'a göre farklılıklara saygı, yaşama dünyasında önceliğimiz olmalıdır. İnsanlar arasındaki çatışmaları önlemek, evrensel bir insan tanımından, diğer bir deyişle "insan kavramı''ndan hareket ederek farklılıkları anlamaya yöneldiğimizde mümkün olacaktır.

Nussbaum, insanlığın geleceğine ilişkin kaygının giderilmesine yönelik çözüm önerisini belirlerken, eğitimin bir insanlaşma süreci olduğunun hatırlanması gerektiği hususunun altını çizmektedir. Bu doğrultuda; insanlığı yeşerten, diğer bir deyişle insanın varlık koşulları bütünlüğünde sahip olduğu işlevsel kapasitelerin hayata geçirilmesini olanaklı kılan bir eğitim modeline işaret etmektedir. Tür olarak insanın değerini tarihsel varlık alanındaki insansal başarılarda arayan bu model, bireysel kurtuluşa değil, toplumsal kurtuluşa inanan (Tanilli, 2012, s.245) "yaratıcı insan'' yetiştirme hedefine odaklanmıştır. Nussbaum, benimsediği eğitim anlayışı çerçevesinde; insanlararası ortaklaşalık, karşılıklı anlayış ve bir arada yaşama kültürünü geliştirecek bir bakış açısının eğitim sistemlerinin tasarlanma sürecinde belirleyici olması gerektiğine inanmaktadır.

Martha Nussbaum'un eğitim anlayışını konu alan bu tez çalışması üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm; Nussbaum'un yaşamı, eserleri ve ana hatlarıyla felsefi söylemi üzerinde durmaktadır. İkinci bölümde, Nussbaum'un tür olarak insanın ayırt edici özelliklerine ilişkin kavrayışı ele alınmakta olup, sahip olduğu insan ve değer görüşü; eleştirel akıl, ortak insanlık düşüncesi ve anlam verme edimine ilişkin işlevsel kapasiteler çerçevesinde ayrıntılandırılmaktadır. Bu çalışmanın üçüncü ve son bölümü ise, Nussbaum'un liberal eğitim anlayışına ayrılmıştır. Yetişmekte olan gençliğe yeni anlam alanları açarken, nelerin anlamlı görüldüğü noktasında ortak payda oluşturmaya çalışarak eğitimin bir insanlaşma süreci olarak tanımlanmasını olanaklı kılan bu model; tarihsel arka planı, insanlığın yeşermesindeki rolü ve tarihsel varlık alanı ile ilişkisi bağlamında serimlenmektedir.

1. BÖLÜM: NUSSBAUM'UN YAŞAMI, ESERLERİ VE ANA HATLARIYLA FELSEFİ SÖYLEMİ

Martha Nussbaum'un eğitim anlayışını konu edinen bu çalışmaya ışık tutması amacıyla, Nussbaum'un hayatı, eserleri ve felsefi söylemine ilişkin bir çerçeve çizilmesi gerekmektedir. Söz konusu çerçevenin içeriğine ilişkin belirlemelere geçmeden önce, Nussbaum'un yaşamından güncel bir kesit sunmak yerinde olacaktır.

Martha Nussbaum, Chicago Üniversitesinde görevli bir felsefe ve hukuk profesörüdür. Eşzamanlı olarak; Klasik Filoloji, Siyasal Bilimler, Güney Asya Çalışmaları ve Teoloji bölümlerinde ders vermektedir. Günümüze dek 25 kitap ve 510'un üzerinde makale yazmıştır. Dünyanın değişik üniversitelerinden alınmış 57 fahri doktora derecesine sahiptir. 2014 yılında Oxford Üniversitesinde "John Locke Dersleri''ni veren ikinci kadın filozof olmuştur. Felsefe alanında en prestijli ödüllerden biri olan ve her dört yılda bir Japon Inamori Vakfı tarafından verilen "Etik Ödülü''nün sahibi olmuştur. 2016 yılında, insan bilimleri alanında Nobel ödülüne denk gelen ve önceki yıllarda Karl Popper ve Jürgen Habermas'ın layık görüldüğü "Kyoto Ödülü''nü kazanmıştır. Nussbaum, söz konusu ödülün bir kısmını hukuk ve felsefe alanında lisansüstü çalışma yapan öğrencilere burs olarak vermiştir (Erkızan, 2017, s.10).

Nussbaum, vergi avukatı George Craven ve iç mimar Betty Warren Craven'in kızları olarak 1947 yılında New York'ta dünyaya geldi. Disiplini, çalışkanlığı ve yaşamdan zevk almayı öğrendiği babasının; diğer dinlerden, ırklardan ve sosyal sınıflardan gelenlere karşı geliştirdiği nefret söylemi, Nussbaum'un, tam tersine, insan dünyasındaki farklılığı kucaklayıcı bir bakış açısını içselleştirmesine neden oldu.

Söz konusu farklılık ile tanıştığı tiyatro sahnesi, lise yıllarında ilgi odağıydı. Canlandırdığı karakterlerde, kendi dünyasında ifade edemediği duyguları deneyimleme imkânı bulduğunu dile getirmiştir. New York Üniversitesi Klasik Filoloji Bölümündeki lisans eğitimi süresince, Yunan tragedyaları öğrencilik hayatının refakatçisi olmuştur. Nussbaum, bir tragedya kahramanına karşı hissedilen korku ve acıma duyguları üzerinden, aslında kendi kırılganlığımızın değişik görünümlerini keşfedebildiğimizi ifade eder (Aviv, 2016). Bu belirlemesiyle; insan dünyasındaki başkalıkların, kişinin kendini tanımasındaki etkisini vurgulayan son derece anlamlı bir saptamayı dile getirdiği söylenebilir.

Nussbaum'un üniversite yıllarında yaptığı evlilik, yaşamındaki dönüm noktalarından birisi olmuştur. Farklı dinlere karşı bağnazlık noktasında bir yaklaşıma sahip olan babası, beklendiği üzere, bir Yahudi olan Alan Nussbaum ile evliliğini onaylamamıştır. Yahudileri kaba ve görgüsüz olarak nitelendiren George Craven, kızının evlenme törenine dahi gitmemiştir (Aviv, 2016). Protestan bir babanın kızı olan Nussbaum, bir Yahudi ile evlenmekle kalmayıp, aynı zamanda dinini de değiştirerek Yahudiliği benimsemiştir. Nussbaum, tiyatroya olan ilgisinin temelindeki nedenlerin, Yahudiliği tercih etme sürecinin de belirleyicisi olduğunu ifade etmiştir. Mevki, makam, şöhret ve para gibi araç değerlerin hâkim olduğu aristokrat bir çevrede geçen çocukluğu sonrasında içine düştüğü boşluğu, tiyatroda ve Yahudilikte tecrübe ettiği duygusal dışavurum, anlam doluluğu ve yaşamaya ilişkin tutku ile doldurmuştur (Skinner, 2017).

New York Üniversitesinden mezun olduktan sonra, lisans üstü eğitimi için kabul edildiği Harvard'dan 1975 yılında klasik filoloji alanında doktora derecesi almış ve 1983 yılına dek aynı üniversitede felsefe ve klasik filoloji dersleri vermiştir. Nussbaum'un Harvard'daki akademik serüveni, yaşamındaki kilometre taşlarından bir diğeridir. Zira, o dönemde üniversitede hâkim olan Yahudi karşıtı ortam ve son derece başarılı bir kadın akademisyen olmakla birlikte muhatap olduğu cinsiyet ayırımcılığı, akademik kariyerini olumsuz yönde etkilemiş ve kendisine sürekli bir kadro verilemeyeceğinin bildirilmesi üzerine, üniversite ile ilişkisini sonlandırmak durumunda kalmıştır (Skinner, 2017). Bu üzücü gelişme sonrasında Nussbaum, Brown Üniversitesine geçmiş ve 1995 yılına dek Felsefe, Klasik Filoloji ve Karşılaştırmalı Edebiyat dersleri vermiştir. Aynı yıl katıldığı Chicago Üniversitesinde, hukuk ve felsefe (etik) profesörü olarak akademik yaşamını sürdürmektedir. Harvard'da yaşadığı kötü tecrübenin etkisi, Nussbaum'un akademik yılmazlığı karşısında pek uzun süreli olmamış ve felsefeyi akademik olmayan daha geniş kesimlerce ulaşılır kılmaya yönelik eserler üretmeyi kendisine yeni bir hedef olarak belirlemiştir. Nussbaum, insan dünyasındaki farklılıklar karşısında takınılan olumsuz tavrı yaşamı boyunca gözlemlemiş ve toplumda egemen olan bu bakış açısı, söz konusu hedefe yönelik felsefi söyleminin şekillenmesinde oldukça önemli bir rol oynamıştır. Nussbaum, benimsediği yeni yol haritası doğrultusunda, gelişmekte olan ülkelerdeki yaşam kalitesinin incelenmesi konusuna odaklanmıştır. Bu bağlamda, Nobel ödüllü ekonomist-filozof Amartya Sen ile birlikte Helsinki'de Dünya Kalkınma Enstitüsünde yaptıkları çalışma neticesinde "İnsani Gelişme ve Olanaklar Yaklaşımı''nı geliştirmiştir. Bu tez çalışmasının

3. bölümünde özetlenen söz konusu yaklaşım; bir toplumun yaşam kalitesini kişi başına düşen gayrisafi millî hasıla üzerinden ölçen yerleşik kabule karşı çıkan, insanca bir yaşamda hangi insani kapasitelerin güvence altına alınması gerektiğini irdeleyen ve gelişme ekonomisine felsefi bakış açısı getiren yeni bir paradigma olarak tanımlanmaktadır.

Nussbaum'un "İnsani Gelişme ve Olanaklar Yaklaşımı'' çerçevesindeki ekonomik faydacılığa yönelik eleştirel yaklaşımının, sahip olduğu insan ve değer anlayışını ve dolayısıyla felsefi söylemini belirleyen net bir karşı duruş oluşturduğunu ifade edebiliriz. İnsani gelişim paradigması, "gelişme'' kavramının faydacılık temelli kavrayıştan bağımsız bir anlam içerdiğini vurgulamaktadır. Gelişme; insanın kendini gerçekleştirmesi, sahip olduğu olanakları hayata geçirebilmesi sürecidir. Yaşam kalitesindeki artışın belirleyicisi ekonomik kazanımlar değil, insani gelişim sürecinde alınan mesafedir. Nussbaum, insani gelişime ilişkin yol haritasının belirlenme aşamasında, insanın ne olduğu ve ne yapabildiği (What is each person able to do and to be ?) (Nussbaum, 2013, s.18) sorusundan hareket edilmesi gerektiği görüşünü savunur. Amaç; tür olarak insanın ayırt edici özelliklerini belirlemek ve bu işlevsel kapasitelerin araçsallaşarak insanın ekonominin nesnesi haline gelmesini önleyici politikalar üretilmesini sağlamaktır.

Nussbaum'un "gelişme'' kavramına ilişkin değerlendirmesi ile Edgar Morin'in bu hususta ki düşüncelerinin örtüştüğü ifade edilebilir. Morin, günümüzde insanlığın yaşamakta olduğu sorunların temelinde, Batının ekonomik ilerleme anlayışı çerçevesindeki "gelişme'' kavramının bulunduğu fikrini savunmaktadır. Morin, gelişme fikrinin çağrıştırdığı; "teknikleşme, hiper-uzmanlaşma, bölümlenme, bürokratikleşme, anonimleşme, soyutlaşma ve pazarlama kavramlarının bir araya gelerek, hep birlikte sorumluluğun, somutluğun ve insanın kaybına'' neden olduğunu vurgulamaktadır (Erdem, 2018, s.17,18).

Nussbaum'un felsefi söyleminin belirleyicisi olan insan ve değer anlayışı bu tez çalışmasının 2. bölümünde serimlenmektedir. Dolayısıyla, tür olarak insanı insan yapan özelliklerin ayrıntısına burada girilmeyecektir. Ancak; hayata geçirilmeleri halinde, faydacılığın insanı "şeyleştirici'' etkisine engel olacak iki temel olanak üzerinde durulabilir. Bunlar "pratik akıl'' ve "bağ kurabilme kapasiteleri''dir. Nussbaum, bu iki olanağın ayrı bir öneme sahip olduğunu vurgular (Nussbaum, 2013, s.39). Her ikisi de diğer insani kapasitelere yayılarak onların işleyişini düzenlemektedirler. Tür olarak insanın sahip

olduğu nitelikler, işlevlerini yerine getirebilmek için pratik aklın yönlendirmesine gereksinim duyarlar. Pratik akıl, insanda doğru yargılama gücünü temsil eder; diğer bir deyişle her tek durumda nasıl davranmamız gerektiğini belirler. Pratik akıl, insanın akla ve erdeme uygun bir yaşam sürmesini olanaklı kılar. Tür olarak insanın sahip olduğu bağ kurma kapasitesi ise, "zoon politikon'' (politik canlı) (Aristoteles, 2018, s.159) olması ile doğrudan ilişkilidir. Sosyal bir varlık olan insanın ayırt edici özellikleri ancak diğer insanlarla birlikte bir anlam kazanır. İnsan sahip olduğu nitelikleri, eylemleri ve ilişkileri çerçevesinde kullanır. Bağ kurabilme kapasitesi, insanın türdeşlerine karşı sevgi, saygı, şefkat ve benzeri duygular besleyerek ortak insanlık düşüncesini içselleştirmesini sağlar. Bu olanağın hayata geçirilmesi, insanın kendisi olmayanı anlamaya yönelik çabasının olumlu sonuç vermesini olanaklı kılar.

Nussbaum'un felsefi söyleminde, "farklılıklara saygı'' teması önemli bir yer tutar. İnsan dünyasına ilişkin sahip olduğu bu kavrayış, Nussbaum'un "başkalarının hikayesini anlama'' hedefinin belirleyicisidir. Bu bakış açısından hareketle, bir başkasının anlam dünyasına katılabilmemizin ön koşulunu, karşımızdakinin yapıp etmelerinin ardındaki istemeyi belirleyen ilkenin farkına varmak olarak tanımlayabiliriz. Bütün akademik kariyerini insanlığın yeşermesini sağlayacak koşulların araştırılmasına adayan Nussbaum (Skinner, 2017); tür olarak insanın kırılganlığı ve savunmasızlığı noktasından hareketle, diğer insanlara ihtiyacımız olduğunu ve dolayısıyla her insan tekinin kendisi olmayanın anlam dünyasına katılma gayreti içinde olması gerektiğini vurgular. Nussbaum, bu çabanın insanlaşma sürecini başlatacağı ve insanlığın yeşermesini sağlayacağı inancındadır.

Nussbaum; felsefi söyleminde ayrıcalıklı bir yere sahip olan yeşerme (flourishing) ve yaralanabilirlik (vulnerability) kavramları arasındaki ilişkiyi, geliştirdiği bitki metaforu ile açıklamaya çalışır. Nussbaum'a göre insan yapısında bitki ile benzeşen özellikler mevcuttur. Bitki; aynı insan gibi, yumuşak ve kolayca yaralanabilir nitelikte olmakla birlikte, yaşayan ve yeşerebilen bir dokuya sahiptir (Buckingham, 2017). Bu benzetmeyle Nussbaum, insanın yaşamının her safhasında türdeşlerine ihtiyaç duyan, yumuşak/yaralanabilir/kırılgan bir varlık olarak kabul edilmesi gerektiğinin altını çizer. İnsan doğasında var olan bu özelliğin anlaşılır olması son derece önemlidir. İnsan, kendisi olmayanı bu görüngeden bakarak anlamaya çalışmalıdır. Nussbaum'a göre, söz konusu anlama çabasının amacına ulaşabilmesinde şefkat ve merhamet duygularının vazgeçilmezliği dikkat çekicidir. Nussbaum, bu duyguların; ortak insanlık düşüncesine

inanan, bu kavrayışı içselleştirmiş kişilerce ifade edilebileceğine inanmaktadır (Nussbaum, 1992, s.239).

Nussbaum insanın yaralanabilirlik özelliğine vurgu yapan söyleminde, Rousseau'nun ağırlık merkezi duygu olan insan görüşünden etkilenmiş ve *Not For Profit: Why Democracy Needs The Humanities?* adlı eserinde kendisine sıklıkla atıfta bulunmuştur. Rousseau, insani zayıflığı *Emile* adlı eserinde serimlediği eğitim anlayışının hareket noktası olarak kabul eder ve yetişmekte olan nesillerin erken yaşlardan itibaren insan dünyasındaki trajedileri içeren edebi yapıtlarla tanıştırılması gerektiği hususunun altını çizer. Kırılgan yapısı gereği, yaşamı boyunca mücadele etmek zorunda kaldığı güçlükler, insanı türdeşleriyle yakınlaştırır. Rousseau; insani yetersizliğimizin, nezih bir toplumsal yaşama ilişkin umudumuzun temeli olabileceğini ileri sürmüştür (Nussbaum, 2016a, s.34).

Bu noktada; Rousseau'nun, tür olarak insanın kırılgan bir doğaya sahip olması ile mutluluk kavramı arasında kurduğu ilişki son derece aydınlatıcıdır. Rousseau, *Emile* adlı eserinde bu ilişkiyi şu cümlelerle ifade eder:

> İnsanı toplumcul yapan şey zayıflığıdır. Yüreklerimizi insanlığa iten, ortak sefilliklerimizdir. İnsan olmasaydık, insanlığa hiçbir borcumuz olmazdı. Her türlü bağlılık bir yetersizlik göstergesidir. Başkalarına hiç gereksinim duymasaydık, onlarla birleşmeyi hiç düşünmezdik. O narin mutluluğumuz tam da bu zayıflığımızdan doğuyor (Rousseau, 2016, s.297).

Nussbaum'un, insanın zayıf/yaralanabilir bir doğaya sahip olduğuna ilişkin görüşünü Rousseau'nun alıntı kapsamındaki bakış açısıyla birlikte değerlendirdiğimizde, şefkat ve merhamet duygularıyla beslenen ortak insanlık düşüncesinin mutluluğa ulaşmadaki rolü belirginleşmiş olur.

Nussbaum'un insan dünyasındaki farklılığı kucaklayan ve tür olarak insanın yaralanabilirlik özelliğini vurgulayan söylemi, aşağıda listelenen seçili eserlerinde dile getirilmektedir:

1) Duygularla ilgili görüşlerini içeren "*Upheaval of Thought : The Intelligence of Emotions''* (Düşüncenin Yükselişi: Duyguların Zekası) adlı eseri 2) Tür olarak insanın yaralanabilirliği/savunmasızlığı üzerine kurulu "*Fragility of Goodness*'' (İyiliğin Kırılganlığı) adlı kitabı; 3) Öfkenin, bozulan ilişkileri düzelteceği beklentisinin bir fanteziden ibaret olduğu temasını işleyen "*Anger and Forgiveness*'' (Öfke ve

Bağışlayıcılık) adlı yapıtı; 4) Bu güne dek felsefe tarafından pek ilgi görmeyen bir konu olan yaşlılık kavramının incelendiği "*Aging Wisely*'' (Akıllıca Yaşlanmak) adlı eseri; 5) Utanma ve iğrenme duygularının irdelendiği *''Hiding From Humanity*'' (İnsanlıktan Saklanmak) ve "*From Disgust To Humanity : Sexual Orientation and Constitutional Law*'' (İğrenmeden İnsanlığa : Cinsel Yönelim ve Anayasa Hukuku) adlı kitapları; 6) İnsani Gelişim Paradigmasını serimleyen "*Creating Capabilities: The Human Development Approach*'' (Olanaklar Yaratmak: İnsani Gelişim Yaklaşımı) adlı eseri; 7) Feminizm ile sosyal adalet ilişkisinin incelendiği "*Sex and Social Justice*'' (Cinsiyet ve Sosyal Adalet) adlı kitabı; 8) Dini tercihlere saygı konusunu içeren "*Religious Intolerance*'' (Dinsel Tahammülsüzlük) adlı yapıtı; 9) Liberal eğitimin üç temel değeri olan Sokratik sorgulama, dünya vatandaşlığı ve öyküsel hayal gücünün insanlığın yeşermesi kavramı ile ilişkisinin serimlendiği "*Cultivating Humanity*" (İnsanlığı Yeşertmek) adlı yapıt; 10) Çağımızda egemen olan kâr/yarar odaklı mesleki eğitim anlayışı ile özgür sanatlar modelinin karşılaştırıldığı "*Not For Profit: Why Democracy Needs The Humanities?*'' (Kâr İçin Değil: Neden Demokrasi İnsani Bilimlere İhtiyaç Duyar?) adlı eser.

Nussbaum yaşamı boyunca, insanın değeri ve değerleri çerçevesinde bir söylem geliştirmiştir. Gündelik hayatta değer sözcüğünü kullanırken, şeylerin ticari değerinden bahsederiz. Oysa değer, insanı insan yapan şeyle ilgilidir. Tür olarak insanın değeri; onu diğer canlılardan farklı kılan şey, insana varlıktaki özel yerini veren şey (Kuçuradi, 2015, s.178) olarak tanımlanır. İnsanın değeri; bilim, sanat, felsefe, din, adalet, özgürlük gibi değerler yaratmasında aranır. İnsanın bu değerleri yaratması, onun ayırt edici özelliğini oluşturur. Nussbaum; insana yakışan bir yaşamın, insana özgü varlık koşullarının yeşermesi ile olanaklı olduğunu ve insanın değerinin ancak bu şekilde korunabileceğini belirtir. Nussbaum'un; insanın değerini koruyacağına, geliştireceğine ve yeni değerler yaratmasını olanaklı kılacağına inandığı eğitim modeli bu tez çalışmasının 3. bölümünde ayrıntılandırılmaktadır.

Nussbaum, idealleri peşinde koşan, çevreden gelen değerlendirmeleri dikkate almaksızın doğru bildiği yolda kararlı adımlarla ilerleyen bir filozoftur. Bir felsefe profesörü olarak, görev yaptığı üniversitenin hukuk fakültesinde ders veriyor olmasını son derece önemsemektedir. Nussbaum; avukatların, savcıların ve daha da önemlisi ileride karar verici konumunda olacak yargıçların/kanun yapıcıların, felsefi bakış açısına sahip ve insanın

değerinin bilincinde kişiler olarak toplumsal gelişime sağlayacağı katkının paha biçilmez olduğu görüşündedir (Boynton, 1999).

Nussbaum, tüm akademik yaşamı boyunca insanlığın felsefeye ihtiyacı olduğu görüşünü savunmuştur. Dostları ve meslektaşları, felsefenin Nussbaum için insanlığın gelişmesini sağlayan entelektüel bir araç olmaktan öte bir anlam taşımadığını ifade etmişlerdir (Boynton, 1999). Nussbaum, felsefenin insanlık için taşıdığı değeri tanımlamak adına, Sanskrit dilindeki anlam karşılığına dikkat çeker. Felsefe Sanskritçe'de "apaçık görmek'' (seing clearly) demektir. Gerçekten de felsefe, yaşama dünyasında olan biten her şeyin açıkça anlaşılır kılınmasını sağlar. Nussbaum, felsefenin taşıdığı berraklığın; temelsiz inançların, saçma çıkarımların ve yersiz önyargıların yaşamasına izin vermediğini ifade etmektedir (Nussbaum, 2003, s.45,46).

Nussbaum Kyoto Ödül Töreninde yaptığı konuşmada, felsefenin insanlığa hizmet etmesini olanaklı kılacak 6 ölçütten söz etmiştir. Söz konusu ölçütlerin, Nussbaum'un insan ve değer görüşünün, dolayısıyla da felsefi söyleminin belirleyici nitelikleri olduğunu söyleyebiliriz. Bu özellikler aşağıda sırasıyla ele alınmaktadır (Nussbaum, 2016b).

1) Kesinlik ve Açıklık

Felsefe; düşünme ekseninde akılcılığın getirdiği kesinlik, dil ekseninde ise açıklığın sağladığı şeffaflıkta kendini gösterir. Felsefi önermeler özenli düşünme sonucunda oluşmuş ve özenle dile getirilmiş yapılardır. Sadece ayrıcalıklı bir kesim değil, samimi gayret gösteren herkes tarafından anlaşılabilirler. Platon'un *Menon* diyaloğu, karmaşık bir geometri teoreminin sıradan bir köle tarafından kanıtlanma sürecinde Sokratik uslamlamanın ne denli yönlendirici olduğunu göstermiştir.

Nussbaum; sınırları çizilmemiş, anlam içerikleri açıklıkla tanımlanmamış ve hesabı verilmemiş kavramların toplumsal alandaki eylem ve ilişkilerde kullanımı sırasında yaşanan sorunların çözümünde, felsefenin akılcı ve berrak söylemine duyulan gereksinimi önemle vurgulamaktadır.

2) Diğer Disiplinlerle İşbirliği

Nussbam, felsefenin insanlığa hizmet edebilmesi için, doğa bilimleri ve sosyal bilimler bünyesinde yer alan disiplinlerle yakın ilişki ve işbirliği içerisinde olması gerektiğine inanmaktadır. Duygularla ilgili olarak yaptığı çalışmalarda psikologların ve antropologların

görüşlerine sıklıkla başvurduğunu belirten Nussbaum, siyasetle ilgilenen felsefecilerin; tarihin, ekonominin, politikanın veya hukukun bilgi dağarcığından faydalanmaları gerektiği hususunun altını çizmektedir. Disiplinler arasındaki iletişim ve işbirliği; kimi zaman yeni felsefi kaygıların oluşumuna kaynaklık edecek, kimi zaman da felsefenin çözümüne odaklandığı sorunlara getirdiği farklı bakış açılarıyla insanlığın yeşermesine yardımcı olacaktır.

3) Dini İnançlara Saygı

Nussbaum; farklı dinlere ait yaşam tarzlarına, birbirlerinin özgürlük alanına müdahale etmemeleri koşuluyla, saygı duyulması gerektiği görüşünü savunmaktadır. Eşitlik, özgürlük, insanlık onuru, insan hakları ve insani gelişim paradigması gibi etik kavrayışları temel alan felsefi söylemlerin, insanlar arasındaki dini inanç/dünya görüşü farklılıklarının anlayışla karşılanmasında yapıcı bir rol oynadığını ifade etmektedir.

4) Farklı Felsefe Geleneklerine Saygı

Nussbaum, küresel problemlerin karşılıklı saygı ve anlayış çerçevesinde çözümünün, farklı düşünce gelenekleri arasındaki iletişim ve işbirliğinde saklı olduğunu vurgulamaktadır. Afrika, Çin, Hint, İslam felsefesini temsil eden düşünürlerle kurulacak diyaloğun, insan dünyasındaki çoğulluğun belirgin kılınmasındaki ve farklı kültürlere ait değer ölçütlerinin anlaşılarak ortak insani paydada buluşmanın sağlanmasındaki işlevine dikkat çekmektedir.

5) Dışlayıcı Yaklaşımlara Karşı Duruş

Nussbaum; felsefenin insanlığa sunduğu hizmeti, toplumsal alanda dışlanan kesimlerin haklarını savunan söylemler geliştirerek somutlaştırdığını ifade etmektedir. Çalışmalarının önemli bir bölümünde feminist bakış açısının hâkim olduğunu belirten Nussbaum; kadınlara, etnik azınlıklara ve engellilere karşı takınılan dışlayıcı tavrın değişmesinde felsefenin ortak insanlık düşüncesini öne çıkaran söyleminin önemini vurgulamaktadır.

6) İnsani Yaşamın Karmaşıklığı Hakkındaki Farkındalık

Nussbaum'un felsefi söylemi farklılıklara saygı ekseninde hareket eder. Bu tez çalışmasının 2. bölümünde serimlenen insan ve değer görüşü, tür olarak insanın yaşama dünyasındaki değişik bakış açılarının anlamlandırılmasına ve anlaşılmasına imkân sağlayacak işlevsel kapasitelere sahip olduğu kabulü üzerine kuruludur. Nussbaum'un insan anlayışının kurucu ilkeleri olan eleştirel akıl, ortak insanlık düşüncesi ve anlam verme

kapasitesi, yaşama dünyasındaki farklılıklara yönelik bilincin gelişmesinde etkin rol oynamaktadır. Felsefe, insan dünyasındaki çoğulluğa yönelik farkındalığın uyarılmasına katkıda bulunduğu ölçüde; insanlığa hizmet etmiş olacak ve insana yakışır bir yaşamı olanaklı kılacaktır.

Nussbaum'un insana yönelik olan felsefi kaygısının, "antropontolojik'' nitelikli bir söylem geliştirmesinde etkili olduğunu ifade edebiliriz. İnsan-varlıkbilgisi, insan eksenli varlık felsefesi veya antropolojik ontoloji olarak da adlandırabileceğimiz antropontoloji[1] kavramı, yaşama dünyasında varolan her şeyin temellendirilmesinde insanı kalkış noktası yapmaktadır.

Betül Çotuksöken, antropontolojik yaklaşımın insan-dünya-bilgi arasındaki ilişkilere yöneldiğini belirtir. Bu yönelmenin merkezinde yer alan insan, dünya ile arasındaki bağı bilgi üzerinden kurmaktadır. Antropontolojik kavrayış tekil olanı öncelemekte, tümele ulaşmanın ara duraklarına tekil olanı yerleştirmektedir (Çotuksöken, 2016b, s.2-4).

Nussbaum, insan ile dünya arasında kurulan bağın, insan-doğa ilişkisinden ziyade, insan-insan ilişkisinde somutlaştığı görüşündedir. Nussbaum'un felsefi söyleminde bilgi; farklılıkların, tekilliklerin bilgisidir. İnsanın dünya ile bağını başkalıklar üzerinden kurması gerektiğine inanan Nussbaum'a göre tümele ulaşmak, ortak insanlık düşüncesini içselleştirmekle olanaklıdır. Nussabum'un felsefi söyleminde yer alan antropontolojik dokunuşların kaynağının bu bakış açısında saklı olduğu ifade edilebilir.

İnsanı önceleyen, dayanağını insandan alan bir felsefi söylem; dış dünyada var olan, olup biten her şeye, tüm yapıp etmelere "anlamsal açı''dan yaklaşır. Çünkü; anlamın yaratıcısı, anlam vermeyi amaçsal edim olarak belirleyen insandır. Antropontolojik yaklaşım, insanı anlam veren bir özne olarak değerlendirir (Çotuksöken, 2013, s.24,25). İnsan hayatının özeti, anlam vermek ve gerçekleştirmektir. İnsanın anlam yaratma/gerçekleştirme ediminin sonuçlarını, tarihsel varlık alanını oluşturan; bilim, sanat, felsefe, din, devlet, teknoloji gibi insansal başarılarda gözlemlemek mümkündür.

Nussbaum'un antropontolojik nitelikli insan ve değer görüşü, tür olarak insanın anlam verme ve gerçekleştirme kapasitesi çerçevesinde şekillenmiştir. İnsanın sahip olduğu

[1] Prof. Dr. Betül Çotuksöken tarafından geliştirilerek felsefe terminolojisine eklenmiştir.

eleştirel aklın ve ortak insanlık düşüncesinin bileşkesi olan bu olanağın, insanlığın yeşermesinde son derece önemli bir rol üstlendiği ifade edilebilir.

Nussbaum, yaşama dünyasındaki yapıp etmelere, olup bitenlere anlam verme noktasında; insani olanı, insanca olanı, insana yakışır olanı ölçüt almaktadır. Diğer bir deyişle; her türlü etkinliğin taşıdığı anlamı, insanlaşma sürecine katkısı bağlamında değerlendirmektedir. Nussbaum felsefesinde insan, varolanı anlamlandırma bağlamında bir kalkış noktası olmakla birlikte, aynı zamanda da bir amaçtır. Nussbaum, Seneca'dan alıntıladığı bir niteleme ile, felsefecileri "insanlığın avukatları'' olarak tanımlamakta (Boynton, 1999) ve bu avukatlık görevini, tür olarak insanın anlam verme kapasitesini geliştirecek bir eğitim modelini savunarak yerine getirmektedir. Nussbaum; sahip olduğu insan ve değer görüşü çerçevesinde şekillenmiş olan ve bu tez çalışmasının 3. bölümünde ayrıntılandırılan eğitim anlayışını, özgür sanatlar (Liberal Arts/Artes Liberales) bünyesindeki insani bilimler (Humanities) temeli üzerinde oluşturmuştur. Nussbaum, insani bilimler müfredatının, eğitimin bir insanlaşma süreci olarak tanımlanmasında son derece önemli bir rol oynadığını vurgulamaktadır.

Nussbaum akademik hedefinin, meslektaşlarını etkilemek ve üniversitede sürekli bir kadro (tenure) edinmek olmadığını belirtmektedir. Onun için anlamlı ve değerli olan, gelecek nesilleri etkilemektir. Nussbaum'un "etki'' sözcüğünü, insanlaşma sürecine katkı anlamında kullandığını düşünebiliriz. Önemli olan; kısa erimli faydacı kazanımlar değil, uzun vadede insanca yaşamı olanaklı kılan edinimlerdir. Nussbaum, ideallerin nerede ve nasıl gerçekleşeceğini bilmenin mümkün olmadığını vurgular (Boynton, 1999). Bu ifadesiyle, insanlığa hizmet amacı güden her etkinliğin er veya geç hedefine ulaşacağına dair inancını dile getirir.

2. BÖLÜM: NUSSBAUM'UN İNSAN VE DEĞER GÖRÜŞÜ

Bir filozofun felsefi kaygısına ilişkin bakış açısı sahip olduğu insan kavrayışı çerçevesinde şekillenir. Diğer bir deyişle, her filozof söylemini oluştururken belirli bir insan ve değer görüşünden hareket eder.

Martha Nussbaum'un eğitim anlayışını ele alıp değerlendirmeyi amaç edinen bu tez çalışmasında filozofun tür olarak insana ilişkin belirlemelerinden yola çıkmanın uygun bir yöntem olduğu düşünülmektedir.

Martha Nussbaum, Aristotelesçi ontolojiden hareket ederek tür olarak insanın işlevlerine odaklanan, özcü bir kavrayışa sahiptir. Bu noktada özcülük; insanın değişmez, sabit, tek bir özünün olduğu anlayışına karşılık gelen bir kavram olarak anlaşılmamalıdır. Özcülük, insan yaşamının içerdiği belirli tanımlayıcı niteliklerdir (Nussbaum, 1992, s.205). Diğer bir deyişle; insanın özü teriminden, tür olarak insanın değeri anlaşılmalıdır. Dolayısıyla öz derken; "insana varlıktaki özel yerini veren şey'', insanı insan yapan özellikler anlaşılmaktadır.

Nussbaum insanı sahip olduğu işlevsel kapasiteler ya da olanaklar üzerinden tanımlar ve insan için "iyi bir yaşam'' ile söz konusu insansal işlevlerin yerine getirilerek hayata geçirilmesi arasındaki bağlantıya dikkat çeker. Bu yaklaşımı, Aristoteles'in insanın işi/ işlevi ve "insansal iyi'' kavramlarına yönelik belirlemeleri ile ilişkilendirmek mümkündür.

Aristoteles felsefesinde; bir şeyi bilmek o şeyin ne için var olduğunu, ereğini, işini veya işlevini bilmek demektir. Tür olarak insanın işine/işlevine ilişkin bilgi edinmeye çalışmak; onun özgül ayrımını tanımlamaya, onu diğer canlılardan farklı kılan türsel özellikleri saptamaya, onu insan yapan şeyin ne olduğunu sorgulamaya karşılık gelir. Aristoteles'e göre tür olarak insanın hayattaki işi veya işlevi onun özüdür, ayırt edici özelliğidir ve doğasında saklıdır. İnsan işini/işlevini yerine getirdiğinde ereğine ulaşmış, doğasını gerçekleştirmiş ve böylelikle insanlaşmasını tamamlamış olur.

Aristoteles'e göre insanın işi veya işlevi akla ve erdeme uygun yaşamaktır. Aklın gücünün erdemli bir insan tarafından kullanılması son derece önemlidir. İşini iyi yapmış, hem akla hem de erdeme uygun eylemiş, böylelikle diğer varlıklardan farkını ortaya koymuş insan gerçek insandır. Eskiçağda mutluluk olarak anlam karşılığını bulan "insansal iyi'' ancak akla ve erdeme uygun eyleyerek elde edilebilir. Dolayısıyla Aristoteles'e göre; insanın işini iyi yapması, işlevini tam olarak yerine getirmesi mutluluğun olanağının koşuludur.

Aristoteles, tür olarak insanın işi/işlevi ve insansal iyi kavramlarına ilişkin düşüncelerini *Nikomakhos'a Etik* adlı eserinde şöyle ifade etmiştir:

> Eğer insanın işi ruhun akla uygun ya da akıldan yoksun olmayan etkinliği ise ve belirli bir işin ve bu işte yetkin olanın işinin aynı olduğunu söylüyorsak (örneğin gitarcının işi ile erdemli gitarcının işinin aynı olduğunu söylüyorsak, bunu da genel olarak her iş konusunda söylüyorsak-buna o işteki erdemde üstün olmayı eklemek koşuluyla; çünkü gitarcının işi gitar çalmak, erdemli gitarcının ise iyi gitar çalmaktır); eğer bu böyle ise (ayrıca insanın işinin belli bir yaşam olduğunu, bu yaşamın da ruhun akla uygun etkinliği ve böyle eylemler olduğunu; erdemli insana yakışanın bunları iyi ve güzel bir biçimde yapması olduğunu; her şeyin ise kendine özgü erdeme göre iyi yapılırsa, iyi gerçekleştirilmiş olduğunu da ileri sürüyoruz) insansal iyi, ruhun erdeme uygun etkinliği olur (Aristoteles, 2014, s.18).

Son tahlilde, tür olarak insanın doğasını gerçekleştirebilmesi için gerekli olan koşulun; Aristoteles tarafından insanın "işini iyi yapması'', Nussbaum özelinde ise insanın sahip olduğu kapasiteleri, olanakları "amacının bilincinde ve işlevini yerine getirecek şekilde''(Kuçuradi, 2015, s.178) hayata geçirmesi'' olarak tanımlandığını söyleyebiliriz. Her iki durumda da "insansal iyi'' hedefine ulaşılabilmektedir.

Nussbaum insana özgü olanı araştırırken, aynı zamanda "insan için iyi bir yaşam nedir?'' sorusuna yanıt aramaktadır. İnsan için iyi olan; insani olan, insana özgü olan, insana yakışır olan, sadece insana ait olandır. İnsan için iyi olan, beraberinde "insansal iyi''yi getirir. Dolayısıyla Nussbaum, insana özgü olanın insanı mutlu kıldığı görüşündedir. Ancak söz konusu mutluluğa ulaşmak, tür olarak insanın özgül ayrımını oluşturan olanakların, işlevsel kapasitelerin hayata geçirilmesiyle mümkündür. Nussbaum, insanı insan yapan bu nitelikleri 10 ana başlık altında toplar:

1. Ölümlülük
2. Bir bedene sahip olma
3. Hazzı ve acıyı deneyimleme kapasitesi
4. Bilişsel kapasite: Algılama, hayal etme, düşünme
5. Erken çocukluk gelişimi
6. Pratik Akıl

7. Diğer insanlarla bağ kurma/bağlanma
8. Diğer varlıklarla ve doğa ile bağ kurma
9. Eğlence ve oyun
10. Ayrı olmaklık

Nussbaum bir yaşamın insani bir yaşam olarak tanımlanabilmesi için bu özelliklere sahip olmak zorunda olduğunu ileri sürer (Nussbaum, 1992, s.216-220). Bu noktada, Nietzsche'nin deyimiyle insanın "varlık koşulları'' (Mengüşoğlu, 2015, s.76) olarak da adlandırabileceğimiz söz konusu işlevsel kapasitelerin/olanakların açıklanması aşamasına geçebiliriz.

Diğer tüm canlılar gibi insan da ölümlüdür. Nussbaum'a göre insana özgü olan, onu diğer canlı varlıklardan farklı kılan; ölüm karşısında duyduğu korku, endişe ve üzüntü beraberinde sağlıklı yaşama verdiği önem doğrultusunda ölümden kaçınma gayretidir.

Nussbaum insanın bir bedene sahip olma özelliğini; beslenme, barınma, cinsellik ve hareketlilik kavramlarıyla ilişkilendirir (Nussbaum, 1992, s.217,218). Bu kavramlar sadece insana özgü olmak bakımından tartışılabilir özelliklerdir. Zira, söz konusu belirlemeler hayvanlar için de geçerlidir. Bununla birlikte, Nussbaum insanın bir bedene sahip olarak farklı zaman, mekân ve toplumlarda yaşamasını onun ayırt edici özelliği olarak tanımlar (Nussbaum, 1992, s.217). Gerçekten de hayvan belirli bir zaman diliminde, Uexküll'ün deyimiyle belirli bir "çevrede'' yaşarken (Mengüşoğlu, 2015, s.52), insanın farklı zamanlarda farklı mekânlarda içinde bulunabileceği bir "dünyası'' vardır. Tarihsel ve kültürel bir varlık olarak insan, yarattığı değerlerle zenginleştirdiği "dünya''da, "çevre''nin sınırlayıcı etkisini hissetmeksizin, kendini özgürleştirme olanağına kavuşur.

Nussbaum'un acıyı ve hazzı deneyimleme kapasitesinin insanın ayırt edici özelliklerinden biri olduğu savı bir miktar daha açıklamaya ihtiyaç duymaktadır. Zira fiziksel acı ve haz hayvanlar tarafından da tecrübe edilebilmektedir. Vurgulanmak istenen yapısal özelliğin, insanın duygusal anlamdaki haz ve acıya ilişkin deneyimleme olanağı olduğu ileri sürülebilir.

Nussbaum tür olarak insanı; düşünebilen, hayal edebilen, ayrımlar yapabilen ve anlama çabası içinde olan akıl sahibi bir varlık olarak değerlendirir (Nussbaum, 1992, s.218). Sahip

olunan bu olanak insana varlıktaki özel yerini vermekle birlikte az sayıda insan tarafından hayata geçirilebilmektedir.

İnsani duyguların oluşumu çocukluk dönemine rastlar. Sevgi, şefkat, güven, ihtiyaç, üzüntü, endişe gibi duygular bu dönemde deneyimlenir; gerek aile gerekse okul ortamında şekillenir ve gelecekte kişilerin eylemleri ve ilişkilerinin insansal boyutunu oluşturur.

Nussbaum'a göre insanın kendi aklını kullanarak yaşamını planlaması, insanlaşma sürecinde gereksinim duyulan son derece önemli bir işlevsel kapasitedir. İnsana özgü bu olanak Aristoteles felsefesinde pratik akıl kavramı ile ilişkilendirilebilir. Pratik akıl, olanak halinden etkinlik haline geçerek kendine özgü erdemine ulaştığında insan için ayırt edici bir özellik olur. Pratik aklın erdemi ise phronesis/aklıbaşındalık/pratik bilgeliktir. Pratik bilgelik, her tek durumda insanın hem kendisi hem de toplum/insanlık için neyin iyi, neyin doğru olduğunu bilme yetisi olarak tanımlanır. Doğru tercihte bulunmak için pratik bilgeliğe sahip olmak gerekir. Pratik bilgeliğe ulaşmış olan kişi aynı zamanda doğru yargılama gücüne de sahiptir.

İnsanı insan yapan bir diğer özellik, türdeşleri ve diğer canlılarla bağ kurabilme kapasitesinde kendini gösterir. Burada sözü edilen, doğadaki biraradalığın zorunlu kıldığı mekanik bir ilişki değildir. Söz konusu bağlılık; sevgi, sorumluluk, saygı, acıma, şefkat, sahiplenme, kaygı ve benzeri duyguların karışımı sonucunda oluşan ve yalnızca insan doğasına içkin bir sentezdir.

Eğlence ve oyunun insan yaşamındaki önemini yadsımak mümkün değildir. Yaşamdan keyif almak ister insan. Eğlenirken güler, gülümser. Gülmek insana pozitif enerji yükleyerek eylem ve ilişkilerinde olumlu, yapıcı yaklaşım sergilemesini sağlar. Gülmek insana varlıktaki özel yerini veren yetiler arasında ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Seneca, *Ruh Dinginliği Üzerine* adlı eserinde, insanı insan yapan bu özelliğe ilişkin şu ifadelerde bulunur:

> Her şeyi hafifletmek ve ferah bir ruhla bunlara katlanmak gerekir. Yaşama kederlenmek yerine, gülmek daha insancıldır. İnsan soyuna; onun için yas tutandan daha çok, ona gülenin layık olduğunu da ekle! Sonuncusu, o iyi ümit için bir pay bırakır; diğeri ise düzeltebilmekten ümidini kestiği şeylere aptalca üzülür. Göz yaşlarını tutamayandan çok, gülmesine engel olamayan kişi daha yüce ruhludur (Seneca, 2015, s.115).

İnsan belirli bir toplumda yaşamakla birlikte hayatını yalnız başına sürdürür. Yaşadığı en yakın ilişkiler bile bir "bütünleşme'', "birleşme'' değil ama "yanıt verme''dir. Ayrı-olmaklık her insana kendi hayatını yaşama olanağı sunar (Nussbaum, 1992, s.220). Nussbaum'un bu işlevsel kapasite özelinde dikkat çekmek istediği husus, yalnızlık kavramından hareketle; hem insanın sosyal ilişkilerdeki kaçınılmaz yalnızlığı, hem de bilinçli tercihi doğrultusundaki kendi başınalığı, diğer bir deyişle başkalarınınkini değil, kendi hayatını yaşama, kendi kararlarını verebilme noktasındaki duruşudur.

Nussbaum, tür olarak insanın bütünlüğü içinde ele alınması gerektiğini savunur. İnsan yukarıda sıralanan ve içerikleri açıklanan işlevsel kapasitelerin tümüyle hayata katılan bir varlıktır.

Bununla birlikte, Nussbaum iki temel kapasite üzerinde hassasiyetle durmaktadır: Pratik akıl ve bağ kurma. Bu iki yapısal özellik olmaksızın, insanın diğer kapasitelerinin işlevlerini yerine getirmesinin, dolayısıyla da ham yeteneklerle (Mengüşoğlu, 2015, s.271) dünyaya gelen insanın doğasını gerçekleştirmesinin mümkün olamayacağını savunur. Nussbaum'un bu değerlendirmesi, bu tez çalışması özelinde kendisinin insan anlayışına ilişkin ana başlıkların saptanması açısından belirleyici olmuştur.

Nussbaum; pratik akıl kavramını insanın eleştirel ve sorgulayıcı yapısıyla, bağ kurma özelliğini insanlararası ortaklaşalık ve bir arada yaşama kültürüyle ve her iki işlevsel kapasiteyi de insanın anlam verme olanağıyla ilişkilendirmektedir.

Pratik bilgelik sahibi olan insan; bir şeyin iyi ve doğru olup olmadığına, sorgulayıcı ve eleştirel bir süreç sonunda karar verir. Toplumsal bir varlık olan insanın bağ kurma yetisi, diğer bir deyişle insanın türdeşlerine insan olmak bakımından bağlılık hissetmesi, çözüm bekleyen ortak insani problemlere odaklanmayı mümkün kılar. Doğruluğun ölçütünü arayan pratik akıl ve karşılıklı anlayış ilkesinden hareket eden bağ kurma kapasitesi ise hep birlikte insandaki anlam verme olanağının önünü açarlar.

Yukarıdaki açıklamalar ışığında, Nussbaum'un insan ve değer görüşü üç alt başlık çerçevesinde serimlenecektir:

1. Eleştirel Akıl Sahibi Olarak İnsan
2. Ortak İnsanlık Düşüncesi Sahibi Olarak İnsan
3. Anlam Veren ve Gerçekleştiren Varlık Olarak İnsan

2.1 ELEŞTİREL AKIL SAHİBİ OLARAK İNSAN

Tür olarak insanı eleştirel akla sahip bir varlık olarak tanımlayan Nussbaum, gerçek bilgiye ulaşma ve doğru yaşam idealini gerçekleştirme sürecinde Sokratik bakış açısının önemini vurgular. Gerçek bilgi nedir ve nasıl elde edilir? Doğru yaşam idealine nasıl ulaşılabilir? Sokrates bu soruları; bilgiye ulaşmak için benimsediği yöntemde ve "Sorgulanmayan hayat yaşamaya değmez'' önermesi içeriğinde yanıtlar. Bu soruların cevapları, eleştirel akıl sahibi insanın bilgi ve doğru yaşayış kavramları karşısındaki duruşunu gözler önüne serer.

"Bildiğim tek şey hiçbir şey bilmediğimdir'' diyen Sokrates, bilgisizlik bilincini bilgiye ulaşmanın hareket noktası olarak belirler. Diyalektik olarak da adlandırılan diyaloğa dayalı tartışma yönteminin birinci aşaması, bu bilincin karşı tarafta uyandırılmasıdır. Muhatabın tartışma konusu hakkında sahip olduğu bilginin belirli bir şüphe yaratılacak noktaya gelene dek sorgulanması ile bu hedefe ulaşılır.

Yöntemin ikinci aşaması "doğurtma'', diğer bir deyişle bilgiyi buldurtma adını alır. Bu süreçte; diyalogda uygulanan düşünme sistematiği, karşı tarafı bilgiye kademe kademe yaklaştıran, farklı fikirlerin eleştirel ve sorgulayıcı bir düzlemde çarpıştığı mantıksal bir örgü niteliğindedir.

Sokrates gerçek bilginin kavramın bilgisi olduğunu ve bilgisizlik bilinci ile başlayan sürecin eleştirel aklın yönetiminde evrensel bilgiye ulaşılarak tamamlandığını belirtir.

Sokrates, eleştirel aklın gelişimini destekleyen diyalog yöntemi ile; birbirini dinleyip anlamaya gayret eden, karşıt fikirlere saygı duyan, belirli bir konudaki bilgisizliğini kabul etmekten rahatsızlık duymayan, sorgulama ve eleştiri süzgecinden geçmemiş sanının gerçek bilgi olarak değerlendirilemeyeceğini bilen, kendisiyle barışık, farklı görüşlerin senteziyle oluşan bilgiyi içselleştiren insanlar yetiştirmeyi amaçlamıştır.

Sokratik yöntemde, öğrenci diyaloğa konu araştırmanın hem nesnesi hem de öznesi olma ayrıcalığına sahiptir. Hem sorgulanan, hem de sorgulayandır. Sonuçta; sorgulanırken, sorgulamayı da öğrenmektedir.

Sokrates, öğrencisini salt kendisinin olan ve yine kendisinin gerçekleştireceği rasyonel, eleştirel ve derinlikli bir araştırmaya başlatmayı hedeflemiştir (Versenyi, 2007, s.120). Sokratik yöntemin biricikliği öğrenciye özgüven kazandıran bu niteliğinde saklıdır.

Sokrates eleştirel aklın evrensel bilgiye ulaşmadaki vazgeçilmezliğinin yanı sıra, insanın kendi yaşamını sorgulamadaki öneminin de altını çizer. "Sorgulanmayan hayat yaşanmaya değmez'' önermesiyle dikkatimizi nereye çekmek istemiştir? Eleştirel akıldan yaşamın hangi yönünü sorgulaması beklenmektedir?

Gündelik hayatta yapıp etmelerimiz, içinde doğduğumuz toplumun "iyi'lerinin ve "kötü''lerinin etkisi altındadır. Farkına varmadan, toplum bize bu iyileri ve kötüleri verir. Bunlar bize benimsetilen değer yargılarıdır. Bizler, bu değer yargılarından hareketle iyiyi ve kötüyü tanımlarız.

Bir an için toplumun bize verdiği ve bizi yaşama bağlayan bu iyilerin ve kötülerin hayatımızda olmadığını varsayalım. Ne değişir yaşamımızda? Boşluğa düşeriz. Hayatı anlamlandırmamız, gündelik yaşamı sürdürmemiz mümkün olmaz. Amaçsızlık, değersizlik, hiçlik hissi ortaya çıkar. Böylesi bir durumda insan değerlendirme yapamaz, neye göre karar alacağını bilemez olur.

Sokrates, "Sorgulanmayan hayat yaşanmaya değmez" derken; ne için yaşadığımızı, yaşamı bizim için anlamlı kılan şeyin ne olduğunu, değer verdiğimiz şeylerin gerçekten birer değer olup olmadıklarını sorgulamamız gerektiğini vurgular. Sokrates'e göre insan; değeri az olan şeye çok, değeri çok olan şeye az değer verirse onun hayatı anlamlı ve değerli olmaz.

Sokrates'in amacı insanları hayatın anlamı ve değerinin nerede aranması gerektiği konusunda düşündürmektir. İnsan eleştirel akla bu noktada gereksinim duyar.

Sokrates felsefesinin temel sorusu şudur: "Doğru yaşayış hangisidir?'' (Özcan, 2016a, s.59). Sokrates tüm yaşamı boyunca hayatın doğruluğuna ilişkin sorgulayıcı bir tavır sergilemiştir.

Fiziki dünyada doğruluk, önermelerin özelliğidir. Bir önermenin doğruluğu realite ile karşılaştırılması sonucunda tespit edilir. Doğada doğruluğun ölçütü realitedir. Eylem dünyasında ise doğru olan insanın değerine uygun olandır, insana yakışır olandır.

Sokrates'e göre insana yakışan erdemli olmayı amaçlayan bir hayattır. Bu hayatta erdemler temel değerlerdir. Erdemleri değer yapan ise onların sadece insana mahsus özellikler olmasıdır. Sokrates hayatın anlam ve değerinin erdemli olmakta aranması gerektiğini vurgular.

İnsan dünyasındaki anlam arayışında gereksinim duyulan eleştirel aklın erdemli yaşam idealine yönelik belirleyici rolü, Kinik filozoflar tarafından da kabul edilmektedir. Kinikler için erdemli bir yaşam sürmek, her türlü toplumsal belirlenmişliğe karşı çıkmakla eşdeğerdir. Eleştirel aklın sorgulayıcı gücü, söz konusu karşı duruşu olanaklı kılar. Kinik felsefenin temel düşüncesi, "insanı kendi kendine dayandırmaktır'' (Günay, 2015, s.103). Dolayısıyla; insanın toplumsal değer yargıları karşısında kendini belirlemede özgür olmasının, eleştirel aklın sağladığı bir olanak olduğunu ifade edebiliriz.

Bu olanağın hayata geçirilişini Diogenes'in yaşamında gözlemlemek mümkündür. Diogenes; bağımsızlığı, özgürlüğü, özellikle de bağımsızlığa dayalı karşı oluşu bir eylem biçimi haline getirmiştir. Yalınlığı, azla yetinmeyi yaşama ilkesi yapan; özellikle tüketim nesneleri karşısında gereksinimlerini ussallık çerçevesinde gözden geçiren Diogenes, günümüz insanı için de örnek olabilecek düzeyde bilinçli bir tutum sergilemiştir (Çotuksöken, 2015, s.113).

Diogenes'in felsefesinde eleştirel aklın; toplumsal değerlerin sorgulanmasında olduğu gibi, insanın istekleri ile ihtiyaçları arasında kurulacak dengenin oluşturulmasında da göz ardı edilemeyecek bir rolü olduğu ifade edilebilir.

Nermi Uygur, "Sinoplugiller'' başlıklı yazısında; Sinoplu Diogenes'in sahip olduğu eleştiri gücünü, içinde yaşadığı toplumsal yapıyı insana yakışır şekilde düzeltme yönünde kullandığını ifade eder. Zenginlik ve lükse düşkünlük, açgözlülük ve ölçüsüzlüğün neden olduğu sağlıksız yaşam, dürüst olmayan davranış tarzları, yöneticilerden korkup çekinme ve yersiz gereksinimlere bağımlı olma durumu, Diogenes'in toplumsal yaşamdaki gözlemleri çerçevesinde şekillenen eleştirel duruşunun yöneldiği ögelerdir. Nermi Uygur; Diogenes'in tek başına bir kültür depremine giriştiğini ve kent devleti sınırlarını aşan bir dünya vatandaşlığı hedefinden hareketle; insan yapısına uygun, insana yararlı, insanı koruyup kollayan, insanın insanca denetimine açık bir kültür sorumluluğu taşıdığını vurgular (Uygur, 2007, s.155,173,193).

Nussbaum'un insan ve değer görüşünün referans noktalarından biri olan eleştirel aklı, Sokrates'in ve Diogenes'in "doğru yaşam'' ideallerine ek olarak iki farklı kavramla daha ilişkilendirilebiliriz.

Söz konusu kavramlardan ilki Eski Yunan'daki "Kendini Bil'' buyruğudur. İnsanın kendini bilmesi için öncelikle kendi yaşamının eleştirel anlamda izleyicisi olması gerekir.

Eleştirel akıl sahibi insan, kendisi ile karşılaşmasının peşinde olan insandır. Ahmet Cemal, "kendi yaşamımızın seyircisi olabilmek'' için fırsat yaratmamız gerektiğini ve bunun yaşamımızda olup bitenleri bilgece bir tavırla karşılayabilmenin ön koşulu olduğunu aşağıda yer alan alıntıda dile getirmektedir:.

> Kendi yaşamı karşısında seyirci konumunu almak insana her şeyden önce tüm yerleşik yargılarını, kökleşmiş düşüncelerini yeniden sınama fırsatı verir. Bu konumun ardından bazı doğru sanılanların yanlış, bazı yanlışların da aslında doğru olduğu sonucuna varılabilir. Değenler ve değmeyenler üzerinde daha sağlıklı düşünülebilir. Belki de hepsinden önemlisi, güncelliğini ve önemini hiç yitirmeyecek bir konuya, yaşamın anlamına ilişkin olarak daha somut bakış açılarına ulaşılabilir (Cemal, 2013, s.28).

Ahmet Cemal "*Okuyan Gençlere Mektuplar*''ında, ciddi yaşamak isteyen kuşakların pek çok değer yargısını tekrar yerli yerine koymak zorunluluğuyla karşı karşıya oldukları gerçeğinin altını çizer (Cemal, 2013, s.258,259). Ahmet Cemal'in ciddi yaşamdan kastının; eleştirel aklın kıyısındaki insanca, insana uygun, insana yakışan yaşam olduğu söylenebilir.

Eleştirel akıl sahipliğini ilişkilendirebileceğimiz bir diğer kavram "özenli düşünme''dir. Farklılıkları ayırmak, benzerlikleri bir araya getirmek özenli düşünmenin gerekli koşullarıdır. Özenli düşünme, eleştirel düşünmenin temelini oluşturur.

Betül Çotuksöken, özenli düşünme kavramının bileşenlerini; farklı seçenekleri dikkate alma, ilişkisel bağlamları keşfetme, olup bitenler arasındaki bağlantılara dikkat çekme, farkları/ayrımları ölçebilme ve tartabilme olarak tanımlamıştır.

Özenli düşünmenin eleştirel akıl bağlamındaki en dikkat çekici özelliği, yaşama dünyasında kurulan ilişkilerde kendini gösterir. Neden-etki, öncelik-sonralık, önemli-önemsiz, gereksinim-değer gibi kategoriler arasındaki bağlantıları kuran özenli düşünme edimidir (Çotuksöken, 2016a).

Özenli düşünen insan; çağımızdaki problemlerin kaynağının, kavramlarımızla dış dünyada karşılaştıklarımız arasındaki farklılık/gerilim olduğunun farkındadır. Eleştirel akıl bu farklılığı gidermede derleyip toparlayıcı bir görev üstlenir.

Günümüzde insanlar doğal tavrın içine o kadar gömülmüş durumda ki, kavramsal arka plan hemen hemen hiç dikkate alınmıyor. Oysa; yapıp etmelerin arkasındaki niyetin, istemeyi

belirleyen ilkenin ne olduğunu kavrayabilmek son derece önemli. Özenli düşünmenin bu noktadaki rolü yadsınamaz.

Nussbaum'un eleştirel akıl sahibi insanını gerçek bilgi, doğru yaşam ideali, kendini bilme ve özenli düşünme kavramları çerçevesinde değerlendirdik. Onu; bilgi/bilgi olmayan ayrımına vakıf, yaşamın anlam ve değerini erdemli olmakta arayan, kendi hayatının sadece yaşayanı değil seyircisi de olabilen, özenli düşünmeyi tüm yapıp etmelerinde uygulayabilen kişi olarak tanımladık. Bu aşamada, Nussbaum'un insan anlayışındaki ikinci referans noktası olan "ortak insanlık düşüncesi''nin serimlendiği bölüme geçebiliriz.

2.2 ORTAK İNSANLIK DÜŞÜNCESİ SAHİBİ OLARAK İNSAN

Nussbaum'un insan ve değer görüşünü bölümlere ayırırken, oluşturulan alt başlıkların belirli bir mantıksal örgü çerçevesinde sıralanmasına özen gösterilmiştir.

Bir önceki başlık altındaki belirlemeler arasında yer alan eleştirel akıl-kendini bilme ilişkisinin, bu bölümde serimlenecek olan ortak insanlık kavramına geçişin altyapısını hazırlaması amaçlanmıştır.

Ortak insanlık düşüncesi, "başkasının ben'i''[2] kavramını içselleştirmiş insanda oluşur. Bu insan; eleştirel akla sahip, hayatı boyunca kendi yaşamının seyircisi olmuş, kendini bilen/tanıyan insandır. Kuşkusuz; insanın kendini bilmesi, başkalarını bilmesinin olanağının koşuludur. Bu noktadan hareketle; Nussbaum'un söylemi çerçevesinde, ortak insanlık düşüncesi sahibi olmanın gerekli ve yeterli koşullarını değerlendirmeye çalışacağız.

Nussbaum; savunduğu özcü insan görüşünün temelinde yer alan evrensel insanlık anlayışı hakkında üretilen postmodernist eleştirilere, kurguladığı bir distopya aracılığıyla yanıt vermek istemiştir. Bu bağlamda, Textualité adını verdiği bir gezegenin varlığından bahseder. Textualité sakinleri, ataerkil otorite ve "ya o ya bu'' temelli düşünme tarzının egemen olduğu Dünya'yı terk etmiş göçmenlerden oluşmaktadır. Bu gezegende yaşayanlar; refah seviyeleri birbirinden oldukça farklı, çok sayıda ülkeye dağılmış durumdadırlar. Ülkeler arasında ekonomi, sağlık ve eğitim konularında ciddi farklılıklar olmakla birlikte; Dünya'lı bakış açısıyla giderilmesi gereken eşitsizlik olarak kabul

[2] Nermi Uygur tarafından kullanılmış bir terimdir. Kavramsal içeriği, yazarın *Edmund Husserl'de Başkasının Ben'i Sorunu* adlı kitabında (Yapı Kredi Yayınları, 1998) serimlenmektedir

edilmesi gereken bu durum, bir Textualité gerçeği olarak kayıtsızlıkla karşılanmaktadır. Textualité'liler; kendi ülkelerinin dışında aç, hasta veya tacize uğramış bir insan karşısındaki acıma duygusunu, modası geçmiş bir Dünya'lı âdeti olarak değerlendirmektedirler (Nussbaum, 1992, s. 241).

Diğer adı "Metinsellik Diyarı'' olan bu gezegen, yaşadığımız dünyaya çok benzemekte ancak insani düşünüş ve algılayış tarzı terk edildiği için duyarlılığın bulunmadığı bir yabancılar diyarı olarak belirmektedir. Textualité'de yaşayanlar farklı hayat tarzlarının varlığını bilerek ve farklılığın radikalliğini kabul ederek yetişmişlerdir (Tütüncü&Tütüncü, 2017, s.118,130).

Nussbaum; bireyin kendisi dışındaki herkese yabancı gözüyle baktığı, toplumsal ilişkilerin yarar/çıkar ekseninde kurulduğu, insanlar arasındaki eşitsizlik karşısında mutlak kayıtsızlık hüküm sürerken acıma, paylaşma, empati gibi duygulardan yoksunluğun yaşamın normal seyri kabul edildiği bir dünya tasviri yapmaktadır.

Textualité distopyası; günümüz toplumunda gözlemlenen parçalı ve çokkültürlü yapının ayrılık ya da farklılık temelinde şekillenmesi halinde, dünyamızın çok da uzak olmayan bir gelecekte "Metinsellik Diyarı''na dönüşmesinin kaçınılmaz olduğuna ilişkin bir uyarıdır.

Nussbaum; toplumsal yaşamdaki sosyal, kültürel, dinsel, etnik ve cinsiyet kaynaklı farklılıkların yabancılaştırıcı etkisine rağmen, savunduğu özcü insan anlayışının herkesi ortak insanlık düşüncesi etrafında buluşturacağına inanır. Bu buluşmayı sağlayan, Nussbaum'un üzerinde hassasiyetle durduğu "bağ kurma'' kapasitesidir.

İnsanın kendisi olmayana yönelik tutumu çerçevesinde kurduğu söz konusu bağın bileşenleri nelerdir? Bir başkasının acısı, ümitsizliği, hüznü, kırılganlığı, talihsizliği, bunalımı veya felaketi karşısındaki insani duruşumuzu nasıl bir duygusal içerikle tanımlayabiliriz? Amaçlarımızın, gereksinimlerimizin, beklentilerimizin, alışkanlıklarımızın farklılığı karşısında nasıl bir kavrayışa sahip olmalıyız?

Nussbaum bu noktada, insanın "kendi bireysel ekseni''nin ötesine geçebilmesini olanaklı kılan şefkat ve insana saygı kavramlarını öne çıkarır. İnsani özde varolan bağ kurma kapasitesi bu duygular aracılığıyla hayata geçirilir. Şefkat duygusu tür olarak insanın kırılganlığını içselleştirmemizin yolunu açar. Saygı ise, insanın kendinde bir amaç/değer oluşuna ilişkin kabulümüz çerçevesinde takındığımız tavırdır.

Şefkat ve insana saygı, Stoacı felsefe geleneğinin dünya yurttaşlığı tanımı ile ilişkilendirilebilir. Nussbaum, bu değerleri evrensel birey olmanın özellikleri olarak tanımlar.

Stoa'nın kozmopolit dünya görüşünün başlangıç noktası logos'tur (ortak akıl). Evrendeki bu ortaklık sonucunda, bütün insanlar Tanrı'nın ortak aklından pay alır, başka deyişle dünya ruhunu solurlar. Böylece, mensup oldukları ulusun değerlerine değil de, ortak aklın devletine gönülden bağlanırlar. Sonuçta da, ister istemez bütün sınırların ve sınıfların ortadan kalktığı bir akıl kentinin yurttaşları ya da evrenin yurttaşları (kosmopolitai) olurlar (Dürüşken, 2014, s.310,314).

Nussbam'un şefkat ve saygı eksenindeki Stoacı kavrayışını, Seneca ve Marcus Aurelius'un söylemlerinde gözlemlemek mümkündür.

Seneca, bir dönem eğitimini üstlendiği Roma İmparatoru Neron'un zalim yönetimi karşısında hoşgörüyü savunan; herkese insanlararası eşitlik ve kardeşlik kavramları çerçevesinde davranılması gerektiği hususunun altını çizen bir filozof ve devlet adamı olarak bilinir.

Seneca, Tanrı'dan gelme bir soluk olan ruhun bir Romalı atlısına da, bir köleye de, bir azatlıya da inebileceğini belirtir. Seneca'ya göre; insanları sınıflandırmak, insani zaafların yarattığı bir sonuçtur. İnsanların eşitliği fikri, yeryüzünde bir tek devletin yaratılması gerektiği düşüncesini içinde taşır. Bu yüzden, Seneca kendisini bir Romalı değil, bir dünya vatandaşı olarak görür (Seneca, 2018, s.24).

Ortak insanlık düşüncesinin temel değerlerinden birisi olarak görülmesi mümkün olan hoşgörü kavramının, Seneca'nın felsefi söyleminde ayrıcalıklı bir yeri olduğu söylenebilir. Seneca hoşgörünün kavramsal çerçevesini çizerken, pratik akıl ile olan ilişkisini vurgular. Bu bağlamda, merhamet ve bağışlama kavramlarıyla farklılığına dikkat çeker. Seneca'ya göre, hoşgörü özgür bir yapıya sahiptir; kuraldan hareket etmez; âdil ve iyi olandan yola çıkarak yargıda bulunur. Bağışlamadan daha mükemmeldir, daha saygındır. Merhamet duruma bakar, sebebine değil; ancak hoşgörü mantıkla bağdaşır (Seneca, 2015, s.73,76). Ortak insanlık düşüncesi ve eleştirel aklı içinde barındıran bir kavram olarak hoşgörünün, bir sonraki alt bölümde serimlenecek olan insanın anlam verme kapasitesinin yeşertilmesinde önemli bir rol oynadığı ifade edilebilir.

Seneca'nın bu insan sevgisi, evreni büyük bir bütün olarak görmesinden kaynaklanır. İnsanların birbirlerini sevmeleri, birbirlerine yardım etmeleri için yaratıldıklarına inanır. Başkalarına yardım etmeyen, kimse için yaşamadığını ileri süren insan Seneca'ya göre kendisi için de yaşamıyordur. (Küken, 2003, s.619).

Roma Stoası akımının Seneca ile birlikte bir diğer temsilcisi olan İmparator Marcus Aurelius, halkına karşı her zaman anlayışlı ve bağışlayıcı olmuştur. Onun iyi veya kötü durumda olmasından kendini sorumlu tutmuştur. İnsanları; farklılıkları, kusurları, zaaflarıyla birlikte kabul etmiş, uzaktan da olsa akraba olduklarını ve birbirleri için yaratılmış oldukları görüşünü benimsemiştir. Sıradan insana doğru olanı öğretmeye çalışmış, öğrenemese de onun olduğu gibi kabul edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür (Özcan, 2016a, s.142-145).

Marcus Aurelius'un yönetim anlayışının; yukarıda özetlenen nitelikleri çerçevesinde, tür olarak insanı kendinde bir değer/amaç olarak gören ve insana saygı kavramından hareket eden bir yaklaşıma sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Seneca ile Marcus Aurelius'un şefkat ve saygı eksenindeki söylemleri; insan olmanın gereğini yerine getirme konusunda, günümüzde pek az kişi tarafından sorulan "insana yakışan nedir?'' sorusuna yaklaşık 2000 yıl önce verilmiş bir yanıttır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün, Çanakkale'de hayatını kaybetmiş Anzak askerlerinin annelerine 1934 yılında yazmış olduğu mektup; ortak insanlık düşüncesi ile Stoacı kavrayışın şefkat ve saygı kavramları arasında Nussbaum tarafından kurulan yapısal ilişkiye yönelik son derece etkileyici bir örnektir.[3]

Söz konusu mektubun içeriğini, gerçek anlamda içselleştirilmeden/hissedilmeden yazıya dökülemeyecek nitelikte bir paylaşım olarak değerlendiriyor ve ortak insanlık düşüncesinin kavramsal çerçevesini ancak böylesi bir içtenliğin, empatinin, duygusal zarafetin ve insanseverliğin hakkıyla doldurabileceğine inanıyoruz.

[3] "Uzak memleketin toprakları üstünde kanlarını döken kahramanlar; burada dost bir vatanın toprağındasınız. Huzur ve sükûn içinde uyuyunuz. Sizler Mehmetçiklerle yan yana, koyun koyunasınız. Uzak diyarlardan evlatlarını harbe gönderen analar; göz yaşlarınızı dindiriniz; evlatlarınız bağrımızdadır. Huzur içindedirler ve huzur içinde rahat rahat uyuyacaklardır. Bu toprakta canlarını verdikten sonra bizim evlatlarımız olmuşlardır''.

2.3 ANLAM VEREN VE GERÇEKLEŞTİREN VARLIK OLARAK İNSAN

Çağımızda insanlığın yaşadığı en önemli sorun, insanların karşılıklı olarak nelere anlam verdiklerini kavramada, hangi kavramları içselleştirdiklerini anlamada kendini gösteriyor. Gerek yerel gerekse küresel boyutta anlam verişlere ilişkin ortak payda yakalamakta ciddi problemler yaşanıyor ve kaçınılmaz olarak kutuplaşma ortamları oluşuyor.

Nussbaum; insan anlayışının sacayağını oluşturan eleştirel akıl, ortak insanlık düşüncesi ve anlam verme kapasitelerinin "amacının bilincinde ve işlevini yerine getirecek şekilde'' hayata geçirildiklerinde iletişim kopukluklarının ve olası çatışmaların önüne geçilebileceğine inanıyor.

Pratik akıl ve bağ kurma kapasiteleri ile, anlam verme ve anlama edimleri arasındaki mantıksal ilişkiyi bu alt başlık kapsamındaki değerlendirmelerin hareket noktası olarak belirleyebiliriz. Bu bağlamda, eleştirel akıl ve ortak insanlık düşüncesine sahip kişilerin; insanların anlam verişlerini anlamada, türdeşlerinden bir adım önde oldukları ileri sürülebilir.

Anlam verme edimini nasıl tanımlayabiliriz? İnsan eylemlerinde ve ilişkilerinde nelere anlam verir? Anlam vermenin sağlıklı işleyebilmesi için gerekli ve yeterli koşullar nelerdir? Anlam verişleri anlamada ne tür sorunlarla karşılaşılabilir?

İnsan dünyasında iki önemli kanalın varlığından söz edebiliriz: eylemler ve ilişkiler. Doğadaki neden-sonuç ilişkisinin doğurduğu tekdüzeliği eylem hayatında gözlemlemek mümkün değildir. Çünkü insan bütünüyle nedensellik dışı bir varlıktır. Gerek eylemlerinde, gerekse ilişkilerinde akıl tarafından yönlendirilen özgür bir duruşa sahiptir. Anlam verme, insanın durumlar karşısındaki söz konusu duruşuna ilişkin eylem adıdır. Bir diğer ifadeyle; insanın kendisi olmayanı anlamaya yönelik özgürce yaşadığı zihinsel bir süreçtir. İnsan bu süreçte, başkasının hikayesini anlamaya ve onun anlam dünyasına katılmaya çaba gösterir. Anlam vermenin sağlıklı işleyebilmesi, insan doğasında var olan pratik akıl ve bağ kurma kapasitelerinin geliştirilerek hayata geçirilmiş olmasına bağlıdır. Eleştirel akla ve ortak insanlık düşüncesine sahip olmayan bir kişinin ilişki içinde olduğu insanları anlamada, anlam verişlerdeki farklılıkları yorumlamada ve bu başkalıklara olumlu yaklaşmada sorun yaşayacağı açıktır.

Eylemlerimiz ve ilişkilerimiz söz konusu olduğunda, genelde toplum tarafından bize benimsetilen değer yargıları doğrultusunda harekete geçeriz. Diğer bir deyişle, anlam

verişlerimiz toplumun "iyileri'' ve "kötüleri'' tarafından belirlenir. Oysa; ilişki bağlamlarını ve eylemleri değerlendirmede geliştirilmesi gereken ölçüt, ahlak denilen olgusal yapıdan ziyade, etik adı verilen bilgisel yapı olmalıdır. Etik, anlam vermeyi yöneten değerler sistemidir. Nussbaum'un ortak insanlık düşüncesi, etik kişilik özelliklerine sahip olanlar tarafından hayata geçirilmektedir.

Tür olarak insan, anlam veren bir varlık olarak tanımlanmakla birlikte, yaşamın her boyutuna yeni anlamlar katabilme (Çotuksöken, 1998, s.116) kapasitesine de sahiptir. İnsanın sahip olduğu bu ayırt edici özellik; anlam gerçekleştirme veya anlam yaratma olarak da ifade edilebilir. Tarihsel ve kültürel bir varlık olarak insanın tarihsel varlık alanına kazandırdığı bilim, sanat, felsefe, din, hukuk gibi değerler, anlam gerçekleştirme ediminin sonucudur. Nussbaum'un; tür olarak insanın değeri ve değerleri üzerinde yoğunlaşan antropontolojik nitelikli felsefi söylemi, anlam yaratma/gerçekleştirme olanağını geliştirmeyi hedef alan bir eğitim modelinin gerekliliğini vurgulamaktadır.

Anlam verme ve anlam gerçekleştirme kapasiteleri bir kağıdın iki yüzü gibidir. Anlam yaratma edimi, anlam verme potansiyelinden ayrı düşünülemez. Anlam verme olanağını hayata geçirememiş olan insanın, anlam gerçekleştirmesi/yaratması olanaklı değildir.

Uygarlığın yönünü belirleyecek olanlar, anlam gerçekleştiren yaratıcı insanlardır. Bu insanlar tarafından ortaya konan değerler insanı insan yapan özelliklerdir. Tür olarak insanın değeri, diğer bir ifadeyle ayırt edici özelliği, yarattığı değerlerde aranır. Mengüşoğlu'nun anlam ve değer kavramları arasındaki ilişkiye yönelik aşağıdaki alıntıda yer alan belirlemeleri aydınlatıcıdır:

> Her gerçekleştirme zaten değerlerle, değer ögeleriyle bezenmiştir. Anlam ve değerlerle bezenmeyen bir gerçekleştirme olamaz. Değer sferine kayıtsız kalan bir eylem ancak bir doğa olayı olabilirdi. Çünkü doğa olayları anlamdan yoksundurlar (Mengüşoğlu, 2015, s.236).

Değerler; ilişkilerin ve eylemlerin taşıyıcısıdır, tabanıdır, belirleyicisidir. Tüm yapıp etmelerimizin arkasında değer duygusu vardır. İnsanın olup bitenler karşısındaki duruşu; erdem eksenindeki "yüksek değerler'' tarafından olduğu gibi, yarar/çıkar odaklı "araç değerler''ce de belirlenebilir. Nussbaum'un eleştirel akıl ve ortak insanlık düşüncesi sahibi insanını, "yüksek değerlere göre anlam veren ve gerçekleştiren'' bir varlık olarak tanımlayabiliriz.

Anlam verme ve gerçekleştirme üzerine kurulu yaşama dünyasında, tüm yapıp etmelerimizin hareket noktasını insanın bir varlık koşulu olan "arada olma''[4] kapasitesi/olanağı belirler. Eylemlerinde ve ilişkilerinde kendisi ile "başkasının ben'i'' arasında yer alan insan, bu olanağı sayesinde kendisi olmayanı anlamaya yönelecektir. Bu süreçte; "hem o hem o'' mantığını içselleştirecek, "ne o ne o'' seçeneğinin verimsizliğinden kurtulacak ve aynı zamanda "ya o ya bu'' köktenciliğinin tuzağına düşmeyecektir (Çotuksöken, 2017b, s.3).

Tür olarak insanın "arada olma'' potansiyelini hayata geçiremeyen bireylerin çokluğu; günümüzde eylemlerin ardındaki niyetin anlaşılması ve dolayısıyla insanların birbirlerini anlamalarında ciddi sorunların ortaya çıkmasına neden oluyor. Nussbaum; eleştirel akıl sahibi, ortak insanlık düşüncesini içselleştirmiş ve yüksek değerlere göre anlam veren insanın bu sorunları zorlanmadan aşabileceğine inanıyor.

Arada olma kavramı; anlam verme ediminde olduğu gibi, insanın anlam gerçekleştirme sürecinde de belirleyici bir role sahiptir. Yaşama dünyasındaki farklılıklar bağlamında ortaya çıkan arada olma durumu; ortak insanlık düşüncesinin hayata geçirilmesiyle başkasının anlam dünyasına katılmayı olanaklı kılarken, anlam gerçekleştirme ediminde de ortak insani paydanın gözetilmesini sağlamaktadır. Tarihsel varlık alanında yer alan tüm insan başarıları; etik değer bilgisinden hareketle insana uygun olanı, insana yakışır olanı hedefleyen anlam gerçekleştirme/yaratma ediminin eserleridir.

Yaşama dünyasındaki anlam verme/anlama sorunu hakkındaki belirlemeleri açısından, Nussbaum ile Edgar Morin arasında ortak bir bakış açısının varlığından söz edilebilir. Anlama edimini insan iletişiminin hem aracı hem amacı olarak tanımlayan Morin; "mahkûm etmeden önce anlamasını öğrendiğimizde, insani ilişkileri insancıllaştırma yoluna girmiş olacağımız'' görüşündedir. Morin, anlamayı kolaylaştıran unsurları ise; iyi düşünmek, içebakış ve insani karmaşıklığın bilincinde olmak şeklinde tanımlamaktadır (Morin, 2013, s.71,72,75). Bu tanımdan hareketle; eleştirel aklın, iyi düşünme ve içebakış kavramlarını; ortak insanlık düşüncesinin ise, insani karmaşıklığın bilincini içinde barındırdığını söyleyebiliriz.

[4] Prof. Dr. Betül Çotuksöken tarafından geliştirilerek felsefe terminolojisine eklenmiştir.

Anlam kavramı, Nussbaum'un felsefi söyleminde ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Bu tez çalışması içeriğinde sıklıkla kullanılan "insanlığın yeşermesi'' ve " insanlaşma'' ifadeleri, anlam verme ve anlam gerçekleştirme edimleri sonucunda varılması hedeflenen noktayı işaret etmektedir. İnsan; kendisi olmayanın hikayesini anlayabildiği ve yaşama dünyasına yeni anlamlar katabildiği ölçüde insanlaşabilir.

Seneca, öfke ve nefretin yıkıcı etkileri ile ilgili yazdığı bir denemenin sonunda şöyle demiştir: "Yakında son kez nefes alacağız. Bu arada; henüz yaşarken ve hâlâ insanların arasındayken, insanlığımızı yeşertelim'' (Nussbaum, 2003, s.301).

Nussbaum, Seneca'dan ödünç aldığı "insanlığın yeşermesi'' ifadesini; insanın sahip olduğu olanakları hayata geçirerek kendini gerçekleştirmesi, kendi doğasını yaratması, diğer bir deyişle insanlaşması anlamında kullanmıştır. Nussbaum'a göre insan; kendini eleştirel bir biçimde sorgulayabildiği, kendini diğer insanlara insan olması bakımından bağlı görebildiği, kendini kendisi olmayanın yerine koyabildiği oranda "insanlığını yaratmış, yeşertmiş'' olur (Erkızan, 2012, s.151). Bu noktada Aristoteles'in insan doğasıyla ilgili belirlemelerinden yola çıkarak yapacağımız saptamalar, Nussbaum'un sıklıkla kullandığı insanlığın yeşermesi kavramıyla bir sonraki bölümde ele alınan eğitim anlayışı arasındaki ilişkinin açıklanması bakımından yararlı olacaktır. Bu noktada Muttalip Özcan'ın aşağıdaki alıntıda yer alan belirlemeleri aydınlatıcıdır:

> İnsanlaşma ve insan doğası denilen şey; her bireyin doğuştan getirdiği ve kendiliğinden, tıpkı bir karpuz çekirdeğinin kendisini engelleyen bir dış güç olmadığı sürece, doğanın bağrından serpilip gelişerek kendi formunu gerçekleştirmesi ve bu süreci meyve vererek (kendi telosuna/ereğine ulaşarak) tamamlaması gibi doğal olarak hayata geçirebileceği bir şey olarak değerlendirilemez. Yapısı uygun olan insan teklerinin insanlaşabilmeleri, diğer bir deyişle sahip oldukları insansal olanakları hayata geçirebilmeleri için doğru-uygun bir eğitime, uygun bir çevreye ve uygun bir toplumsal-siyasal düzene ve "iyi'' bir devlete gereksinimleri vardır (Özcan, 2011, s.177).

Bu tez çalışmasının içeriği itibarıyla; insanlığın yeşermesi-eğitim ilişkisine odaklanılmakta olup, insanlaşmanın çevre/siyasal düzen/devlet boyutu başka bir araştırmanın konusu olarak değerlendirilmektedir.

İnsanlığın yeşermesi/insanlaşma sürecini, Aristoteles'in varlık tarzları öğretisi (Özcan, 2016b, s.121) çerçevesinde de tanımlamak mümkündür. Varlık tarzları, duyulur dünyayı

anlama açısından önemlidir. Canlılar nasıl ortaya çıkıyor sorusuna yanıt ararken ihtiyaç duyulan kavramlardır. Varlık tarzları bir "ağaç'' örneğinde açıklanabilir. Bir kayısı çekirdeği olanak (dynamis) halinde vardır, çünkü içinde kayısı ağacı olma potansiyelini barındırır. Kayısı fidanı etkinlik (energeia) halindedir, zira büyüme ve ağaç olma sürecindedir. Meyve verme aşamasına gelmiş kayısı ağacı ise mükemmellik/tam gerçeklik (entelegkheia) halindedir. Bu örneği, eğitim sürecine uyguladığımızda; tür olarak insanın sahip olduğu kapasiteleri olanak haliyle; eğitim sürecindeki insanı etkinlik haliyle; insanlaşmış/yeşermiş insanı ise mükemmellik haliyle özdeşleştirebiliriz.

Nussbaum; insan ve değer görüşünün üç bileşeni olan eleştirel akıl, ortak insanlık düşüncesi ve anlam verme kapasitelerinin hayata geçirilerek etkin bir şekilde kullanılmalarını sağlayacak süreci, liberal eğitim modeli ekseninde tanımlar. Liberal eğitim kavramının tarihsel arka planı, insanlığın yeşermesindeki rolü ve tarihsel varlık alanıyla ilişkisi bir sonraki bölümde serimlenmektedir.

3. BÖLÜM: NUSSBAUM VE LİBERAL EĞİTİM

Eğitimin amacı insanın sahip olduğu olanakları hayata geçirmesine yardımcı olmaktır. Söz konusu olanaklar; bireyin yapısına uygun bir meslek edinme hedefine yönelik geliştirilebildikleri gibi, insanın değerine/ayırt edici özelliğine ulaşmasını sağlayan bir sürecin hammaddesi olarak da değerlendirilebilirler. Eğitim kavramı hakkındaki güncel tartışmalar, bu yol ayrımında hangi yönün tercih edilmesi gerektiği konusunda yoğunlaşmaktadır.

Aristoteles günümüzden yaklaşık 2500 yıl önce bilimlerin sınıflandırmasını yaparken, eğitimin amacı konusunda farklı bakış açılarının oluşmasına katkı sağlayan ufuk açıcı belirlemelerde bulunmuştur. Söz konusu sınıflandırmanın, günümüz perspektifinden değerlendirildiğinde, eğitimin hedefini saptamaya yönelik ipuçları içerdiği anlaşılır.

Aristoteles bilimleri; nesne alanlarının varlıksal yapısı, amaçları ve ulaşılacak bilgi türüne göre Pratik Bilimler (Praxis), Poietik Bilimler (Tekhne) ve Teorik Bilimler olmak üzere üç gruba ayırır. Pratik Bilimler; İnsan ve Toplum Bilimleri, Ekonomi, Siyaset ve Hukuk ile örtüşür. Poietik Bilimler; Mühendislik, Mimarlık, Güzel Sanatlar ve Tıp konularında uzmanlaşmaya yöneliktir. Teorik Bilimler ise Matematik, Fizik ve İlk Felsefeye karşılık gelir (Özcan, 2016b, s.278).

Pratik Bilimlerin nesne alanı; insan yaşamıyla ilgili tüm yapıp etmeler, eylemler ve ilişkilerdir. Amaç; insana yakışır şekilde eylemek, diğer varlıklardan farkımızı ortaya koyacak şekilde yaşamaktır. Poietik Bilimlerin nesne alanı üretilen/yapılan/inşa edilen şeylerdir. Amaç; temel gereksinimleri karşılamak, hayatı kolaylaştırmak ve yaşamı güzelleştirmektir. Teorik Bilimlerin nesne alanı ise kavramlardır. Amaç ne eylemek, ne de üretmektir; sadece bilmektir.

Pratik Bilimlerde ulaşılan bilgi türü "episteme praktike''dir. İnsana yakışır olanın, insanın değerinin bilgisidir. Poietik Bilimlerde ulaşılan bilgi türü "episteme poietike''dir. Bir şeyin nasıl ve ne için üretileceğinin bilgisidir. Teorik Bilimlerde ulaşılan bilgi türü ise "episteme teoretike''dir. Bu bilgi, bilimsel bilgi olarak adlandırılır.

Aristoteles'in bilim görüşü çerçevesinde esas olan, insana yakışır şekilde eylemektir. Bu bağlamda, Poietik ve Teorik Bilimlerin insanca yaşam için birer araç olduklarını söylersek yanılmış olmayız. Praxis ise, farklı bir nesne alanına sahip olan, farklı bir bilgi türü üreten ve farklı bir eğitim şeklini benimseyen bir alan olarak diğer bilimlere göre öncelik ve öneme

sahiptir. Zira, insan olmanın ne demek olduğunu bilmeyen bilim insanlarının, bilimi başka insanları denetleme aracı olarak kullanmaları olasıdır.

Pratik Bilimlerin nesne alanında belirlenmişlik söz konusu değildir. İnsan şöyle ya da böyle eyleyebilir. İnsanın yapıp etmelerini arzu/iştah veya pratik akıl yönetebilir. Her iki seçenek de kişiye açıktır. Erdemli-erdemsiz, adaletli-adaletsiz olmak kişinin elindedir.

Pratik Bilimlerle uğraşan insanın pratik bilgeliğe ulaşmış olması gereklidir. Bu bilgelik; başka türlü olabilecek şeylere ilişkin bilgeliktir. Amaç, akılsal bir ilkeye göre hareket etmek, erdemli ve soylu bir yaşam sürmektir. Dolayısıyla, Pratik Bilimler eğitimi almış bir kişinin insanlaşma sürecinde önemli bir mesafe kat ettiğini ifade edebiliriz.

Nussbaum'un eğitim anlayışının hareket noktasını oluşturan felsefi kaygının "praxis''-"tekhne'' farklılığında somutlaştığı düşünülebilir. Nussbaum; salt meslek edinme ve ekonomik kazanım odaklı bir eğitim anlayışının varlığından oldukça rahatsızdır. Oysa, meslekler insanca yaşamın aracı olmanın ötesine geçmemelidir. Nussbaum'un insan ve değer görüşünün temelini oluşturan eleştirel akıl, ortak insanlık düşüncesi ve anlam verme/gerçekleştirme kapasitelerinin hayata geçirilmesinde, Aristoteles'in bilimler sınıflandırmasındaki "praxis'' kavramının yol gösterici olduğu düşünülmektedir.

Bu noktada, İsmail Demirdöven'in ünlü Alman yazar Goethe'ye ait bir sözünden yaptığı alıntı, eğitim ile insanlaşma kavramları arasındaki ilişkiye yaptığı vurgu açısından aydınlatıcıdır:

> İnsanlara oldukları gibi muamele edersek, onları daha kötü kılarız; eğer onları olması gerektiği gibi ele alırsak, olabilecekleri kadar iyi yaparız. İnsan eğitimi, insanların "oldukları gibi olan'' varlıklar olmalarından çıkarak/çıkarılarak, insan olarak "olabilecekleri kadar olabilen'' varlıklar olmaları sürecidir. Eğitim ideası, insanın insan olarak yapısının bilgisinden türetilmelidir (Demirdöven, 2003, s.94,96).

Goethe'nin bu belirlemesinden yola çıkılarak; eğitimin amacı, insana varlıktaki özel yerini veren niteliklerin geliştirilip hayata geçirilmesi olarak tanımlanabilir. Bu görüş, Nussbaum'un eğitim anlayışının da hareket noktasıdır. Eğitim bir insanlaşma sürecidir. Nussbaum'un "insanlığın yeşermesi'' olarak tanımladığı bu süreçte, insan ve değer görüşünün üç bileşeni olan eleştirel akıl, ortak insanlık düşüncesi ve anlam verme/gerçekleştirme kapasitelerinin "dynamis'' halinden "entelegkheia''durumuna geçtikleri ifade edilebilir.

Bir eğitim ve kültür filozofu olan Nermi Uygur'un aşağıdaki alıntı içeriğinde yer alan zihin açıcı belirlemeleri de Nussbaum'un görüşleri ile paralellik arz etmektedir.

> Bilgi ve teknik işi olmaktan çok, insan işidir eğitim. İlle de "iş'' deyimi kullanacaksak: insan olma işinde insanın insana yardımıdır eğitim-öğretim. Önemli olan yetişimdir. İnsan yetişimi olmayan bir eğitim-öğretim tasarlayıp uygulamak yanlış bir şey yapmak demektir (Çotuksöken, 2003, s.121).

Nermi Uygur, yetişim kavramını "insan olma kültürü'' anlamında kullanmaktadır.

Nussbaum eğitim ile insanlaşma kavramı arasında kopartılamaz nitelikte bir bağın varlığından bahsederken, liberal eğitim modelinin bu bağlamdaki gerekliliğinin önemini vurgular. Benimsediği insan ve değer görüşünün temelini oluşturan eleştirel akıl, ortak insanlık düşüncesi ve anlam verme/gerçekleştirme kapasitelerinin hayata geçirilmesinde liberal eğitim idealinin vazgeçilmezliğini savunur.

Liberal eğitim nasıl tanımlanır? Liberal eğitim, bir eğitim modeli olarak felsefe tarihinde hangi kavramlarla ilişkilendirilebilir? İnsanlaşma sürecinde nasıl bir işlevi vardır? İnsanlığın yeşermesine nasıl yardımcı olabilmektedir? Tarihsel varlık alanıyla aralarında ne tür bir bağ kurulabilir? Bu sorular aşağıdaki üç alt başlık çerçevesinde yanıtlanmaktadır.

3.1 LİBERAL EĞİTİM KAVRAMININ TARİHSEL ARKA PLANI

Liberal eğitimin tarihsel izdüşümüne, Eskiçağın eğitim bağlamındaki kavramsal soykütüğünü izleyerek ulaşmak mümkündür. "Paideia'', "Humanitas'' ve "Özgür Sanatlar'' olarak sıralayabileceğimiz bu kavramları içerik bakımından birbirinden yalıtmak mümkün olmamakla birlikte, son tahlilde her üçünün de liberal (özgür, özgürleştiren) eğitim modelinin yapı taşları olduğu ileri sürülebilir.

Atina'da geleneksel eğitim, toplumsal normların gelecek kuşaklara sorgulanmaksızın aktarılması üzerine kuruluyken; Sokrates'in eleştirel aklı öne çıkaran, düşünceyi serbestçe ifade etmeyi olanaklı kılan, yaşamın sürekli sorgulanmasına yönelik, "kendini bil'' ilkesi üzerine kurulu, ahlaksal açıdan mükemmel insanlar yetiştirmeyi amaç edinen yaklaşımı özgür eğitimin temelini oluşturmuştur. Uluğ Nutku, "Paideia'' kavramını kendini bilmenin bilimi olarak tanımlar (Nutku, 1998, s.158).

Paidea, Eski Yunan'da özgür insan için gerekli olan genel bir eğitime/öğretime (Studium Generale) işaret eder. Cicero, Sokrates'i "gerçek Paideia'yı elinde bulunduran biricik

adam'' olarak tanımlamıştır. Mübahat Küyel; "*Klasik, Skolastik, Modern*'' adlı makalesinde Paideia'yı yüksek düzeyde bir eğitim olarak tanımlarken, niteliklerini şöyle sıralar:

> a) Özgür sitenin aristokrat ülküsüdür. Köle olmayanın işidir.
>
> b) Arkaik Atina eğitiminin ögeleri; gymnasiumda beden eğitimi, artistik alanda dans, koro şarkısı, resim, lyra çalmak, entelektüel planda ise okumak, yazmak, saymak, edebiyat olarak Homeros'u okumaktan başka bir şey değildir. Oysa, Paideia'da matematik, astronomi, gramer, felsefe gibi yüksek bilgiler vardır.
>
> c) Uygulamalı bilimlere karşıdır. Çünkü bu bilimler maddeye, duyusala bağlı, taklidin taklididir. Oysa, kafaya yönelik Paideia öze dönük olduğu için Tekhne'den yüksektir (Küyel, 1977, s.34,35).

Paideia, Aristoteles'in eğitim anlayışının da temelini oluşturur. Akla ve erdeme uygun yaşam idealine ulaşmada gereksinim duyulan eğitim, insanı meslek sahibi yapmayı değil; zihinsel, etik ve estetik yetilerini geliştirerek onu yaşam boyu devam edecek olan insanlaşma sürecine hazırlamayı hedefler.

Aristoteles bu bağlamda eğitim ile serbest zaman kavramları arasında bir ilişki kurar. Bireyin herhangi bir yarar/çıkar/ekonomik kazanç amacı gütmeksizin, ilgi alanına dahil olan her türlü kültürel etkinliği gerçekleştirdiği bir zaman dilimine karşılık gelir serbest zaman. Kişi serbest zaman süresince tam anlamıyla özgürdür.

Aristoteles, işte bu özgürlük durumunu hedefleyen bir eğitim anlayışına sahiptir. Aristoteles'e göre eğitim insanları iş hayatının yararlı ve zorunlu etkinliklerine hazırlamaktan öte, serbest zamanlarını doğru biçimde değerlendirebilecek entelektüel bir donanım kazandırarak; bilim, sanat, felsefe gibi yaşamın güzelliklerinden haz duymalarını sağlamayı amaçlamalıdır (Burnet, 2008, s.19).

Nermi Uygur'un serbest zaman ile mutluluk ilişkisi hakkındaki belirlemesi zihin açıcıdır. "Serbest zaman'' yerine "boş zaman'' terimini kullanmayı yeğleyen Uygur, düşüncesini şu ifadelerle dile getirmiştir:

> Aristoteles'e göre, insan öbür canlılar gibi ancak özüne uyan şeyi gerçekleştirirse kendini bulur, mutluluğunu gerçekleştirebilir. İnsan varlığının özü ise evreni anlamaktır. Bunun için evrende olup bitenlere bakmak, düşünmek gerekir. Boş zamanı

olmayan da düşünemez. Öyleyse insan boş zamanlarında mutludur (Uygur, 1997, s.157).

Liberal eğitimin tarihsel arka planında yer alan bir diğer kavram Humanitas'tır. Bu kavram Latin diline Cicero tarafından kazandırılmıştır. Anlam karşılığı "insanlık''tır.

Boğos Zekiyan, *Hümanizm* adlı eserinde; Cicero tarafından bir insan ülküsü olarak değerlendirilmiş olan Humanitas kavramından söz eder. Cicero için Humanitas, bir olgudan ziyade, ulaşılması yönünde çaba harcanması gereken bir hedeftir. İnsanın yaşama dünyasında kendisini nasıl konumlandıracağına, kendi doğasını nasıl gerçekleştireceğine yönelik bir dinamizm içermektedir. Zekiyan, Humanitas'ın Paideia kavramına yakınlığının altını çizmekle birlikte, içlem açısından daha derin bir düzeye açıldığını ifade etmektedir. Zekiyan'a göre, Humanitas kavramının söz konusu semantik üstünlüğü "insan''la olan ilgisinden kaynaklanmaktadır (Zekiyan, 2005, s.38,39).

Humanitas kavramı, anlam dağarcığı dikkate alındığında, eğitimin telos'u olarak tanımlanabilir. Bir diğer açıdan da, yaratacağı değerler çerçevesinde de eğitim sürecinin kendisi olarak da değerlendirilebilir. Zira insani olana işaret etmekte, insana yakışır olanı hedeflemektedir.

Çiğdem Dürüşken, Humanitas'ın çokanlamlı yapısını vurgulamak amacıyla; imlediği kavramları şu şekilde sıralamaktadır:

a) Özgür sanatlarda eğitim-öğretim, kültür

b) İnsana, insan olmaya, insanın duygularına ve eğilimlerine derin saygı

c) İnsanın salt insan olmakla önce kendisine, sonra karşısındakine duyması gereken sorumluluk, kibarlık, nezaket, insanseverlik, yardımseverlik, şefkat

d) İnsana yakışan düşünsel terbiye, davranışlarda ve dilde zarafet, sadelik

e) Genel anlamda incelik, zariflik, saflık, içtenlik, samimiyet (Dürüşken, 2014, s.330)

Humanitas eğitim anlayışının içeriği retorik, felsefe, tarih ve hukuk disiplinlerinden oluşur. Konuşma yeteneğine sahip bir varlık olarak insan kendisini düzgün ifade edebilmeli, doğru ve mantıklı konuşmasını sağlayacak olan pratik bilgeliğe ulaşmış olmalıdır. Cicero, "konuşmada usta, iyi bir adam'' yaratma peşindedir. Roma için ideal insan aynı zamanda güçlü ve erdemli tarihsel kişilikleri kendine örnek almalı ve derin bir hukuk bilgisine/bilincine sahip olmalıdır (Dürüşken, 2014, s.331-334).

Cicero'nun Humanitas eğitim anlayışı, Paideia özelinde olduğu gibi insanın değerinin bilgisine sahip nesiller yetiştirmeyi amaç edinmiştir.

Cicero'nun; sadece insani bilimler aracılığıyla uygarlaşmış olanları insan olarak nitelendiren ifadesinde yer alan ''insani bilimler'' kavramı, filozofun yaşadığı dönemdeki Özgür Sanatlar (Artes Liberales) eğitim modeli içeriğine işaret eder. Bu noktada, özgür sanatlar ile özgür olmayan sanatlar arasındaki anlam farklılığını açıklamak faydalı olacaktır.

Özgür sanatlar, özgür bireye yönelik bir eğitimi amaçlar. Özgür birey, ekonomik kazanım amaçlı ve insan bedenini yıpratan uğraşlarla ilgilenme zorunluluğunda olmayan, serbest zaman sahibi; bilim, sanat, felsefe, siyaset ve benzeri kültürel etkinliklerle meşgul olan kişidir. Dolayısıyla, özgür sanatlar akla ve erdeme uygun yaşayan, kültürlü nesiller yetiştirme amacını güder. Özgür kişi için tasarlanan eğitim müfredatında; mantık, matematik, metafizik, etik, politika, estetik, edebiyat, müzik, retorik, fizik, biyoloji gibi özgür sanat disiplinlerine rastlarız. Özgür olmayan sanatlarda (Artes Illiberales) ise, bireyin ekonomik kaygılarına odaklı ve meslek/zanaat edindirmeye yönelik bir eğitim anlayışı hakimdir .

Özgür sanatlar kavramı Seneca döneminde farklı bir bakış açısı ile değerlendirilmiştir. Bir eğitim modelinin "özgür'' olması için özgür doğan gençlere, serbest zaman sahiplerine yönelik olması yeterli değildir. Öğrencilerin zihinlerini özgürleştiren bir sanattan söz eden Seneca; özgür olanı değil, özgürleştirmeyi hedeflemiştir.

Seneca, Özgür Sanatlara ilişkin görüşlerini açıkladığı "*Lucilius'a Mektuplar*'' adlı eserinde; Stoacı filozof Posidonius tarafından gündeme getirilmiş olan "sanatlar'' sınıflandırmasından söz eder. Bu sınıflandırmaya göre, sanatlar dört gruba ayrılmaktadır. Birinci grup; yemek yapma, metal işçiliği gibi temel yaşamsal gereksinimlere yönelik olan Genel/Yaygın Sanatlardır (Common Arts). İkinci grup; güzel sanatlara ilişkin birçok disiplini içeren Eğlence Sanatları (Arts of Amusement) olarak tanımlanır. Üçüncü grupta; Yunanlıların Paideia olarak adlandırdıkları, gramer ve aritmetik gibi konulardan oluşan Genel Eğitim Sanatları (Puerile Arts) yer almaktadır. Dördüncü grup ise tam anlamıyla "özgür'' olarak tanımlanabilecek sanatları içermektedir. Seneca, insanı gerçek anlamda özgür kılan tek bir sanattan söz eder. Bu cesur ve yüce ruhlu sanat ; aklın eğitimine, bilgeliğe yöneliktir. Seneca, özgür olarak adlandırılmayı hak eden tek sanat türünün,

felsefeyle özdeşleştirdiği bilgelik sanatı olduğunu belirtmiştir. Diğerleri; gelişmemiş, olgunlaşmamış sanatlardır (Fortner, 2007, s.179,180).

Özgür Sanatlar kavramının temeli Klasik Çağda atılmış olmakla birlikte, Ortaçağ filozofu Boethius döneminden itibaren belirli bir sistematik içerisinde tanımlanmaya başlamıştır. Önce "Quadrivium'', yüzyıllar süren felsefi tartışmalar sonrasında ise "Trivium'' adı verilen dallara ayrılmıştır. Trivium; gramer, retorik ve mantık olmak üzere üç disiplin; Quadrivium ise; aritmetik, geometri, astronomi ve müzik adı altında dört disiplin içermektedir. Toplamdaki bu yedi farklı bilgi alanı, "Yedi Özgür Sanat'' (Septem Artes Liberales) kavramı altında birleştirilmiştir. Çiğdem Dürüşken; Trivium ve Quadrivium terimlerinin Latince'de, sırasıyla kavşak ve dört yol anlamına geldiklerini ifade ederken, "Yedi Özgür Sanat''ın; yaşamın kavşaklarında ve zorlu patikalarında yönünü bulmaya çalışan insan için son derece değerli bir kılavuz olduğunu vurgular (Dürüşken, 2007,s.2).

Dürüşken, "Yedi Özgür Sanat''ın insan yaşamının evreleriyle ilişkisini "Arbor Sapientiae'' (Bilgelik Ağacı) diyagramında ayrıntılandırmıştır. Bu diyagramda; insanın bebeklik, çocukluk, ergenlik, gençlik, erişkinlik, yaşlılık, geçkinlik evrelerinin her biri, yedi ayrı disipline karşılık gelir (Dürüşken, 2007, s.7). İnsan yaşamının her safhasında bir bilgi alanı olarak mevcut olan ve kültürlü insan yetiştirmeyi amaçlayan özgür sanatlara ilişkin aşağıda yer alan belirlemeler aydınlatıcıdır:

> İnsanı insan kılan, zihnin pasını silen, düşünüşü süzüp arıtan, görüş alanını genişleten, ruhun hoyratlığını gideren ve insanı doğadaki diğer canlıların en üst basamağına yerleştiren kültür; dil ve matematik bilgisinin bütünlüğüyle yoğrulursa kusursuzlaşır. İşte bu yüzden, özgür sanatlar Yunan-Roma dünyasının şairlerinin, tarihçilerinin, hukukçularının, retorikçilerinin ve felsefecilerinin aradığı ideal insan, ideal düşünür, ideal devlet adamının eğitim biçimi olmuştur (Dürüşken, 2007, s.9,10).

Paideia, Humanitas ve Özgür Sanatlar temeli üzerinde yükselen Liberal Eğitim, bu alt başlık kapsamında serimlendiği üzere; insana yakışır olanı hedefleyen, insanlaşma odaklı bir eğitim modeli olarak kendini tanımlamaktadır. Seneca'nın; " İnsan adından başka bir şeyi olmayan bir kimse, benim nazarımda sevilen birisidir'' (Seneca, 2015, s.30) ifadesiyle, insanı insan yapan özelliklerin kazandırılmasını önceleyen liberal eğitim anlayışının önemini vurgulamak istediği düşünülebilir.

Nussbaum'un eleştirel akıl, ortak insanlık düşüncesi ve anlam verme/gerçekleştirme kapasiteleri üzerine kurulu insan ve değer görüşü; liberal eğitim anlayışının hareket noktasıdır. Diğer bir deyişle Nussbaum liberal eğitim modelini; pratik bilgelik sahibi, yaşamı sürekli olarak sorgulayan, diğer insanlarla ilişkilerini şefkat ve saygı ekseninde kuran, kendisi olmayanın yapıp etmelerini belirleyen istemenin arkasındaki ilkenin peşinden koşan kişiler yetiştirmenin olanağının koşulu olarak değerlendirir.

Olivier Reboul'ün eğitim kavramı hakkındaki görüşünün bir tür özeti olan ve aşağıda yer alan satırlar, Nussbaum'un liberal eğitim anlayışının insanlaşma sürecindeki yaşam boyu etkin rolünü destekler niteliktedir.

> Birey ve toplum arasında üçüncü bir terim mevcuttur: insanlık. Ve eğitim bizzat buna tanıklık eder. Çocuk, çocuk kalması için eğitilmez. Fakat bir emekçi, bir yurttaş olması için de eğitilmez. O, insan olması, yani insani eserler ve kişilerle iletişim kurmaya, duygu ve düşünce birliği kurmaya yetenekli bir kişi olması için eğitilir. Şu halde eğitimi bir terbiyeden veya kendiliğinden bir olgunlaşmadan farklı kılan şey insani olanla kurulan bu temel bağdır. İnsan olmak, insan haline gelmeyi öğrenmektir. İnsan haline gelmek hiçbir zaman tamamlanmaz ve insani kültüre ulaşmak hiçbir zaman elde edilemez: eğitime son verecek bir insanlık diploması yoktur (Günay, 2016, s.113,114).

Nussbaum insan olma, insanlaşma sürecini "insanlığın yeşermesi'' olarak tanımlarken, bu hedefe ulaşmada liberal eğitimin olmazsa olmaz rolüne dikkat çeker. Söz konusu rolün içeriği, izleyen alt başlıkta serimlenmektedir.

3.2 İNSANLIĞIN YEŞERMESİNDE LİBERAL EĞİTİMİN ROLÜ

Özgür Sanatlar (Liberal Arts), tarihsel arka planı dikkate alındığında Eskiçağ ve Ortaçağ Avrupası kaynaklı bir kavram olmakla birlikte, diğer ülkelere oranla Amerika Birleşik Devletleri yükseköğretim sisteminde görece yaygın uygulama alanı bulan bir eğitim modeli olarak karşımıza çıkmaktadır.

Nussbaum'un liberal eğitim anlayışının akademik omurgasını oluşturan özgür sanatlar müfredatının tanımlanması bu noktada önem arz eder. Zira; liberal eğitimin insanlığın yeşermesinde oynadığı rol, söz konusu müfredatın her bir yapısal bileşeninin içeriği ve işlevi üzerinden açıklanabilmektedir.

Özgür Sanatlar modelinin içerdiği akademik disiplinleri 4 ana grupta toplamak mümkün. Bu grupları şöyle sıralayabiliriz:

1. İnsani Bilimler (Humanities): Felsefe, edebiyat, din, müzik, resim, tiyatro, yabancı diller (modern ve klasik), sanat tarihi, yaratıcı yazarlık, vb.

2. Sosyal Bilimler (Social Sciences): Sosyoloji, tarih, psikoloji, antropoloji, coğrafya, hukuk, politika, ekonomi, vb.

3. Doğa Bilimleri (Natural Sciences) : Biyoloji, fizik, kimya, jeoloji, astronomi, arkeoloji, botanik, zooloji, vb.

4. Matematik

Bu sınıflandırmanın, akademik disiplinlerin içinde yer aldıkları gruplar arasındaki sınırın tanımlanabilmesi açısından bazı zorlukları içinde barındırdığını söylemek yanlış olmaz. Özellikle İnsani Bilimler ile Sosyal Bilimler arasındaki farklılığı açıklayabilmek oldukça güçtür. Bu tartışmanın başka bir çalışmanın konusu olduğu hususunun altını çizerek, özgür sanatlarla insanlığın yeşermesi kavramı arasındaki ilişkinin tanımlanma aşamasına geçebiliriz.

Özgür sanatların; özellikle "İnsani Bilimler" ve kısmen de "Sosyal Bilimler" kategorileri çerçevesinde yer alan felsefe, politika, din, tarih, antropoloji, sosyoloji, edebiyat, sanat, müzik, yabancı dil ve kültür çalışmaları disiplinleri, Nussbaum'un üzerinde önemle durduğu alanlardır (Nussbaum, 2003, s.11). Nussbaum; söz konusu disiplinlerin, benimsemiş olduğu insan ve değer görüşünün üç bileşeni olan eleştirel akıl, ortak insanlık düşüncesi ve anlam verme/gerçekleştirme olanaklarının hayata geçirilmesinde oynadıkları rolün bilincindedir. Bununla birlikte, özgür sanatların yükseköğretimdeki yeri ve işlevi hakkında yerel ve küresel boyuttaki olumsuz değerlendirmelerin rahatsızlığını hissetmektedir. Nussbaum'u huzursuz eden nedir? Eğitimde dünya çapında fark edilmeden gelişen bir krizin varlığından söz ederken, ne tür bir tehlikeye dikkat çekmek istemektedir?

Günümüzde; ekonomik büyümeye dayanan, toplumsal kalkınmayı ve gelişmişlik düzeyini gayri safi milli hasıladaki artışla ölçen ve dolayısıyla kâr odaklı bireyler yetiştiren bir eğitim modelinin talep edildiği dünyanın birçok gelişmiş ülkesinde insani bilimler yararsız, işlevsiz akademik disiplinler olarak değerlendirilmektedir. Nussbaum; mesleki eğitimi önceleyen, özgür sanatları ve özellikle insani bilimleri vazgeçilebilir kılan böylesi bir

eğitim anlayışının tüm dünyada yaşanan sessiz bir krizin varlığına işaret etmekte olduğunu belirtmektedir.

Nussbaum'a göre, uluslardaki bu eğilimin devam etmesi halinde, kısa bir süre sonra; kendisi üzerinde düşünebilen, gelenekleri eleştirebilen ve bir başkasının acısının ve başarısının önemli olduğunu kavrayabilen, gerçek anlamda olgunlaşmış yurttaşlar yerine kullanışlı birer makineler kuşağı ile karşı karşıya kalınacaktır (Nussbaum, 2016, s.2).

Nussbaum ekonomik yarar/çıkar/kâr paradigmasının mutlak egemenliğinin insan ve toplum için yıkıcı olacağı görüşündedir. İnsan varoluşunun anlamı salt yarar ölçütüne bağlanamaz. Bu nedenle yeni bir paradigma oluşturulmalıdır. Nussbaum bu paradigmayı "İnsani Gelişim Paradigması" (Human Development Paradigm) olarak ifade eder (Nussbaum, 2016, s.24).

Nussbaum'un üzerinde çalıştığı söz konusu paradigma; Nobel ödüllü Hintli ekonomist-filozof Amartya Sen ile birlikte Helsinki Kalkınma Ekonomisi Araştırma Enstitüsündeki disiplinlerarası bir araştırma projesinde geliştirdikleri "İnsani Gelişme ve Olanaklar Yaklaşımı" (Human Development and Capabilities Approach) çerçevesinde olgunlaşmıştır.

Burada bir toplumun yaşam kalitesini kişi başına düşen gayri safi millî hasıla üzerinden ölçen yerleşik kabule karşı çıkan bir yaklaşımdan söz edilmektedir. İnsana yakışan bir yaşamda hangi insani kapasitelerin güvence altına alınması gerektiğine dikkat çeken etik ve siyaset boyutlu bu yaklaşım, Nussbaum'un özcü insan anlayışının kurucu ilkeleri ile paralellik sergilemektedir. Bu olanaklar aşağıda sıralanmıştır:

1. Yaşamak
2. Bedensel Sağlık
3. Bedensel Bütünlük
4. Duyular, Hayal Etme ve Düşünme
5. Duygular
6. Pratik Akıl
7. Üyelik/Bağlanma
8. Diğer Türler

9. Oynama

10. Kişinin Çevre Üzerindeki Politik ve Mülkiyet Ölçekli Kontrolü (Nussbaum, 2013, s.33,34)

İnsan olarak; yaşamsal gereksinimleri karşılayabilmek, kendi bedeni üzerinde hâkimiyet kurabilmek, düşünme kapasitesini eyleme dönüştürebilmek/kendini gerçekleştirebilmek, duygularını ifade edebilmek, yaşamını planlama aşamasında sağduyuyla davranabilmek; diğer insanlarla birlikte yaşamayı mümkün kılacak dostluk, anlayış ve şefkat kapasitelerini hayata geçirebilmek, doğa ile ilişki içinde diğer canlılara karşı duyarlı olmak, gülebilmek/eğlenebilmek, fikrini ifade etme özgürlüğü ile herkesle eşit mülkiyet hakkına sahip olabilmek şeklinde özetleyebileceğimiz temel olanaklar listesindeki söz konusu maddeler, insanın onurlu bir yaşam sürmesi için gerekli olan eşik düzeye dikkat çekmektedir.

Nussbaum; "İnsani Gelişme ve Olanaklar Yaklaşımı''na ait on temel ilkenin hayata geçirilmesinde, devletin insanca yaşamın gerektirdiği politik düzeni sağlama sorumluluğunun altını çizmektedir (Nussbaum, 2013, s.32,33). Nussbaum, bu belirlemesi ile, felsefi söylemindeki Aristotelesçi duruşunun bir örneğini vermektedir. Devlet, Aristoteles tarafından, yurttaşların insanlaşabilmesine yönelik gerekli koşulların yaratılması için kurulmuş bir yapı olarak tanımlanmıştır. Devletin amacı; can ve mal güvenliğini sağlamak, ticareti düzenlemek değil; insan onuruna yaraşır, erdemli bir yaşamı olanaklı kılacak bir düzen oluşturmaktır. Aristoteles, *Politika* adlı eserinde, devlet ve erdem kavramları arasındaki ilişkiyi şu ifadelerle dile getirmektedir:

> En iyi devleti gerçekten yeterli bir biçimde tartışmak istiyorsak, önce en çok istenilir yaşamın ne olduğuna karar vermemiz gerekir; çünkü eğer bunu bilmezsek, aradığımız en iyi anayasayı da bir türlü bulamayız. Erdem ve zeka olmadan bir kimsenin ya da bir şehrin iyi eyleminden söz bile edilemez. Gerek bireyler, gerek şehirler için en iyi yaşam, erdemin gerektirdiği eylemleri yapmaya yetecek kadar maddi varlıkla desteklenmiş erdemi olan yaşamdır (Aristoteles, 2014, s.241-243).

Nussbaum'un insan ve değer görüşünün kurucu ilkeleri arasında ayrıcalıklı bir yere sahip olan pratik akıl ve bağ kurma kapasiteleri, "İnsani Gelişim ve Olanaklar Yaklaşımı'' kapsamında da özel konumlarını korumaktadırlar. Bu tez çalışmasında, eleştirel akıl ve ortak insanlık düşüncesi olarak adlandırdığımız söz konusu olanakların, eğitimi bir

insanlaşma süreci olarak gören kamusal politikalar tarafından yeşertilebileceği konusuna dikkat çekilmektedir.

Nussbaum; "İnsani Gelişme ve Olanaklar Yaklaşımı"nın işaret ettiği bu on temel kapasitenin geliştirilerek hayata geçirilmesini, diğer bir deyişle insanlığın yeşertilmesini sağlayacak altyapının mesleki eğitimi önceleyen sistemlerde değil, liberal eğitim modeli çerçevesindeki özgür sanatlar müfredatında mevcut olduğu hususunun altını çizmektedir.

Nussbaum söz konusu altyapının oluşumunda insani bilimler çatısı altında yer alan felsefenin ve sanat disiplinlerinin ayrıcalıklı rolüne dikkat çeker.

Nussbaum eleştirel aklın bireye kazandırdığı özgürlüğün felsefe eğitimiyle sağlanabileceğini savunmaktadır. Bu görüşünü şu satırlarda dile getirmiştir:

> İnançlarını/değer yargılarını Sokratik bakış açısı ile sorgulayan, ahlaki ve politik görüşlerini çevre etkisi altında oluşturmayan, zorlu yurttaşlık sorunları ile uğraşabilecek zihinsel kapasiteye sahip olduklarına ilişkin özgüveni kazanmış öğrencilerle dolu bir ülke meydana getirmeyi ümit edebiliriz. Bu özgürlüğü oluşturmak için felsefeden güç almaya ihtiyacımız vardır (Nussbaum, 2003, s.48).

Nussbaum, sahip olduğu insan anlayışının ikinci temel değeri olan ortak insanlık düşüncesinin, insani bilimler çatısı altında sanat eğitimiyle yeşerebileceği görüşündedir. Bu noktada edebiyat disiplininin özgün katkısını şu ifadeler çerçevesinde dile getirmektedir:

> Müzik, dans, resim, heykel ve mimarlık. Bunların hepsi, etrafımızdaki insanları anlama edimimizi şekillendiren bir role sahiptir. Fakat dünya vatandaşlığını hedefleyen bir müfredatta, çeşitli insani durumları ve problemleri temsil etme yeteneği ile özellikle edebiyatın zengin bir katkısı bulunmaktadır. Öyküsel sanat; farklı olanı turistik bir merakla değil, ilgi ve sempati ile görmemizi sağlayan bir güce sahiptir. Söz konusu edebi senaryoların ahlaki ve sosyal yönlerinin değişimine paralel olarak; çocukların ümit, korku, mutluluk, endişe gibi anlaşılması için geniş tecrübe gerektirmeyen duygulara ilaveten; cesaret, kendine hakim olma, onur, azim, tarafsızlık gibi daha karmaşık kavramlarla tanışması, şefkat duygusunu hissedebilmelerini olanaklı kılmaktadır. Şefkat, insanlığın ortak savunmasızlığına ilişkin farkındalığı öne çıkarır (Nussbaum, 2003, s.86-91).

Nussbaum'a göre, felsefe ve edebiyatın insanlığın yeşermesinde oynadığı rol "başkalarının hikayesini anlayabilme" noktasında somutlaşır. İnsan, anlam verme kapasitesini hayata

geçirebilmesi halinde karşısındakini anlayabilir. Nussbaum'a göre; felsefeyle gelişen eleştirel akıl ve edebiyatla şekillenen ortak insanlık düşüncesi, her ikisi birlikte, tür olarak insanın anlam verme olanağının etkinleşmesine, kendisi olmayanın anlam dünyasına katılmasına yardımcı olmaktadır.

Felsefe ve edebiyatın insanın kendini gerçekleştirme serüvenindeki etkisi üzerinde Nussbaum'u destekler nitelikteki filozof görüşlerine rastlamak mümkündür. Bu noktada, söz konusu belirlemelere "amaç için, gerektiği kadar" yer vermeye çalışacağız.

Nermi Uygur edebiyatın vazgeçilmez bir eğitici olduğunu ifade ederken, insana özgü bir duygu dünyasının kurulup gelişmesinde büyük payı olduğunu söyler. Uygur, bu düşüncesini şu sözlerle dile getirmektedir:

> Aracısız kendini tanıyamaz hiç kimse. Edebiyatla kendisini bulabilir insan, çünkü en çok kendisinin olan yönüyle, duygu biricikliğiyle edebiyatta rastlar kendisine. İnsanı insana yaklaştırır edebiyat. Edebiyatın, insanı türdeşlerine yabancılaştırdığını söylemek yersiz bir genellemenin tuzağına düşmektir. Kötü insandan da söz etse, insanı insana tanıtır; insanı ülküleştirerek de açıklasa, insan varoluşunun nasıllığına aydınlık getirir edebiyat. Okuyucunun anlayış ve duygudaşlıkla kendi tekbenine özgü çevreyi aşmasına, insanın olanaklarının çeşitliliğine ilişkin bir bilinç elde etmesine yol açar edebiyat (Uygur, 2016, s.137,138).

Ahmet İnam, edebiyatın insandaki "duyuş gücü"nü harekete geçirdiğini belirtir. Duyuş kavramını; daha önce yaşantılayamadığımızı, anlayamadığımızı, kavrayamadığımızı duymak olarak tanımlar. Edebiyatın daha önce fark edemediğimiz duyguların, düşüncelerin, yaşam biçimlerinin, karakterlerin duyulur, algılanır, düşünülür kılınmasında çok etkili olduğunu ifade eder (İnam, 2014, s.168).

Nussbaum'un liberal eğitime verdiği önem ve değeri, Ahmet İnam'ın "ince insan olmak" konusundaki söylemiyle ilişkilendirebiliriz. Zira "ince insan olmak'', özgür sanatlar aracılığıyla insana kazandırılması hedeflenen bir niteliktir. İnsani bilimler söz konusu hedefe felsefe ve edebiyat vasıtasıyla ulaşmaya çalışır. İnam, incelik kavramı çerçevesinde dört boyuttan söz eder. Bunlar güzellik, yükseklik, derinlik ve genişlik boyutlarıdır. İnam, ince insanı temsil eden boyutların içeriğini şu ifadelerle özetlemektedir:

> İnce insan güzeldir. Ancak bu güzelliğin fiziksel olması gerekmez. İncelik yükseklik içerir: duygu, düşünce, yaşama yüksekliği. İncelik derinlik taşır: duyguda, düşüncede

> yoğunluk. İncelik genişlik taşır, kuşatıcıdır: ufuk açıcı, genişletici, kucaklayan (İnam, 2013, s.9).

İnce insan, "cultura animi'' sonucunda oluşan bir ruh güzelliğine sahiptir. İncelediği konuya belirli bir mesafeden/yükseklikten bakar, zira bütünü görmek amacındadır. Nesne edindiği var olana yönelimi belirli bir yoğunluk/derinlik taşır, zira söz konusu derinlik kavramsal çerçeveler çizebilmenin olanağının koşuludur. İnce insan, bu üç boyutun kazanımı sürecinde felsefe yardımıyla dış dünyadaki "gerilimlerin'' (Çotuksöken, 2017a, s.3) farkına varmayı, kavramsal ayırımlar yapmayı, sorunları meydana getiren olaylar arasında bağlantı kurmayı, varolanı özgül ayrımları ile anlamayı ve tümeli amaçlayan bilgiye ulaşmayı öğrenir. Genişlik boyutunu ise edebiyat disiplininin sağladığı bir kazanım olarak değerlendirmek mümkündür. Edebi eserlerin bireye ortak insanlık düşüncesini veren, insanı insana yaklaştıran, şefkat ve empati duyguları uyandıran özelliği söz konusu boyutun ufuk açıcı ve kucaklayıcı niteliği ile örtüşmektedir.

Nussbaum'un insanlığın yeşermesi konusunda insani bilimlere verdiği ayrıcalıklı konumun felsefe disiplini tarafından temsil edilmesinin nedeni; felsefenin, felsefe dışı uzmanlık alanları ile ilişkisinde aranabilir. Betül Çotuksöken'in bu konuya açıklık getiren belirlemeleri felsefenin ne denli kapsamlı bir bilgi alanı olduğunu göstermektedir. Çotuksöken'e göre, bireyin öğrenim gördüğü alana ilişkin felsefe disiplininin soru ve sorunlarını öğrenmesi uzmanlık alanına ait bilgilerin netleşmesinde, içselleştirilmesinde yarar sağlar. Çotuksöken'in aşağıdaki alıntıda yer alan belirlemeleri aydınlatıcıdır.

> Doğa bilimleri alanında öğrenim görenler için doğa felsefesi ya da daha ayrıntılı bir düşünüş biçimiyle fizik felsefesi, biyoloji felsefesi büyük yararlar sağlayabilir. Tarih öğrenimi gören bir öğrenci için tarih felsefesi son derece zihin açıcı olacak ve onun yaratıcılığını arttıracaktır. Dil/Dilbilim alanında öğrenim görenler için dil felsefesi; sosyoloji, antropoloji öğrenimi görenler için insan felsefesi, kültür felsefesi ya da toplum felsefesi onların konularına farklı açılardan yaklaşabilmelerinde büyük ölçüde yardımcı olabilir. Hukuk öğrenimi görenler için, başta hukuk felsefesi olmak üzere etik ve onun yanı sıra felsefi temellere dayalı insan hakları dersi toplumda son derece önemli rolü olan bu alanda çalışacak insanların daha sağlıklı düşünmelerini, bu alana ilişkin sorulara çok farklı açılardan da bakabilmelerini sağlayabilecektir (Çotuksöken, 1998, s.38).

Bu noktada altı çizilmesi gereken husus, felsefenin insan varlığını anlamaya yönelik misyonudur. Felsefe disiplinleri; insanı diliyle, kültürüyle, siyasetiyle, hukukuyla, ahlakıyla, sanatıyla, bilgisiyle, tarihiyle, doğa ile kurmuş olduğu ilişkiyle, eğitimiyle anlamaya ve dünyayla bağını kurmaya çalışır. Dolayısıyla felsefe tür olarak insanın varlık koşullarını serimlerken, insanı insana tanıtır ve böylelikle başkasının hikayesini anlayabilmede insana yardımcı olur.

Liberal eğitim insana türdeşlerinin anlam dünyalarına katılma olanağını sağlarken, insanlaşmanın ancak toplumsal ilişkiler çerçevesinde başarılabileceğinin ipuçlarını vermektedir. İşbirliğine, karşılıklı sevgi ve saygıya dayalı bir ilişkiler yumağının oluşmasına katkıda bulunan liberal eğitim; eleştirel akıl, ortak insanlık düşüncesi ve bağ kurucu hayal gücü sahibi bireylerin meydana getireceği özgürlükçü ve çoğulcu bir toplum düzeninin hazırlayıcısı olarak değerlendirilebilir.

Nussbaum insanlığın yeşermesi ile demokrasinin gelişimi arasında doğrudan bir ilişkinin varlığına inanmaktadır. Söz konusu ilişkiyi şu ifadelerle dile getirmektedir :

> Her modern demokrasi; insanların din, etnik köken, zenginlik ve sosyal sınıf, cinsiyet, cinsel tercih, fiziksel engellilik gibi belirli parametreler açısından ciddi anlamda farklılaştığı bir toplum olup, oy verenlerin yaptıkları seçimin kendilerinden farklı olanların yaşamları üzerinde büyük etki yaratacağı hususu göz ardı edilmemelidir (Nussbaum, 2012, s.9).

Nussbaum bu sözleriyle; insanın yaşamı boyunca vereceği her kararın, yapacağı her tercihin diğer insanların yaşamları üzerindeki etkisini dikkate almasının önemini vurgular. İnsanın her tek durumda "ben'' ekseninden ayrılıp "biz'' ekseninde konuşlanarak eylem ve ilişkilerini değerlendirmesi gereğini vurgular. Bu tutum insan olmanın gereğidir, insana yakışır olandır.

Demokrasi; eşitlik, özgürlük, hoşgörü, saygı, şefkat kavramları ile örülmüş siyasal bir dokudur. İnsanlığın ortak sorunları hakkında düşünmeyi başarabilen, bağ kurucu hayal gücüne sahip, karşısındakinin hikayesini anlayabilen, kendisini onun yerine koyabilen insanların varlığını gerektirir. Bu özelliği dikkate alındığında, insanlığın yeşermesini sağlayan liberal eğitimin, demokrasinin de yeşermesinde önemli bir rolü olduğu ileri sürülebilir.

Nussbaum, Hintli ekonomist-filozof Amartya Sen ile birlikte geliştirmiş oldukları "İnsani Gelişme ve Olanaklar Yaklaşımı'' çerçevesinde olgunlaşmış olan "İnsani Gelişim Paradigma''sının demokrasi kavramından beslendiği görüşündedir. Nussbaum'a göre; demokratik bireyin kendi hayatını şekillendiren kamusal politikalar hakkında söz sahibi olması, insanlık onurunu önceleyen insani gelişim modelinin işaret ettiği yaşam tarzının anahtarıdır (Nussbaum, 2012, s.24).

Nur Erkızan; "Demokratik Bireyin Neliği/Kimliği Üzerine'' adlı yazısında, insanlığın yeşermesi için gerekli gördüğü demokratik ortama yönelik zihin açıcı bir saptamada bulunmaktadır. Erkızan, demokratik toplumların bunalımlarını probleme çevirebildiklerini ve bu başarıya, bunalımsal varoluşu geride bırakmış demokratik bireyler sayesinde ulaşabildiklerini ifade etmektedir. Demokratik bireyi, problemi olmayan değil, bunalımı olmayan kişi olarak tanımlamaktadır (Erkızan, 2012, s.146).

Bu belirlemenin; Nussbaum'un insan ve değer görüşünün kurucu ilkeleriyle demokrasi kavramı arasındaki ilişkiye farklı bir bakış açısı getirdiği söylenebilir. Bunalım kavramını; toplumsal eylemlerde ve ilişkilerde yaşanmakta olan herhangi bir soruna ilişkin çözümsüzlük durumunun yarattığı amaçsızlık, anlamsızlık, değersizlik ve hiçlik hissi ile özdeşleştirmek mümkündür. Demokratik birey; sahip olduğu eleştirel akıl, ortak insanlık düşüncesi ve anlam verme/gerçekleştirme kapasitelerinin bir bileşkesi olan "bütünü görebilme'' yeteneğiyle, bunalımı oluşturan parçaları birleştirecek, adı konulamayan sorunu tanımlayacak ve çözümüne yönelik yol haritasını çizebilecektir. Bu süreçte, demokratik bireyin en büyük yardımcısı; kendisi olmayanın anlam dünyasına katılmasını olanaklı kılan, duygusal anlayış ve yaratıcı/bağ kurucu hayal gücüdür.

Nussbaum'un "başkalarının hikayesini anlayabilme" hedefine yoğunlaşan liberal eğitim anlayışını serimlerken, vatandaşı olduğu Amerika Birleşik Devletlerine yönelttiği eleştiri dikkat çekicidir. Nussbaum şöyle bir saptamada bulunur:

> Ülkemizin geniş coğrafyası ve diğer birçok ülkeden uzaklığı, bize karmaşık bir dünyanın parçası olduğumuz gerçeğini unutturmaktadır. Diğer ulusların aile, ahlak ve ticaret kavramlarına ilişkin fikirleri hakkında çok az bilgimiz var. Bu bilgisizlik; ahlaksal ve politik hatalar yapmamıza, sağduyu ve insani duyarlılık gösteriminde başarısız olmamıza neden olmuştur (Nussbaum, 2003, s.116).

Nussbaum'un yaptığı bu öz eleştiri aslında tüm dünya ülkeleri için de bir uyarı niteliği taşır. Uluslar, eğitim sistemlerini kurgularken karmaşık bir bütünün parçası oldukları hususunu göz ardı etmemelidirler. Felsefe, edebiyat, yabancı diller, uygarlık tarihi, coğrafya, sanat tarihi, din, sosyoloji, antropoloji, psikoloji gibi bilgi alanlarını öne çıkaran liberal eğitim modelinin, söz konusu karmaşıklığı yönetebilmenin olanağının koşulu olduğu unutulmamalıdır.

Doğrudan liberal eğitim müfredatında yetişen veya belli bir uzmanlık alanında mesleki eğitim almakla birlikte programını özgür sanatlar çatısı altındaki derslerle zenginleştiren bireyler, hayata atıldıktan sonra belirli alanlarda başarılara imza atarlar, eserler yaratırlar. Söz konusu insansal başarılar "tarihsel varlık alanı''nı meydana getirir. Tarihsel varlık alanının oluşumu, neleri kapsadığı ve liberal eğitim anlayışıyla ilişkisi izleyen alt başlık kapsamında serimlenmektedir.

3.3 LİBERAL EĞİTİM-TARİHSEL VARLIK ALANI İLİŞKİSİ

Tarihsel varlık alanına ilişkin kavramsal çerçevenin çizilmesi, liberal eğitim ile ilişkilendirme sürecindeki belirlemelerin anlaşılabilirliği açısından önem arz eder. Dolayısıyla, tarihsel varlık alanını, Nicolai Hartmann'ın "varlık tabakaları'' kavramı üzerinden tanımlamaya çalışarak konuya giriş yapmak yerinde olacaktır.

Hartmann, oluş ve yok oluşa bağlı real varlık alanı içerisinde dört farklı varlık tabakasından söz eder. Birinci katman, canlı olmayan doğa şeklinde nitelendirebileceğimiz ''anorganik varlık alanı'' olarak adlandırılır. Canlı varlıkların bulunduğu ikinci tabaka "organik varlık alanı''dır. Hayvanların yer aldığı "ruhsal varlık alanı'' üçüncü katmanı oluşturur. En üstte yer alan tabaka ise; bilim, sanat, felsefe, din, ahlak, hukuk, devlet gibi insan başarılarının meydana getirdiği "tarihsel varlık alanı''dır.

Hartmann, her varlık tabakasına karşılık gelen farklı bir bilgi kategorisi bulunduğunu belirtir. Anorganik varlık alanını fizik konu edinir. Organik varlık alanı biyolojinin konusunu oluşturur. Ruhsal varlık alanı ile psikoloji ilgilenir. Tarihsel varlık alanı ise insan bilimleri tarafından nesne edinilmiştir. Tarihsel varlık alanını oluşturan ögeler dört ana başlık altında sıralanabilir:

1) İnsansal etkinlikler ve bu etkinlikler sonucu ortaya çıkan eserler (bilim, sanat, felsefe, din)

2) İnsansal kurumlar, yapılar (devlet, hukuk)

3) Etik ilişkiler, etik değerler (adalet, dürüstlük, sevgi, güven)

4) Teknoloji

Tarihsel varlık alanının yapısal özelliklerini ise şu şekilde özetleyebiliriz:

1) Tarihsel varlık alanı insanlığın ortak ürünüdür; tek bir kişiye, ulusa, uygarlığa ait değildir. İnsanların yapıp etmeleri ile ortaya çıkmış, insanla birlikte varolan bir alandır.

2) Tarihsel varlık alanı oluş halindedir, tamamlanmış değildir. Bilim, sanat, din, hukuk anlayışlarımız tarihsel süreçte değişebilir. Tarihsel varlık alanına yeni ögeler eklenebilir.

3) Tarihsel varlık alanını oluşturan ögelerle o dönemde yaşayan insanlar arasında bir etkileşim söz konusudur. Her birey doğduğunda, tarihsel varlık alanının o dönemdeki şekli içinde kendini bulur ve bireysel gelişim sürecinde kendi kişiliğini şekillendirir. Değerlerin kuşaktan kuşağa aktarımında insanlar birer araçtır. Düşünen ve sorgulayan birey sadece aktarmakla kalmaz, tarihsel varlık alanının gidişatını da değiştirebilir. Böylece bir sonraki kuşak yeni bir tarihsel varlık alanıyla karşılaşır.

4) Tarihsel varlık alanını özgürlük alanı olarak tanımlayabiliriz. Zira bu varlık katmanında zorunluluğa ve belirlenmişliğe yer yoktur. Tarihsel varlık alanı, başka türlü de olabilecek şeyler alanıdır.

5) Tarihsel varlık alanı; içinde erekselliği, amaçsallığı barındırır. Söz konusu amaç, insana yakışır bir yaşam kurmaktır. Bilimin, sanatın, felsefenin, dinin, ahlakın, hukukun, devletin ortak hedefi budur.

6) Tarihsel varlık alanı her zaman olumlu yönde değişmeyebilir. Yaratıcı insanların yokluğunda değişim durur. İnsansal başarılar bireysel yarar ve çıkar aracı haline geldiğinde, diğer bir deyişle insan; bilim, sanat, felsefe ve dinle bireysel yarar ölçeğinde bir ilişki kurduğunda, tarihsel varlık alanı ögeleri birer değer olmaktan çıkar ve gerileme başlar.

Tarihsel varlık alanını oluşturan ögeleri silip attığımızda, geriye kalan şey "hayvan" insandır. Tür olarak insan, tarihsel varlık alanını yaratmasıyla diğer canlılardan farklılaşır. Tarihsel varlık alanı; insanın ne'liğini arayacağımız, insanı insan yapan değerlerin var olduğu yerdir. Tarihsel varlık alanının korunması ve insanlık adına sürdürülebilir türden bir ilerleme sağlanabilmesi için, insansal başarıların kaynağı olan eğitim sisteminin amacının

bilincinde ve işlevini yerine getirecek şekilde tasarlanması gerekmektedir. Nussbaum'un; eleştirel akıl, ortak insanlık düşüncesi ve anlam verme/gerçekleştirme kapasiteleri üzerine kurulu insan ve değer görüşünden hareket eden liberal eğitim anlayışı, söz konusu sistemin tasarımında göz ardı edilemeyecek kadar önemli bir işleve sahiptir. Eğitimi bir insanlaşma süreci olarak tanımlayan ve müfredatını bu doğrultuda şekillendiren özgür sanatlar, insanın değeri ve değerlerinin bilgisi üzerinden hareket etmektedir. Nussbaum'un, eğitim görüşünde ayrıcalıklı bir yere sahip olan ortak insanlık düşüncesine ilişkin ipuçlarına aşağıdaki alıntıda rastlamak mümkündür.

> Biz kendimiz için iyi olan hakkında düşündüğümüzde bile tek başına yaşayan, yalnızca kendi iyiliği ile meşgul olan varlıklar değiliz. Biz basit olarak kendimize, "Benim için iyi yaşam nedir?'' diye sormak yerine, "İnsan için iyi yaşam nedir?'' diye sormak durumundayız. Nasıl bir yaşam sürdürmeliyim ki bu aynı zamanda diğer insanlar için de iyi olsun? (Erkızan, 2012, s.57).

Böyle bir bakış açısı; "yaşama fazla şikayet etmeden katlanan, kendi dışına çıkmayan, bizzat kendisi ile ilişkili olmayan hiçbir şeyi önemsemeyen, hayalgücü eksikliğinden dolayı başka varlıklarla empati kuramayan ve bu nedenle onların yazgısını ve acısını olabildiğince az paylaşan" insan tipinin (Özcan, 2016a, s.410) yetişmesinde şu veya bu şekilde etkili olmuş eğitim modelleriyle, insanlığı yeşertme misyonunu üstlenmiş olan liberal eğitim anlayışı arasındaki farkı gözler önüne sermektedir.

İnsanlaşma süreci için gerekli ve yeterli koşulların özgür sanatlar müfredatı kapsamında sağlanabileceğini vurgulayan Nussbaum, insanlığın yeşermesi ile tarihsel varlık alanı arasında liberal eğitim modeli üzerinden bir ilişki kurulabileceğine dair bir çıkarımda bulunmamızı olanaklı kılmaktadır. Söz konusu ilişkiyi kurabilmek için, öncelikle insanın varlık koşullarına yönelik bir tanımlama yapmak gerekmektedir. Bu noktada, Mengüşoğlu'nun insan görüşü oldukça aydınlatıcıdır.

Mengüşoğlu tür olarak insanı; bilen, yapıp eden, değerleri duyan, tavır takınan, önceden gören/belirleyen, isteyen, özgür, tarihsel olan, ideleştiren , kendini bir şeye veren, seven, çalışan, eğiten ve eğitilebilen, devlet kuran, inanan, sanatın ve tekniğin yaratıcısı olan, konuşan, biyopsişik bir varlık olarak değerlendirmektedir (Mengüşoğlu, 2015, s.19,20). İnsanı bir veya birkaç fenomen üzerinden tanımlamak mümkün değildir. Tür olarak insan, yaşama dünyasına tüm varlık koşullarının oluşturduğu bir bütünlük içerisinde

katılmaktadır. Söz konusu bütünlük, fenomenler arasındaki birbirini tetikleyen etkileşimde kendini gösterir.

Fenomenler kendi içlerinde bir örgü oluştururlar. Her bir varlık koşulu bir diğerini gerektirir, bir diğeri üzerinde yükselir. Özgürlüğün tüm insan eylemlerinin temelinde yer alması, insanın yapıp etmelerinin değerler tarafından yönetilmesi, önceden görme ve belirleme özelliğinin tavır takınmayı olanaklı kılması; eylem ve ilişkilerdeki farklı tavır takınmaların, değer çatışmalarının, özgür düşüncenin, sanatsal yaratıcılık düzleminde kendini göstermesi; inanma, ideleştirme, kendini bir şeye verme ve çalışma fenomenleri arasında bağlantı kurulabilmesi şeklinde örneklendirebileceğimiz bu durum, aynı zamanda tür olarak insanın varlıksal bütünlüğünün de somut bir göstergesidir.

Tür olarak insanın somut bütünlüğünde bulunan nitelikler ile tarihsel varlık alanındaki insan başarıları arasındaki ilişki; Mengüşoğlu'nun özgür olma, ideleştirme ve değerleri duyma fenomenleri üzerinden kurulabilir.

Tarihsel varlık alanındaki başarılar; değerleri duyan, ancak yüksek değerlere göre anlam veren, özgür insanın yapıp etmelerinin ürünüdür. Bu başarılar, insanı araç değil, amaç edinen bir çalışma anlayışını gerektirir. İnsanın çalıştığı konuda başarılı olması; o konuyu insan açısından anlamlı ve değerli görmesi, kendisini o konuya vermesi ve o konuda sonuca ulaşmayı istemesiyle mümkündür. Bu başarıyı ancak yapıp etmelerinde özgür olan insan gerçekleştirebilir.

Tarihsel varlık alanındaki başarıların kaynağı olan söz konusu fenomenler, Nussbaum'un insan ve değer görüşünün kurucu ilkeleriyle benzerlik göstermektedir. Nussbaum'un insan anlayışının bileşenleri olan eleştirel akıl, ortak insanlık düşüncesi ve anlam verme/gerçekleştirme kapasitelerinin; Mengüşoğlu'nun özgür olma, ideleştirme ve değerleri duyma fenomenleri ile örtüştüğünü söyleyebiliriz. Eleştirel akıl, özgür insanın sahip olabileceği bir özelliktir. Ortak insanlık düşüncesi, değer duygusu gelişmiş; eylem ve ilişkilerinde sevgi, saygı, şefkat, dostluk, dürüstlük, kaygı, empati gibi yüksek değerleri ölçüt alan insanda oluşur. Nussbaum'un anlam verme kapasitesi, Mengüşoğlu'da ideleştirme terimi ile ifade edilmektedir. Dolayısıyla; Mengüşoğlu tarafından, fenomenler ile insansal başarılar arasında kurulmuş olan ilişkinin bir benzerini; Nussbaum'un insan anlayışının kurucu ilkeleriyle tarihsel varlık alanı değerleri arasında oluşturmanın mümkün olduğu ileri sürülebilir.

Mengüşoğlu'nun fenomenlerin oluşumuna ilişkin belirlemesi, liberal eğitim ile tarihsel varlık alanı arasındaki ilişkinin kurulabilmesi açısından önem arz etmektedir. Mengüşoğlu bu konuda şunları dile getirir :

> Fenomenler insana doğa tarafından hazır verilmemiştir. İnsanda ancak bu fenomenlere temel olabilecek, bunları gerçekleştirebilecek çekirdekler yani ham biyopsişik yetenekler vardır. Bu olanakların, bu işlenmemiş yeteneklerin ve çekirdeklerin gelişmesini ona uygulanan eğitim sağlar (Mengüşoğlu, 2015, s.271,273).

Mengüşoğlu bu sözleriyle; insan başarılarının kaynağı olan fenomenlerin insanın varlık bütünlüğünde yerini almasını sağlayan ögenin eğitim kategorisi olduğu hususunun altını çizmiştir. Bu belirlemeden hareketle, Nussbaum'un; eleştirel akıl sahibi, ortak insanlık düşüncesini içselleştirmiş ve dolayısıyla yüksek değerlere göre anlam veren ve gerçekleştiren insanın yetiştirilmesi üzerine kurulu liberal eğitim anlayışının, tarihsel varlık alanındaki başarıların oluşumunda katkı sahibi olduğu değerlendirmesini yapabiliriz. Liberal eğitimin yeşerttiği insansal fenomenlerin kaynaklık ettiği söz konusu başarılar, aynı zamanda tür olarak insanın insanlaşma sürecinde gereksinim duyacağı değerleri oluşturmaktadır. Tarihsel varlık alanı içerisine doğan her insan bu değerler yardımıyla kendi doğasını gerçekleştirirken, aynı zamanda bu varlık alanındaki başarılara yenilerini eklemektedir.

Liberal eğitimin tarihsel varlık alanının oluşumuna önemli bir katkısı, öğrencileri insanın tarihselliği ile tanıştırmasıdır. Özgür sanatlar müfredatında yer alan felsefe, edebiyat, antropoloji, sanat gibi disiplinler uygarlığın gelişimi sürecinde insanın yüklendiği sorumluluğa ilişkin farkındalığın gençlere aktarılmasında belirleyici olmuşlardır. Yeni nesiller, şimdi ve burada olanı yaşamakla yetinmeyen insanı, tarihsel varlık alanında yer alan başarıları üzerinden tanımışlar ve insanın ayırt edici özelliğinin, yarattığı değerlerde aranması gerektiği fikrini içselleştirmişlerdir.

Kant'ın eğitim kavramına ilişkin aşağıdaki alıntıda yer alan belirlemesi, bu değerlendirmemizi destekler niteliktedir:

> İçimizde, dünyanın ilerlemesine dönük bir ilgi olmalıdır. Çocuklar bu ilgiyle tanıştırılmalıdır. Öyle ki bu, yüreklerine sıcaklık kazandırsın. Dünyanın ilerlemesine sevinmeyi öğrenmeliler, her ne kadar bu kendilerinin yahut memleketlerinin faydasına olmasa da (Kant, 2016, s.134,135).

Genç kuşaklarda Kant'ın sözünü ettiği ilginin uyandırılması, benimsenen eğitim modelinin yapısal özelliğine bağlıdır. Liberal eğitim sistemi; insanlığın ortak başarı havuzuna katkıda bulunma idealini benimsemiş, bireysel yarar/çıkar gözetmeyen yaratıcı insanı yetiştirecek donanıma sahiptir. Özgür sanatlar müfredatı kapsamında; insanın değerinin yarattığı değerlerde/başarılarda aranması gerektiğini öğrenen gençler, Kant'ın sözünü ettiği sıcaklığı yüreklerinde hissederek dünyanın ilerlemesinde kendilerine düşen görevi seve seve üstleneceklerdir.

Liberal eğitim-tarihsel varlık alanı ilişkisinde altı çizilmesi gereken bir diğer önemli husus, tarihsel varlık alanını oluşturan insan başarılarının "her koşulda" birer değer olamadıkları gerçeğidir. Bilim, sanat, din ve felsefe insanı insan yapan üst değerlerdir. Bunların arasından bir tanesi baş değer haline geldiğinde, diğer değerler araçsallaşır ve harcanır. Sanata veya felsefeye, bilime uygunluğuna göre değer biçilmesi, dine aykırı felsefi görüşlerin yasaklanması, dinin bilimsel konulara el atması veya dinsel meselelerin bilimsel dil ile anlatılmaya çalışılması halinde gelişim durur, geriye gidiş başlar. Nietzsche'nin söylediği gibi; bilim, sanat, felsefe ve din bir arada, birbirini zincire vurmadan yaşayabilmelidir.

Özgür sanatların, söz konusu değerlerin korunmasında önemli bir işlev yerine getirdiğini söyleyebiliriz. Çünkü, liberal eğitim modeli insani olanakların tek boyutlu geliştirilmesine odaklanan, uzmanlık hedefli bir altyapı üzerine inşa edilmemiştir. Özgür sanatlar; insanlığın faklı kaynaklardan beslenmeye olan ihtiyacını saptayarak; felsefi gözle bakabilen sanatçıyı, sanatçı gözüyle bakabilen bilim adamını yetiştirmeyi hedefleyen bir altyapıya sahiptir. Eğitim müfredatı içinde yer alan insan bilimlerinin, sosyal bilimlerin ve doğa bilimlerinin birbirlerini tamamlayıcı içerikleri incelendiğinde; herhangi bir disiplinin yörüngesinde kalmadan diğerlerini anlayabilen insan yetiştirmeyi hedefleyen özgür sanatların, tarihsel varlık alanı değerlerinin korunması ve sürdürülebilirliği konusunda önemli bir rol üstlendiği görülmektedir.

İnsan ile tarihsel varlık alanı arasındaki ilişki aslında bir etkileşim olarak karşımıza çıkar. Tarihsel varlık alanı, insan tarafından fiziksel doğa dışında ikinci bir dünya olarak yaratılmıştır. Bu varlık alanını tarihsel süreçte gerçekleştirdiği başarılarla donatan insan, aynı zamanda tarihsel varlık alanının bir ürünüdür. Çünkü, bu varlık alanındaki değerlerle eğitilmiş ve doğuştan getirdiği yetenek çekirdeklerini geliştirerek kendi doğasını

gerçekleştirebilmiştir. Tarihsel varlık alanı, insanlığın yeşermesini amaç edinen bir eğitim sürecinden geçmiş insan tarafından meydana getirilmiş olmakla birlikte; içerdiği bilim, sanat, felsefe, din, devlet, hukuk, teknoloji gibi değerlerin eğitim sistemi üzerinden aktarımıyla aynı insanın insanlaşma sürecinin yöneticisi olmuştur. İnsanlığa aday olarak doğduğumuzu ve insanlığın kültürel birikimini eğitimle öğrenerek insanlaştığımızı belirten Server Tanilli'nin (Tanilli, 2012, s.14) işaret ettiği eğitim modelinin, özgür sanatlar temelinde yükselen liberal eğitim anlayışı tarafından temsil edildiğini söyleyebiliriz.

Tarihsel varlık alanı kavramı, bizleri insanlık tarihinin yönünü belirleyecek olan kişilerle tanıştırır. Bu karşılaşma, sıradan insan yaşamı ile yaratıcı insan hayatı arasındaki farkın bilincine varmamızı sağlar. Sıradan insana bakarak "tür olarak insan nedir?'' sorusuna yanıt ararsak, Hobbes'un insan anlayışıyla karşılaşırız. Yaratıcı insana bakarak "tür olarak insan nedir?'' sorusunun cevabını ise; bilim, sanat, felsefe, din, hukuk gibi değerler yaratan insanda buluruz. Sıradan insan, her şeye bireyin yararı penceresinden bakar. Yaratıcı insan ise, "ben insanlığa ne verebilirim?'' çabası içindedir. Yaratıcı insan yeryüzünün anlamıdır; insan yaşamına anlam katandır.

Yaratıcı insanın ayırt edici özelliklerine, Nermi Uygur ve Doğan Özlem'in felsefi söylemleri çerçevesindeki "seçkin kişi'' ve "entelektüel'' kavramlarının anlam içeriklerinde rastlamak mümkündür. Nermi Uygur, "seçkin kişi''yi; çıkar gütmeyen, insanca zenginlikler barındıran, alçak gönüllü, olayları yansız gözle tartıp ölçen, başkalarını anlamada alabildiğine özgür, davranışlarında herhangi bir kişiye/kuruma borçluluk duygusundan uzak, özgür konumundan dolayı sorumluluklarının daha üst düzeyde bilincinde olan, değer yaratma ödevini içselleştirmiş insan olarak tanımlar (Çotuksöken, 2015, s.55). Doğan Özlem'in "entelektüel''i ise; çağının ve içinde yaşadığı toplumun durumu ve sorunları hakkında zengin bir bilgi birikimine sahip ve bu birikim temelinde analiz, sorgulama, değerlendirme yapan, düşünce üreten, daha iyi bir toplum ve giderek daha iyi bir insanlık için gerektiğinde politik eylemde bulunan bir insan tipidir (Özlem, 2006, s.162). Yaratıcı insan, seçkin kişi veya entelektüel olarak adlandırdığımız bu bireyleri; eleştirel akıl, ortak insanlık düşüncesi ve anlam verme/gerçekleştirme kapasitelerini hayata geçirebilmiş kişiler olarak değerlendirebiliriz.

Liberal eğitim sisteminin temelini oluşturan özgür sanatlar müfredatında yetişmiş olan yaratıcı insan tarafından ortaya konmuş olan başarılar; insanlık tarihine dönüp

baktığımızda, bir insan olarak gurur duyabileceğimiz tarihsel varlık alanının yapı taşlarıdır. Sıradan insanın görünüşü dolayısıyla yitirmekte olduğumuz insana ilişkin umudumuzun tekrar yeşermesi ise, tarihsel varlık alanının verimli topraklarında mümkün olacaktır.

SONUÇ

Çağımızda insanlığın yaşadığı en önemli sorun, insanların karşılıklı olarak birbirlerini anlama noktasında kendini gösteriyor. Başka hiçbir canlı varlıkta bulunmayan anlam verme ve anlam gerçekleştirme kapasitesine rağmen, insanlar arasında ortak payda yakalamakta ciddi problemler yaşanıyor ve kaçınılmaz olarak çatışma ortamları oluşuyor.

Söz konusu kutuplaşma, insan dünyasında gözlemlediğimiz sıradanlığın, zihinsel yavaşlığın ve duygusal durgunluğun (Erkızan, 2012, s.161) hüküm sürdüğü bir ortam olarak karşımıza çıkıyor. Yarar/çıkar eksenli bir anlam verme ediminin belirlediği insan ve toplum anlayışı, ortak insanlık düşüncesine yönelik farkındalığın oluşmasına imkân tanımıyor.

Martha Nussbaum, "insanlığın yeşermesi'' hedefi üzerine kurulu felsefi söylemi doğrultusunda; insanın ayırt edici özelliklerinden hareket ederek, evrensel insanlık düşüncesini olanaklı kılacak bir eğitim modeli önerisinde bulunmaktadır. Çağımızda egemen olan meslek edinme ve ekonomik kazanım odaklı anlayış karşısında, eğitimin bir insanlaşma süreci olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Nussbaum'un bu değerlendirmesi, savunduğu liberal eğitim idealinin insanlaşma sürecinde oynadığı rolde somutlaşır. Nussbaum'a göre, liberal eğitim insanlaşmanın varlık koşuludur. Bu noktada, "insanlaşma nedir?'' sorusu akla gelmektedir. Nussbaum, bu soruya sahip olduğu özcü insan anlayışı çerçevesinde cevap vermiştir. Ancak, Nussbaum'un ifade ettiği özcülük, tür olarak insanın değişmez, sabit, tek bir özünün olduğu anlayışına karşılık gelmez. İnsan yaşamının içerdiği belirli tanımlayıcı nitelikler olarak özcülük, insanı insan yapan özelliklere işaret eder.

Nussbaum'un felsefi söylemini belirleyen insan ve değer görüşünün çerçevesi üç kurucu ilke tarafından çizilmiştir: Eleştirel akıl, ortak insanlık düşüncesi ve anlam verme/gerçekleştirme edimi.

Nussbaum'un eleştirel akıl sahibi insanı; bilgi/bilgi olmayan ayrımına vakıf, yaşamın anlam ve değerini erdemli olmakta arayan, kendi hayatının sadece yaşayanı değil aynı zamanda seyircisi de olabilen, özenli düşünmeyi tüm yapıp etmelerinde uygulayabilen kişidir.

Ortak insanlık düşüncesi sahibi olan insanda; "kendi bireysel ekseni''nin ötesine geçebilmeyi olanaklı kılan şefkat ve insana saygı kavramları öne çıkar. İnsani özde varolan bağ kurma kapasitesinin hayata geçirdiği bu duygular, Stoa felsefe geleneğinin dünya yurttaşlığı tanımı ile ilişkilendirilebilir.

Anlam verme edimi ise; eleştirel akıl ve ortak insanlık düşüncesinin doğal sonucu olarak değerlendirilebilir. Diğer bir deyişle, eleştirel akla sahip ve ortak insanlık düşüncesini içselleştirmiş bir kişinin; başkasının hikayesini anlamada, onun nelere anlam verdiğini kavramada herhangi bir sorun yaşamayacağı çıkarımı yapılabilir. Anlam verme olanağını hayata geçirebilmiş olan insanda, anlam gerçekleştirme kapasitesi harekete geçer. Tarihsel varlık alanını oluşturan bilim, sanat, felsefe, din gibi insan başarıları, anlam gerçekleştirme ediminin eserleridir. İnsanlık tarihinin yönü, anlam gerçekleştiren yaratıcı insanlar tarafından belirlenmektedir.

Nussbaum'a göre liberal eğitim; yukarıda özetlenen üç temel değere sahip kişiler yetiştirmenin olanağının koşuludur. Liberal eğitim modelinde yetişmiş kişiler; pratik bilgelik sahibi, yaşamı sürekli sorgulayan ve diğer insanlarla ilişkilerini şefkat ve saygı ekseninde kurarak, kendisi olmayanı anlama çabası içinde olan bireylerdir.

Bu çalışmada, liberal eğitimin insanı meslek sahibi yapma değil; zihinsel, etik ve estetik yetilerini geliştirerek onu yaşam boyu devam edecek olan insanlaşma sürecine hazırlama hedefi vurgulanmaktadır. Liberal eğitimin tarihsel arka planı, Eskiçağa ve Ortaçağa damgasını vuran Paideia, Humanitas ve Özgür Sanatlar (Artes Liberales) kavramları çerçevesinde serimlenmiştir. Bu kavramlarla ifade edilen eğitim modellerinin her üçü de tür olarak insanın değerinin bilgisine sahip nesiller yetiştirmeyi amaç edinmişlerdir.

Liberal eğitim anlayışı, çağımızda özgür sanatlar müfredatı tarafından temsil edilmektedir. Nussbaum; özgür sanatlar müfredatında yer alan felsefe, politika, din, tarih, antropoloji, sosyoloji, edebiyat, sanat, müzik, yabancı dil ve kültür çalışmaları disiplinleri üzerinde durur.

İnsanlığın yeşermesini sağlayacak altyapının mesleki eğitimi önceleyen sistemlerde değil, liberal eğitim modeli çerçevesindeki özgür sanatlarda mevcut olduğu hususunun altını çizen Nussbaum, söz konusu altyapının oluşumunda ise insani bilimler çatısı altındaki felsefenin ve sanat disiplinlerinin ayrıcalıklı rolüne dikkat çeker. Nussbaum'a göre felsefe ile gelişen eleştirel akıl ve edebiyatla şekillenen ortak insanlık düşüncesi, her ikisi birlikte,

tür olarak insanın anlam verme olanağının etkinlik haline geçmesine ve başkasının hikayesini anlayabilme noktasında, kişinin insan dünyasındaki çeşitliliğin bilincine varmasına yardımcı olmaktadır.

Nussbaum, insanlığın yeşermesini sağlayan liberal eğitim modelinin; eşitlik, özgürlük, hoşgörü, saygı, şefkat kavramları ile örülmüş siyasal bir doku olan demokrasinin de yeşermesinde önemli bir rolü olduğunu belirtmektedir. Zira demokrasi, hayatı boyunca vereceği her kararın diğer insanların yaşamları üzerindeki olası etkisini dikkate alan, her tek durumda "ben'' ekseninden ayrılıp "biz'' ekseninde konuşlanabilen, düşünme kapasitesi ve hayalgücü gelişmiş insanların hayata geçirebileceği bir modeldir.

Nussbaum'un felsefi söyleminde tarihsel varlık alanına doğrudan bir atıf bulunmamakla birlikte, insanlığın yeşermesi ile tarihsel varlık alanı arasında liberal eğitim modeli üzerinden bir ilişki kurmak mümkündür. Bilim, sanat, felsefe, din, hukuk, teknoloji gibi insan başarılarının oluşturduğu tarihsel varlık alanı, insanın ne'liğini arayacağımız, insanı insan yapan değerlerin var olduğu yerdir. Tür olarak insan, tarihsel varlık alanını yaratmasıyla diğer canlılardan farklılaşır. Dolayısıyla, eğitimi bir insanlaşma süreci olarak değerlendiren liberal eğitim anlayışının tarihsel varlık alanının meydana gelişindeki katkısı göz ardı edilemez. Felsefe, edebiyat, antropoloji, tarih, müzik, resim, kültür çalışmaları gibi özgür sanatlar disiplinleri; tür olarak insanın doğuştan sahip olduğu yetenek çekirdeklerini geliştirerek insansal olanakların hayata geçirilmesini sağlamakta ve böylelikle tarihsel varlık alanında yer alan insana yakışır bir yaşam kurmaya yönelik değerlerin, diğer bir deyişle insan başarılarının kaynağını oluşturmaktadırlar.

Söz konusu başarıların tarihsel oluş sürecine katkısı bağlamında insanla tarihsel varlık alanı arasında kurulan karşılıklı ilişki, tür olarak insanın yaşama dünyasına/insanlığa karşı herhangi bir sorumluluk taşıyıp taşımadığı sorusunu gündeme getirmektedir. Tüten Anğ bu konuda şu belirlemede bulunur:

> Doğanın kendisinde ve insanın dışında kalan hiçbir varlıkta anlam verme ve anlamı gerçekleştirme gücünün olmaması, amaç ya da araç değerlerle bezenmiş bir yaşam tarzından birini seçebilmesi ve kendisinin de içinde yer aldığı tarihsel oluş sürecine müdahale edebilmesi insana olağanüstü bir sorumluluk yüklüyor (Anğ, 2006, s.30).

Tür olarak insan bu sorumluluğu; içerdiği bilim, sanat, felsefe, din gibi değerleri araçsallaştırmadan, diğer bir deyişle bu değerlerle bireysel yarar ölçeğinde ilişki kurmadan,

yeni başarılara imza atarak tarihsel varlık alanının sürdürülebilir gelişimine katkı sağlamakla yerine getirebilir. Bu noktada, kişinin yaşadığı toplumda hâkim olan insan ve değer görüşünün, söz konusu sorumluluğun gereğinin yerine getirilmesine yönelik nasıl bir etki yaratacağı önem kazanmaktadır. Diğer bir deyişle; toplumdaki egemen anlayış, tarihsel varlık alanına yeni değerler katabileceği gibi, varolan ögeleri birer değer olmaktan da çıkarabilmektedir.

Çağımızdaki insan ve değer anlayışı bireysel yarar/çıkar ilişkileri üzerine kuruludur. İnsanın tek kaygısı varlığını sürdürebilmektir. Günümüzde akıl, insanlar için neyin yararlı olduğunu belirleyen bir yeti olarak tanımlanmaktadır. Toplumsal gerçeklik; tüm yapıp etmelerini kendi yarar süzgecinden geçiren bireyler tarafından şekillendirilmektedir. Dolayısıyla, tarihsel varlık alanı değerleri harcanmakta ve insanlık gerileme sürecine girmektedir. Böylesi bir ortamda, tür olarak insanın insanlığa karşı yüklendiği "olağanüstü'' sorumluluğu yerine getirebilmesi olanaklı değildir. İçine doğduğu toplumun değerlerini sorgulayamayan, egemen ahlakın iyilerine, kötülerine, "yapmalısın''larına boyun eğen; para, mevki, makam, şan, şöhret gibi kendisine yararlı olup, kendisini avutabilecek hayali hakikatlerin peşinden koşan, farklılıkları tehdit olarak algılayan, değişim fikrinden rahatsız olan, her tek durumda ne yapacağına başkalarına bakarak karar veren "sıradan insan''ın çoğunluğu oluşturduğu günümüz toplumunda; tarihsel varlık alanındaki gelişimin durduğunu ve geriye gidişin başladığını üzülerek gözlemliyoruz.

İçinde yaşadığımız bu toplumsal gerçekliği neden değiştiremiyoruz? İnsanla birlikte varolan tarihsel varlık alanı değerlerinin yine insan tarafından harcanıyor olmasına neden engel olamıyoruz? Bu soruların yanıtını çok uzaklarda aramamıza gerek yok. Yaratıcı kişilerin ortaya çıkmasına olanak tanıyacak bir insan ve değer görüşüne ve bu anlayış doğrultusunda şekillenmiş bir eğitim sistemine sahip değiliz.

Öncelikle, "Tür Olarak İnsan Nedir?'' sorusunun cevabını; "düşünüp taşınan, tüm enerjisini kendi bilgi ve birikiminden alan, özgüven sahibi, kendine ait fikri/bakış açısı olan, farklılıklara olumlu yaklaşan, değişime açık, özgür ruhlu, insan kavramını daha da genişletmek/güzelleştirmek isteyen, insanın değerine yeni değerler katmayı hedefleyen varlık'' olarak verebilmeliyiz. Diğer bir deyişle, insan ve değer anlayışımızı "yaratıcı insan'' kavramı temelinde oluşturmalıyız. Sonrasında ise, bu insan tipini yetiştirecek olan eğitim modelini tasarlamalıyız.

Nussbaum'un insan anlayışının kurucu ilkeleri olan eleştirel akıl, ortak insanlık düşüncesi ve anlam verme kapasitesi, yaratıcı kişinin ayırt edici özellikleriyle büyük oranda örtüşmektedir. Eleştirel akıl sahibi insan özgür ruhludur, düşünüp taşınır, toplumsal değerleri sorgular; ortak insanlık düşüncesini içselleştirmiş insan farklılıklara olumlu yaklaşır, bireysel yarar ya da çıkar ilişkilerinden uzaktır; anlam verme ve anlam gerçekleştirme kapasitesi gelişmiş olan birey ise tür olarak insanın değerine yeni değerler katmak ister. Bu benzerlik, Nussbaum'un insan ve değer görüşünden hareket eden liberal eğitim modeli ile yaratıcı insanın yetişmesi arasında bir ilişki kurmamızı olanaklı kılmaktadır. Söz konusu ilişkiyi, "özgür sanatlar, yaratıcı insan yetiştirir'' önermesiyle dile getirebiliriz.

Felsefe, edebiyat, sanat, antropoloji, din, tarih, müzik, yabancı dil gibi disiplinlerden oluşan özgür sanatlar müfredatı; bugünü yaşaması ve geleceği planlayabilmesi için yaratıcı insanın geçmişten beslenmesi noktasında gereksinim duyacağı altyapıyı hazırlar. Diğer bir deyişle, onu tarihsel oluş süreciyle tanıştırır. Tarihsel varlık alanı değerlerinin korunması ve geliştirilmesinde türdeşlerinin geçmişte göstermiş oldukları özveriye ve üstlendikleri sorumluluğa tanıklık etmesini sağlar. Böylelikle aynı duyguların yaratıcı insanda da yeşermesini olanaklı kılar. Özgür sanatlar müfredatında yetişmiş yaratıcı insanların en belirgin özelliği belirli bir ideal sahibi, tarihsel varlık alanına yeni değerler kazandırmayı amaç edinmiş kişiler olmalarıdır. Kant insanlaşma sürecinde yaratıcı kişinin öne çıkan bu özelliğini şöyle ifade etmiştir:

> İnsan doğasının hedefine doğru, zaman içerisinde giderek ilerlemesi ancak evrensel iyiye ilgi duyan ve içinde gelecekte daha iyi bir dünyanın kurulacağı ümit ve düşüncesini her dem taze tutabilecek geniş görüşlü insanların çabaları sayesinde mümkündür (Kant, 2016, s.43).

Bu tür insanların yetişmesine olanak sağlayacak olan özgür sanatlar; günümüzün uzmanlaşma odaklı eğitim politikaları çerçevesinde işlevsiz ve yararsız akademik disiplinlerden oluşan bir model olarak değerlendirilmektedir. Çağımızdaki bu hâkim anlayışın Nussbaum'un felsefi kaygısının temelinde yer aldığını ifade edebiliriz.

Son yıllarda eğitim kurumlarımızın sayısındaki hızlı artışa rağmen, yetişmekte olan gençlerde gözlemlenen "genel fikir düzeyi düşüklüğü'' (Tanilli, 2012, s.138) Nussbaum'un kaygısını destekler niteliktedir. Yeni kurulan üniversiteler mesleki eğitim açısından

öğrencilere zengin uzmanlık alanı seçenekleri sunarken, İnsan ve Toplum Bilimleri bünyesinde oldukça sınırlı bir müfredatın uygulanıyor olması; geleceğimizin, bütünü göremeyen insanlar tarafından belirlenecek olması ihtimalini arttırmaktadır. Nietzsche, söz konusu olasılığı günümüzden yaklaşık 200 yıl önce görmüş ve şu belirlemelerde bulunmuştur:

> Şimdi neredeyse her tarafta öyle abartılı sayıda yüksek öğretim kurumu mevcut ki, bu kurumlara haddinden fazla yeteneksiz insan gelmekte ve bunlar da yavaş yavaş üstün gelen sayıları sayesinde o kurumların ruhunu tayin etmektedir. Oysa biz açık seçik biliyoruz ki, bu fazlalığa çağırı kültüre düşman bir yerden geliyor ve bu fazlalığın sonuçları yalnızca kültürsüzlüğün yararınadır. Kendi hesabıma ben tam bir karşıtlık biliyorum: öğretim kurumları ile hayat zarureti kurumları. İkinci türe bütün mevcutlar dahil, birincisi üzerine ise ben konuşuyorum. Sonunda bir iş ya da bir ekmek teknesi vaat eden her eğitim, bizim anladığımız manada kültüre götüren eğitim değildir. Yalnızca hayat mücadelesinde insanın kendi benini kurtaracak ve koruyacak yola bir yönlendirmedir (Nietzsche, 2006, s.50,57,63,65).

Edgar Morin; *Geleceğin Eğitimi İçin Yedi Bilgi* adlı eserinde insan zihninin, edindiği bilgileri bir bağlam ve bir bütün içinde konumlandırmaya olan doğal yatkınlığından bahseder (Morin, 2013, s.xvi). Söz konusu yatkınlığın gelişmesi eğitimle olanaklıdır. Ancak, uzmanlaşma odaklı eğitim sistemleri, parçaları bilme eğilimini geliştirirken bütün hakkındaki cahilliğin artmasına neden olmaktadır. Morin bu yatkınlığın, insanlık durumunu ve dünyalı kimliği öğreten (Morin, 2013, s.xvii) bir eğitim modeliyle geliştirilebileceğini belirtir. Bu konudaki düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

> İnsanlık durumunu dünyadaki yerine oturtmak için; doğa bilimlerinden kaynaklanan bilgilerle, insanın çok boyutluluk ve karmaşıklığını aydınlatmak için beşeri bilimlerden kaynaklanan bilgilerin birleştirilmesi gereği ve yalnızca felsefe ve tarihin değil, aynı zamanda edebiyat, şiir ve sanatın paha biçilmez katkılarını buna dahil etme gereği ortaya çıkmaktadır. Dünyayı uygarlaştırmak ve dünyada dayanışmayı sağlamak, insan türünü gerçek insanlığa dönüştürmek; sadece ilerlemeyi değil, aynı zamanda insanlığın hayatta kalmasını isteyen her eğitimin temel ve küresel hedefi oluyor. İnsanlığımızın bu gezegen çağındaki bilinci bizi; birinin diğeriyle, herkesin herkesle karşılıklı dayanışmasına ve merhamet duygusu içinde olmasına götürebilmelidir. Bu yönelim; tüm insanların ortak durumunu ve bireylerin, halkların, kültürlerin çok zengin ve gerekli çeşitliliğini öğrenmeye, dolayısıyla bunun bilincine

> varmaya ve nihayet yeryüzü yurttaşları olarak kökleşmemize varmalıdır (Morin, 2013, s.26,37,52).

Morin'in bu belirlemeleri Nussbaum'un liberal eğitim anlayışı çerçevesinde ele alındığında; özgür sanatların, insanlık durumunu ve dünyalı kimliği öğreten bir eğitim modeli olarak, parça-bütün ilişkisini tanımlamada önemli bir rolünün olduğu ileri sürülebilir. Bu bağlamda, "parça'' ve "bütün'' kavramlarının nasıl tanımlandığı önem kazanmaktadır.

Mesleki uzmanlık alanlarının "parça''lara; insanlaşma, insanca yaşam, insanlığın yeşermesi, insanlık durumu gibi kavramların ise "bütün''e karşılık geldiği varsayıldığında, parça-bütün ilişkisinin özgür sanatlarla olan bağını kurmak mümkün olmaktadır. Uzmanlık alanımızla ilgili tüm yapıp etmelerimizde tür olarak insana yakışır olanı hedeflediğimizde, parçayla bütünü birleştirmiş oluruz. Bu birleşmeyi sağlayacak olan ise; eğitimi bir insanlaşma, insanlığı yeşertme süreci olarak kabul eden özgür sanatlar modelidir.

Ahmet Cemal; iş bölümü ve uzmanlaşma ilkelerini, uygarlaşma ölçütü kabul eden anlayışı eleştirirken, adına insan denen "bütün'' üzerinde düşünmenin önemine dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, *Giderayak* adlı kitabında, Elias Canetti'den yaptığı alıntıda yer alan şu ifadeler düşündürücü ve aydınlatıcıdır:

> Bütün yaşamım, her şey kafamda bir araya gelsin ve yeniden bir bütün oluşturabilsin diye iş bölümünü ortadan kaldırmaya ve her şeyi düşünmeye yönelik çaresiz bir çaba, o kadar. Her şeyi bilmeyi değil, parçalanmışı yeniden bir araya getirmeyi istiyorum. Böyle bir girişimin başarıya ulaşamayacağı, neredeyse kesin gibi. Ama, başarıya ilişkin küçücük bir olasılık bile tek başına her türlü çabaya değer (Cemal, 2017, s.31,32).

Yarar/çıkar eksenli bir anlam verme ediminin belirlediği insan ve değer görüşünün hâkim olduğu çağımızda, insanı tek bir bilgi alanına kapayan ve ona yalnız orada derinleşmesini/uzmanlaşmasını öneren (Timuçin, 2008, s.28) bir eğitim anlayışıyla karşı karşıyayız. Bizi "bütün''den uzaklaştıran bu anlayış; yaşama dünyamızda sürekli artan oranda bir sıradanlık, zihinsel yavaşlık ve duygusal durgunluk üzerinden kendini göstermektedir.

İçinde bulunduğumuz söz konusu düşünsel ortamdaki değişim; eğitimi bir insanlaşma süreci olarak değerlendiren bakış açısının toplum genelinde hâkim olmasıyla sağlanabilir.

Nussbaum, bugünden yarına oluşması mümkün olmayan bu değişimin özgür sanatlar modelinde yetişen "yaratıcı insanlar'' tarafından gerçekleştirilebileceğine inanmaktadır. Tür olarak insanın sahip olduğu eleştirel akıl, ortak insanlık düşüncesi ve anlam verme/gerçekleştirme kapasitelerini yeşertecek olan liberal eğitim sistemi, parça-bütün ilişkisinin kurulmasında insana gereksinim duyduğu donanımı kazandıracaktır. Seneca'nın felsefecilere yüklemiş olduğu "insanlığın avukatlığı'' sorumluluğunu omuzlarında hisseden Nussbaum'un "bütün''e ulaşmadaki bu yol gösterici söyleminin, daha iyi bir dünya oluşumuna katkıda bulunma idealini içselleştirmiş nesillerin kutup yıldızı olarak kabul edileceğini ileri sürebiliriz.

KAYNAKÇA

Anğ, Tüten. **Felsefe, Eğitim, Tarih ve İnsan Üzerine Düşünceler**. İstanbul: Toroslu Kitaplığı, 2006.

Aviv, Rachel. **The New Yorker Magazine.** Erişim tarihi: 20.08.2017 http://www.newyorker.com/magazine/2016/07/25/martha-nussbaums-moral philosophies

Aristoteles, **Nikomakhos'a Etik**. çev. Saffet Babür, Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2014

Aristoteles, **Politika.** 17. Basım. çev. Mete Tunçay, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2014

Aristoteles, **Politika.** çev. Özgüç Orhan, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2018

Boynton, Robert S. **The New York Times Magazine,** Erişim tarihi: 28.04.2018 http://www.nytimes.com/1999/11/21/magazine/who-needs-philosophy.html,

Buckingham, Will. **Episode 7 of The Course: Women in Philosophy**, https://www.gohighbrow.com/vulnerability-and-flourishing-martha-nussbaum/, Erişim tarihi: 30.03.2018

Burnet, John . **Aristoteles-Eğitim Üzerine**. 1. Baskı. çev. Ahmet Aydoğan, İstanbul: Say Yayınları, 2008

Cemal, Ahmet. **Bizi Yaşatanlar ve Öldürenler**. İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2013

Cemal, Ahmet. **Giderayak**. 2. Basım. İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2017

Çotuksöken, Betül. **Kavramlara Felsefe İle Bakmak**. İstanbul: İnsancıl Yayınları,1998

Çotuksöken, Betül. ''Eğitim ve Kültür Filozofu Olarak Nermi Uygur'', **Felsefe Söyleşileri I-II.** 119-122**,** İstanbul: Maltepe Üniversitesi Yayınları, 2003

Çotuksöken, Betül. **Felsefe: Özne-Söylem**. İstanbul: Notos Kitap Yayınevi, 2013

Çotuksöken, Betül. ''Nermi Uygur'un Felsefi Söyleminin Temel Konuları'', **Özne Dergisi**, **22. Kitap-Nermi Uygur**. 53-56, Konya: Çizgi Kitabevi, 2015

Çotuksöken, Betül. ''Sinoplu Diogenes ve Nermi Uygur'', **Sinoplu Filozof Diogenes**. Ed. Betül Çotuksöken, Harun Tepe, 109-117, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2015

Çotuksöken, Betül. ‘’Özenli Düşünmek, Dili Özenli Kullanmak ve Fark Yaratmak’’, **Hürriyet Gazetesi**. 2016a, www.hurriyet.com.tr, Erişim tarihi: 27.04.2017

Çotuksöken, Betül. ‘’Felsefe Tarihi: Antropontolojik Okuma 2’’, **İnsancıl Dergisi**. Sayı 313, 2-4, 2016b

Çotuksöken, Betül. ‘’Felsefe Tarihi: Antropontolojik Okuma 8’’, **İnsancıl Dergisi**. Sayı 319, 2-4, 2017a

Çotuksöken, Betül. ‘’Felsefe Tarihi: Antropontolojik Okuma 16’’, **İnsancıl Dergisi**. Sayı 327, 2-4, 2017b

Demirdöven, İsmail H. ‘’Çağdaş Açılımlarıyla Eğitim Kavramı’’, **Felsefe Söyleşileri I-II**. 94-100, İstanbul: Maltepe Üniversitesi Yayınları, 2003

Dürüşken, Çiğdem. ‘’Yedi Özgür Sanat’’, **İstanbul Kültür Üniversitesi Matematik, Mantık, Felsefe Sempozyumu.** Foça/İzmir, 2007

Dürüşken, Çiğdem. **Antikçağ Felsefesi, Homeros’tan Augustinus’a Bir Düşünce Serüveni**. 1. Basım. İstanbul: Alfa Basım Yayım, 2014

Erdem, H. Haluk. ‘’20. Yüzyılın Bilgesi: Edgar Morin’’, **İnsancıl Dergisi**. Sayı: 333, 15-18, 2018

Erkızan, Hatice Nur. **Aristoteles’ten Nussbaum’a İnsan**. Bursa: Sentez Yayıncılık, 2012

Erkızan, Hatice Nur. **Arkhe-Logos Felsefe Dergisi**. Sayı 4, 9-14, Bursa: Sentez Yayıncılık, 2017

Fortner Douglas C. ‘’Freedom Through Philosophy’’, **Political Science Reviewer**. Volume 36, No:1, 175-227, 2007

Gutek, Gerald L. **Eğitime Felsefi ve İdeolojik Yaklaşımlar**. 1.Basım. çev. Nesrin Kale, Ankara: Ütopya Yayınevi, 2014

Günay, Mustafa. ‘’Sinoplu Diogenes’in İnsan Anlayışı’’, **Sinoplu Filozof Diogenes**. Ed. Betül Çotuksöken, Harun Tepe, 101-106, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2015

Günay, Mustafa. ‘’Felsefesini Arayan Eğitim’’, **Arkhe-Logos Felsefe Dergisi**. Sayı 2, 111-120, Bursa: Sentez Yayıncılık, 2016

İnam, Ahmet. **Hayatımızdaki İnce Şeylere Dair**. 10. Basım İstanbul: Pan Yayıncılık, 2013

İnam, Ahmet. ‘’Coğrafya Kavramı Odağında Felsefe ve Edebiyat’’, **Felsefe ve Edebiyat.** Ed. Mustafa Günay/Ali Osman Gündoğan, 157-170, Konya: Çizgi Kitabevi, 2014

İyi, Sevgi. ‘’Dünden Bugüne İnsan ve İnsan Felsefesi’’, **Felsefe Söyleşileri VII-VIII**.1. Baskı. 33-47, İstanbul: Maltepe Üniversitesi Yayınları, 2013

Kant, Immanuel. **Eğitim Üzerine**. çev. Ahmet Aydoğan, İstanbul: Say Yayınları, 2016

Kuçuradi, İoanna. **Etik**. 6. Baskı. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2015

Küken, Gülnihal. **İlkçağda Eğitim Felsefesi**. 1. Baskı. İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2003

Küyel, Mübahat . ‘’Klasik Çağ Düşüncesi ve Çağdaş Kültür: Klasik, Skolastik, Modern’’, **Klasik Çağ Araştırmaları Kurumu 1. Sempozyumu**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1977

Mengüşoğlu, Takiyettin. **İnsan Felsefesi**. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2015

Morin, Edgar. **Geleceğin Eğitimi İçin Gerekli Yedi Bilgi**. 4. Baskı. çev. Hüsnü Dilli, İstanbul: Bilgi ÜniversitesiYayınları, 2013

Nussbaum, Martha C. ‘’Human Functioning and Social Justice-In Defense of Aristotelian Essentialism’’, **Political Theory**. Vol.20, No: 2, 202-246, 1992

Nussbaum, Martha C. **Cultivating Humanity: A Classical Defense of Reform In Liberal Education**. 7th Printing. Harvard University Press, 2003

Nussbaum, Martha C. **Creating Capabilities: The Human Development Approach**. 1st Paperback Edition. Harvard University Press, 2013

Nussbaum, Martha C. **Not For Profit: Why Democracy Needs The Humanities?**. Princeton University Press, 2016a

Nussbaum, Martha C. **Kyoto Prize Lecture**. 2016b, Erişim tarihi: 31.03.2018 www.kyotoprize.org/wp/wp-content/uploads/2017/12/32kC_lct_EN.pdf,

Nietzsche, Friedrich. **Öğretim Kurumlarımızın Geleceği Üzerine**. 2. Baskı. çev. Gürsel Aytaç, İstanbul: Say Yayınları, 2006

Nutku, Uluğ. **İnsan Felsefesi Çalışmaları**. İstanbul: Bulut Yayınları, 1998

Özcan, Muttalip. ‘’İnsanlaşma, Etik ve Siyaset: Antik ve Modern’’, **Felsefe Logos Dergisi**. Sayı 41, 163-185, İstanbul: Fesatoder Yayınları, 2011

Özcan, Muttalip. **İnsan Felsefesi: İnsanın Neliği Üstüne Bir Soruşturma**. 1.Baskı. Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2016a

Özcan, Muttalip. **Aristoteles Felsefesi: Temel Kavramlar ve Görüşler**. 2.Baskı. Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2016b

Özlem, Doğan. ‘’Felsefe Geleneği ve Aydınımız’’, **Kimin (N)için Felsefe**. 1.Basım. Ed. Betül Çotuksöken/Sevgi İyi, 159-171, İstanbul: Heyamola Yayınları, 2006

Rousseau. **Emile ya da Eğitim Üzerine**. 7. Basım. çev. Yaşar Avunç, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2016

Seneca. **Hoşgörü Üzerine-Ruhun Dinginliği Üzerine**. 2. Basım. çev. Bedia Demiriş, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2015

Seneca. **Ahlak Mektupları: Epistulae Morales**. 1. Baskı. çev. Türkan Uzel, İstanbul: Jaguar Kitap, 2018

Skinner, David. **National Endowment for The Humanities.** Erişim tarihi: 20.08.2017, https://www.neh.gov/about/awards/jefferson-lecture/martha-nussbaum-biography

Tanilli, Server. **Nasıl Bir Eğitim İstiyoruz?** 7. Baskı. Cumhuriyet Kitapları, İstanbul: Yenigün Yayıncılık, 2012

Timuçin, Afşar. **Eğitim Üzerine: Kendimle Konuşmalar**. İstanbul: Bulut Yayınları, 2008

Tütüncü, Koray & Tütüncü, Fatma. ‘’ Bir Distopya Olarak Textualite; Martha Nussbaum’un Metinsellik Diyarına Karşı Özcülük Savunusu’’, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**. 1. Baskı. Sayı 80, 117-140, 2017

Uygur, Nermi. **Güneşle**. 1.Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1997

Uygur, Nermi. **Salkımlar**. 2. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007

Uygur, Nermi. **İnsan Açısından Edebiyat**. 4. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016

Versenyi, Lazslo. **Sokratik Hümanizm**. 3. Basım. çev. Ahmet Cevizci, Bursa: Sentez Yayıncılık, 2007

Zekiyan, Boğos. **Hümanizm (İnsancılık): Düşünsel İçlem ve Tarihsel Kökenler**. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2005